

Kaffe från Brasilien – en bitter smak av orättvisa

SwedWatch är en religiöst och partipolitiskt obunden frivilligorganisation, vars uppgift är att granska svenska företags handel med och verksamhet i utvecklingsländer. Målet är att detta ska bidra till att minska sociala och miljömässiga missförhållanden. SwedWatch har fem medlemsorganisationer: Lutherhjälpen/Svenska kyrkan, Svenska Naturskyddsföreningen, Fair Trade Center, UBV/Latinamerika och Miljöförbundet Jordens Vänner.

Lutherhjälpen
Svenska kyrkan

Lutherhjälpen är den del av Svenska kyrkan som ansvarar för katastrof- och utvecklings-samarbete. I över 50 år har organisationen bistått människor i nöd världen över. Lutherhjälpen stödjer fattiga och utsatta människor oavsett religion, nationalitet, hudfärg eller politisk uppfattning. Arbetet handlar om att värna liv och skapa förutsättningar för människor att leva och utvecklas på sina egna villkor samt att bekämpa orsakerna till fattigdom och förtryck.

Svenska Naturskyddsföreningen

Svenska Naturskyddsföreningen, SNF, är en politiskt och religiöst obunden ideell förening utan egna vinstintressen. Omsorgen om miljön är vår drivkraft. Verksamheten bygger på medlemsavgifter och frivilliga bidrag från enskilda människor, företag och organisationer.

Titel: Kaffe från Brasilien - en bitter smak av orättvisa
Författare: Örjan Bartholdson och Sara Nordbrand, SwedWatch
Hemsida: www.swedwatch.org
Omslagsbild: Urban Jörén

Denna skrift har publicerats med ekonomiskt stöd från Sida, som dock ej medverkat vid utformningen och ej heller tar ställning till skriftens innehåll

Förord

Kaffe är för många av oss en självklar och njutbar del av vardagen. Kaffe är också en vara som tydligt länkar ihop vardagen mellan oss konsumenter i Nord och miljoner bönder och lantarbetare i Syd. Svenska kyrkan och Svenska Naturskyddsföreningen har lång erfarenhet av att främja konsumtion av etiska alternativ till det konventionella kaffet – KRAV-märkt (ekologiskt) och Rättvisemärkt. Dessa alternativ växer stadigt, men utgör ännu en mycket liten del av den svenska konsumtionen. Vi har därför velat ta reda på hur de sociala och miljömässiga förhållandena ser ut i de områden där merparten av det ”svenska” kaffet odlas.

Vi har funnit att den mesta befintliga informationen om kaffeproduktion har varit antingen inaktuell, mycket generell eller främst har berört områden som i liten omfattning är relevanta för den svenska importen. Vi är därför mycket glada över att nu kunna presentera en rapport som så specifikt som varit möjligt visar på förhållandena i kaffeproduktionen i de delar av delstaten Minas Gerais i Brasilien där ungefär hälften av den svenska importen kommer ifrån.

Rapporten visar att det finns stora problem i produktionen. Kaffearbetarnas löner är genomgående låga. Många arbetare saknar formell anställning och därmed tillträde till landets socialförsäkringssystem. Arbetsmiljön är ofta farlig bland annat på grund av användningen av kemiska bekämpningsmedel. Miljökonsekvenserna är stora. Det intensiva jordbruket har lett till minskad biologisk mångfald. Odlingsmetoderna bidrar till problem som övergödning, minskade grundvattennivåer och erosion. Samtidigt visar rapporten att mycket har förbättrats på senare år, och att förändringar är möjliga. Ett aktivt samarbete mellan fackföreningar i flera områden ligger bakom en del av de förbättringar som skett, medan andra orsakas av kraven från olika certifieringar.

Rapporten styrker oss i vårt engagemang för Rättvisemärkt och KRAV-märkt, men visar också på vikten av att förbättra på bredden. Vi tror att de KRAV- och Rättvisemärkta alternativen kan fungera som inspiration och drivkraft för förbättringar inom den konventionella produktionen.

Vår förhoppning är att denna rapport ska stimulera till en diskussion om hur konsumenter och företag kan förbättra villkoren för de människor som står bakom vårt morgonkaffe, och den miljö där kaffebönorna vuxit upp.

Karin Lexén,
Internationell policychef, Lutherhjälpen/Svenska kyrkan

Mikael Karlsson
Ordförande, Svenska Naturskyddsföreningen

Brasilien är världens största kaffeproducent. Sverige importerar nästan hälften av sitt kaffe från Brasilien, främst från delstaten Minas Gerais (de mörka områdena på kartan).

Innehåll

Sammanfattning	7
Del 1: Bakgrund, syfte och metod	10
1.1 Inledning	
1.2 Syfte och metod	
Del 2: Kaffets väg till Sverige	12
2.1 Varifrån kommer det svenska kaffet?	
2.2 Sveriges mest populära kaffemärken – Gevalia och Zoégas	14
Del 3: Människorna bakom ditt kaffe	16
3.1 Minas Gerais – kaffets Mecka	
3.1.1 Anställningsformer och sociala rättigheter	17
3.1.2 Mellanhändernas roll	19
3.1.3 Löner och bostäder	20
3.1.4 Från landsbygden till städerna	23
3.1.5 Transporterna	24
3.1.6 Barnarbete	25
3.1.7 Tvångs- och slavarbete	
3.1.8 Samarbetet mellan facket och Arbetsministeriet	27
3.2 Cerradon	29
3.2.1 Sociala förhållanden	
3.3 Lågpriskedjornas lågkvalitetskaffe	32
3.4 Manlig makt och kvinnlig produktion	33
3.4.1 Kvinnorna tjänar mindre än männen	
3.4.2 Barnomsorg	
3.4.3 Kvinnornas anställningstrygghet	35
3.4.4 Det bortglömda kvinnoperspektivet	
3.5 Nestlés och Kraft Foods kommentarer	36
Del 4: Miljöproblemen	39
4.1 Kaffe – en källa till en ekologisk katastrof	
4.2 Cerradon	41
4.2.1 Minskade vattentillgångar och jorderosion	
4.3 Solkaffe – ett hot mot den biologiska mångfalden	42
4.4 Bekämpningsmedlens effekter	43
4.4.1 Förgiftningar och oanade hälsoeffekter på sikt	
4.4.2 Orsakerna till det låga antalet anmälningar	44
4.4.3 Miljöeffekterna	45

4.4.4 De vanligaste medlen	46
4.5 Konstgödslets effekter	50
4.6 Torr- och våtmetoden	
4.7 Vad finns det för alternativ?	52
4.8 Nestlés och Kraft Foods kommentarer	56
Del 5: Makten i produktionskedjan	58
5.1 Bönder går med förlust, rosterier går med vinst	
5.1.1 Kaffekrisens effekter i Brasilien	60
5.2 Utvecklingsmöjligheter, handelshinder och Nords ansvar	
5.3 Rättvist eller orättvist kaffe?	62
5.4 Kraft Foods och Nestlés etikarbete	63
Slutsats och rekommendationer	66
Fotnoter	70
Referenser	76
Bilagor - Företagens kommentarer	79

Sammanfattning

Medan människor i Sverige dricker sitt morgonkaffe och kaffe latte-kulturen präglar varje västerländskt land kämpar kaffearbetare i Syd för drägliga löner och grundläggande rättigheter. Deras verklighet är avlägsen vår. I denna rapport undersöker SwedWatch arbetsförhållanden och miljökonsekvenser bakom en rykande kopp Zoégas och Gevalia. Studien fokuserar på kaffeproduktionen i Brasilien, det land som Sverige importerar mest kaffe från idag. Zoégas och Gevalia köper, precis som de flesta av de andra svenska kafferosterierna, sitt brasilianska kaffe från det kaffebälte som sträcker sig över den södra delen av den brasilianska delstaten Minas Gerais och delar av savannlandskapet Cerradon i samma delstat. Under våren och sommaren 2005 har SwedWatch gjort fältstudier i området.

Kaffearbetarnas situation

Trots vissa sociala förbättringar, till följd av de fackliga organisationernas arbete och ett fungerande samarbete mellan dem och myndigheterna, präglas den brasilianska kaffeindustrin fortfarande av oacceptabla etiska brister. SwedWatchs studie visar att många lantarbetare inom kaffeindustrin i södra delen av delstaten Minas Gerais lever på existensminimum. De flesta är säsongarbetare och saknar fast anställning. De försöker hanka sig fram på olika typer av jobb under året för att få ekonomin att gå ihop. Majoriteten tjänar aningen mer än en minimilön. Under skördesäsongen arbetar de på ackord, vilket leder till hög press men en möjlighet till högre lön under goda skördeår. Småbönder som har möjlighet att odla egen mat och ha egen boskap har ofta lättare att få ekonomin att gå ihop.

Landsorganisationen CUT uppskattar att en tredjedel av landets kaffearbetare saknar *carteira assinada*, det kort som registrerad arbetskraft får och som är nyckeln till landets sociala skyddssystem. Utan registrering har den anställde inga sociala rättigheter som pension, semesterersättning, sjuklön och föräldraledighet. Ofta är det arbetsgivare på små och medelstora gods som avstår från att registrera sina anställda, eftersom arbetskraftskostnaderna då blir lägre.

Tidigare bodde en stor del av arbetarna på plantagerna. Numera gör endast en liten minoritet det i södra Minas Gerais, eftersom det har skett en kraftig inflyttning från landsbygden till städerna. Förändringen har lett till att godsägarnas makt har minskat, men arbetarnas möjligheter att försörja sig har försvårats, eftersom de inte längre kan odla grödor för husbehov och inte heller kompenseras lönemässigt.

Transporterna av arbetare till storgodsen har blivit säkrare, men transporterna till de mindre och mellanstora godsen är fortfarande många gånger livsfarliga och olagliga på grund av bristande säkerhet.

Kvinnorna tjänar ofta mindre än männen, eftersom alla går på ackord och kvinnorna är de som måste ta hand om barnen vid sjukdom och liknande. I många områden saknas dagis. De personer SwedWatch har intervjuat vittnar om att gravida inte anställs och att många kvinnor inte kan utnyttja sin lagliga rätt till föräldraledighet,

eftersom arbetsgivaren underlåter att registrera dem i socialförsäkringssystemet.

Fall av tvångsarbete inom det brasilianska jordbruket rapporteras varje år. År 2004 räddades kaffearbetare på en farm i Minas Gerais av myndigheterna efter att ha levt i så kallat skuldlaveri (*debt peonage*). Skuldlaveri är en form av tvångsarbete som förekommer i Brasilien och innebär att arbetaren försätts i skuld och tvingas arbeta bara för att betala av skulderna. Arbetsgivaren tar ut orimliga avgifter för boende, mat, arbetskläder, med mera. Systemet fördöms av FN:s arbetsrättsorgan ILO och klassas i den brasilianska lagen som slavarbete. Mest utsatta är kaffeindustrins många migrantarbetare och det är vanligast med tvångsarbete i de områden där regeringsmakten är svag. Så är fallet i till exempel delstaterna Bahia och Espírito Santo, där det billigare robustakaffet odlas. Brasilianskt robustakaffe används exempelvis i de svenska lågpriskedjornas billiga kaffe samt i snabbkaffe som Nescafé.

Ett annat område som svenska roosterier importerar kaffe från är savannlandskapet Cerradon, i sydvästra Minas Gerais. Precis som i södra Minas Gerais är majoriteten av de anställda säsongsarbetare. De tillfälliga anställningarna, i kombination med de låga lönerna, gör att många arbetare har svårt att få ekonomin att gå ihop. Facken har framgångsrikt arbetat för bättre livsvillkor för arbetarna (rabatterad tandvård, privata sjukförsäkringar, med mera), men fortfarande avstår många arbetsgivare på de små och medelstora gårdarna från att registrera sina anställda så att de får *carteira assinada*.

På Cerradon har en massiv mekanisering skett med ökad konkurrenskraft men också negativa sociala effekter som följd. Mindre bemedlade bönder har haft svårt att hänga med i utvecklingen och behovet av arbetskraft har minskat.

Kaffeproduktionens miljöeffekter

Den brasilianska kaffeproduktionens historia kantas av en allvarlig miljöförstörelse. Den fortsätter än idag. Det biologiskt viktiga savannlandskapet Cerradon förstörs i snabb takt när kaffeodlingar och andra jordbruksaktiviteter breder ut sig. Här finns en ovärderlig biologisk mångfald som nu utarmas.

Kaffeproducenterna har skapat ett högeffektivt, konkurrenskraftigt jordbruk. Stora monokulturer av kaffe som inte är ekologiskt hållbara sträcker sig över dagens södra Minas Gerais och Cerradon. Odlingarna kräver en stor användning av bekämpningsmedel och konstgödsel. Konstgödslet bidrar till övergödning av vattendrag i de kaffeproducerande områdena. På Cerradon minskar grundvattennivåerna till följd av det intensiva jordbruket. Bortröjningen av ursprungsvegetation leder till allvarlig jorderosion.

Vissa av bekämpningsmedlen som används i kaffeodlingarna riskerar att ansamlas i mark, förgifta grundvattnet och påverka exempelvis fisk- och fågellivet negativt. På småjordbruken förekommer det fortfarande att giftbehållare dumpas i naturen.

Bekämpningsmedel utsätter även människan för allvarliga risker. Miljö- och hälsofarliga medel med ingredienser som parakvat, disulfoton, 2,4-D och endosulfan används, samtidigt som skyddsutrustningarna brister på framför allt de små och mellanstora odlingarna. Fackliga representanter och arbetsmiljöinspektörer rapporterar

om såväl akuta förgiftningar som kroniska effekter. Mer forskning behövs för att slå fast bekämpningsmedlens effekter på människa och miljö, i såväl Minas Gerais som andra kaffeproducerande regioner i Syd. Alternativ finns, som ekologisk odling. För närvarande är dock endast 0,2 procent av Brasiliens totala kaffeproduktion registrerad som ekologisk.

Kraft Foods och Nestlés makt

Den globala kaffemarknaden präglas av djupa orättvisor. Medan rosterierna i Nord går med vinst har intäkterna till producenterna i Syd minskat kraftigt de senaste åren. I slutet på 1980-talet hade de kaffeproducerande länderna i Syd exportinkomster på runt 10-12 miljarder USD om året. 2004 hade de halverats. Återförsäljningsvärdet i kaffekonsumerande länder nära nog tredubblades under samma tid, från 30 miljarder USD till 80 miljarder USD.

Sedan 1999 har en kaffekris pågått med allvarliga ekonomiska och humanitära konsekvenser i kaffeproducerande länder. En överproduktion av kaffe ledde till extremt låga priser. Värst har småbönderna drabbats och alltför många hushåll kom under kaffekrisens år att leva under fattigdomsgränsen. Under kaffekrisens tuffaste år ökade Nestlé, Zoégas ägare, sin vinst före skatt med nästan 9,2 miljarder SEK.

Kaffepriserna har nu återhämtat sig för den här gången. Många faktorer begränsar dock de kaffeproducerande ländernas möjligheter till utveckling. För Brasiliens del är EU:s tullar för förädlad (rostat) kaffe ett hinder. Den brasilianska kaffeindustrins främsta konkurrensfördel förblir istället de låga lantarbetarlönerna, frånvaron av självklara mänskliga rättigheter samt den pågående mekaniseringen av arbetet.

Kraft Foods, som äger Gevalia, anser att företaget betalade för lite för kaffet som det köpte in under kaffekrisen. Nestlé, Zoégas ägare, anser däremot inte att det betalade för låga priser. Inget av företagen vet idag vilka odlingar merparten av deras kaffe kommer från, vilket gör att de inte känner till om exempelvis tvångs- och barnarbete används i produktionen av deras kaffeböner. Bristen på spårbarhet begränsar också starkt möjligheten till ett effektivt etikarbete. Företagen utför heller inga systematiska leverantörskontroller av aspekter som gäller arbetsförhållanden och effekter på miljön.

Nestlé har efter flera års motstånd beslutat att erbjuda kunderna en Rättvisemärkt version av Zoégas med start 2006. Kraft Foods avstår dock. Istället satsar företaget på att köpa in kaffe som är certifierat enligt Rainforest Alliance. Certifieringar leder till positiva effekter. Rainforest Alliances certifiering är dock ingen ekologisk märkning som KRAV och odlarna saknar det garanterade minimipris och premie som Rättvisemärkt annars ger.

Vad som behövs är högre etiska krav på vanligt, omärkt kaffe. Det nylanserade etikinitiativet 4C, som förenar rosterier, producenter, fackföreningar samt enskilda organisationer i Nord och Syd, skulle kunna vara ett steg i en sådan riktning. Initiativet testas fram till slutet av 2006. För att det ska få en verklig effekt i Syd krävs dock att de stora kafferosterierna och konsumenterna bidrar, inte minst ekonomiskt.

Del 1: Bakgrund, syfte och metod

1.1 Inledning

Doften av nybryggt kaffe når besökarna redan ute på gatan. Ångorna stiger när mjölken skummas vid kaffebaren och blir till cappuccinos och kaffe latte. Andreas som serverar är barista. Barista är det italienska ordet för bartender och kaffebaristan sköter espressomaskinen.

– Folk har blivit mer kräsna. De är intresserade av olika typer av kaffe och vill veta hur man gör det bästa kaffet. Främst är det kaffe latte som mina kunder vill ha, säger han.

Sverige är ett kaffedrickande land. I genomsnitt dricker svensken 3,5 koppar kaffe om dagen eller 158 liter kaffe varje år¹. Försäljningen av specialkaffe ökar och kaffebaren har blivit ett självklart inslag i storstädernas stadsbilder. För livsmedelsbutikerna fungerar kaffet ofta som ett lockbete in i butiken. Låga kaffepriser ger fler kunder och lågpriskedjornas inträde i Sverige har lett till rekordlåga priser. Ett paket kaffe kan kosta så lite som tio kronor och det lägsta priset har vi nog inte sett ännu.

Men det finns en annan verklighet också, bakom kafébesöken och vardagsinköpen i Sverige. Den handlar om kaffearbetarnas vardag i de producerande utvecklingsländerna. Mot 1990-talets slut inleddes den så kallade kaffekrisen. Slopandet av internationella kaffekvoter och en överproduktion av kaffe ledde till rekordlåga priser och den främsta förloraren var utvecklingsländernas småbönder. Barn har fått sluta skolan, familjer har inte haft råd med nödvändiga mediciner och de har varit tvungna att minska sina matinköp eller till och med lämna sina odlingar för att söka jobb någon annanstans². Priserna har nu återhämtat sig, men de humanitära effekterna märks än idag i många kaffeproducerande länder.

Skillnaderna mellan fattiga/kaffeproducerande och rika/kaffekonsumerande länder är tydlig. I Syd kämpar många kaffebönder för att överleva. I Nord går de stora kafferosterierna med vinst. Vägen till utveckling är inte självklar. Längst ner i produktionskedjan kämpar plantagearbetare för att deras grundläggande rättigheter ska respekteras. Både människor och miljö utsätts för stora påfrestningar på kaffeplantagerna där svenska konsumenters kaffe odlas.

1.2 Syfte och metod

SwedWatch, Lutherhjälpen/Svenska kyrkan och Naturskyddsföreningen vill med denna rapport undersöka vad som döljer sig bakom den svenska kaffekonsumtionen, genom att se närmare på arbetsförhållandena och miljön inom kaffeindustrin. Studien fokuserar på Brasilien, det land som Sverige importerar mest kaffe från. Två av Sveriges mest populära kaffemärken är Gevalia och Zoégas. Deras ägare - Kraft Foods och Nestlé - uppger att de importerar sitt kaffe från ett av Brasiliens främsta kaffedistrikt som sträcker sig över delstaten Minas Gerais. Därifrån köper även många av de

andra svenska kaffeimportörerna brasilianskt kaffe till sina olika blandningar - Classic, Löfbergs Lila, COOP, ICA-kaffe och Nettos Torrado och BKI³.

Rapporten har tillkommit genom källforskning i Sverige och genom fältstudier på plats i Brasilien. Sara Nordbrand, researcher på SwedWatch, har genomfört en kartläggning av de största företag som importerar kaffe till Sverige från Brasilien, de etiska initiativ som finns på kaffemarknaden, kaffekrisens effekter samt utvecklingsmöjligheter för länder i Syd.

Fältstudierna i Brasilien har skett på följande vis: Brasilienexperten Lennart Kjörling intervjuade olika intressenter inom kaffeindustrin i delstaten São Paulo och Belo Horizonte i Minas Gerais i februari 2005. Därefter genomförde Örjan Bartholdson på SwedWatch en två veckor lång fältstudie i kaffedistriktet i södra delen av delstaten Minas Gerais. Örjan Bartholdson besökte flera små och mellanstora odlingar. Han tillbringade även en dag på Ipanema, världens största kaffegård. Frågor ställdes kring arbets- och miljöförhållanden.

I södra Minas Gerais genomfördes individuella intervjuer med sammanlagt 17 lantarbetare. Tio av dessa intervjuer ägde rum under arbetstid, ute i fält där förmännen var närvarande. Resterande sju var längre djupintervjuer som ägde rum utanför arbetsplatsen, det vill säga i en situation då anställda ofta känner sig mer fria att uttrycka sina synpunkter. Två så kallade fokusintervjuer har också gjorts, där flera arbetare deltog. Samtliga lantarbetare är anonymiserade i rapporten. De valdes ut från småjordbruk samt mellanstora och stora egendomar, eftersom det ofta finns betydande skillnader mellan dessa. Dessutom intervjuades åtta småodlare och ledningen för storgodset Ipanema. Stor tonvikt lades på att jämföra männens och kvinnornas situation.

I juli 2005 genomförde den brasilianska konsulten Leon Rabelo en fyra dagar lång fältstudie på den brasilianska savannen, Cerradon. Detta är också ett område som exporterar kaffe till Sverige. Produktionssättet på Cerradon avviker radikalt från det som råder i södra Minas. Därför var det viktigt att jämföra de båda områdena. Rabelo jämförde förhållandena på en stor, en mellanstor och en liten egendom. Tio lantarbetare, representanter för de respektive egendomarna och olika personer med stora kunskaper om kaffeodlingar och miljöförhållanden på Cerradon intervjuades. Fältstudien genomfördes tillsammans med António Ídolo, arbetsmiljöexpert på institutet *Fundacentro*, vid arbetsministeriet i Belo Horizonte (Minas Gerais).

Jordbruksforskare, företrädare för fackförbunden, arbetsministeriet, kommunerna och distriktet har också intervjuats under SwedWatchs arbete. I slutet av rapporten får företrädare för Kraft Foods (Gevalia) och Nestlé (Zoégas) bemöta de uppgifter som kommit fram. Företagen har fått ta del av rapporten före publicering. Deras skriftliga kommentarer är bifogade längst bak i rapporten.

Del 2: Kaffets väg till Sverige

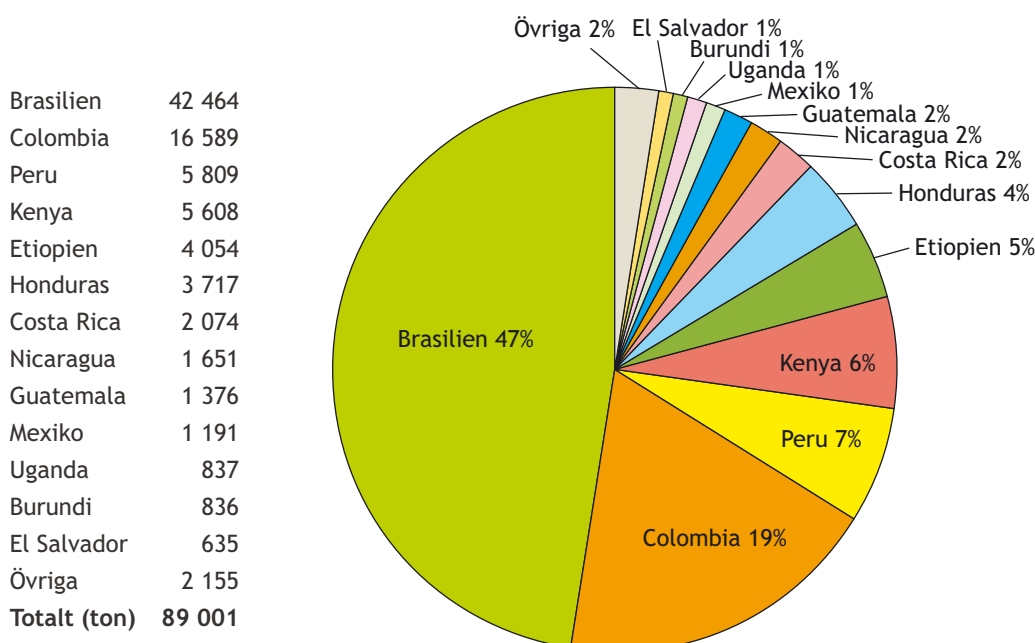
2.1 Varifrån kommer det svenska kaffet?

Den svenska kaffesmaken fås ofta genom att brasilianskt kaffe blandas med kaffe från länder i Centralamerika och Afrika.

– Brasilienkaffet utgör ofta basen i blandningen och sedan tillsätter vi andra sorter för att ge kraft, syrlighet och arom, som tillsammans ger den där slutsmaken som du känner igen, säger Kjell Disenborg, före detta inköpschef på Kraft Foods Sverige.

Nästan hälften av det kaffe som Sverige importerar kommer från Brasilien. 2004 importerade Sverige drygt 42 000 ton brasilianskt kaffe till ett värde av 430 miljoner SEK. Under de senaste tio åren har importen från Brasilien ökat med över 60 procent. Sverige importerar främst orostat kaffe. I Sverige förädlas det sedan genom rostning och malning innan den färdiga kaffeblandningen säljs på den svenska marknaden eller exporteras vidare. År 2004 exporterade Sverige runt 13 000 ton kaffe till ett värde av drygt 375 miljoner SEK⁴.

En stor del av det brasilianska kaffet kommer från ett kaffebälte i mellersta Brasilien. Detta bälte består av den södra delen av Minas Gerais, savannlandskapet Cerradon aningen högre upp i delstaten och den del av delstaten São Paulo som gränsar mot Minas Gerais. Här är höjden och klimatförhållandena idealiska för att odla ett kvalitetskaffe som går att marknadsföra framgångsrikt i västvärlden.

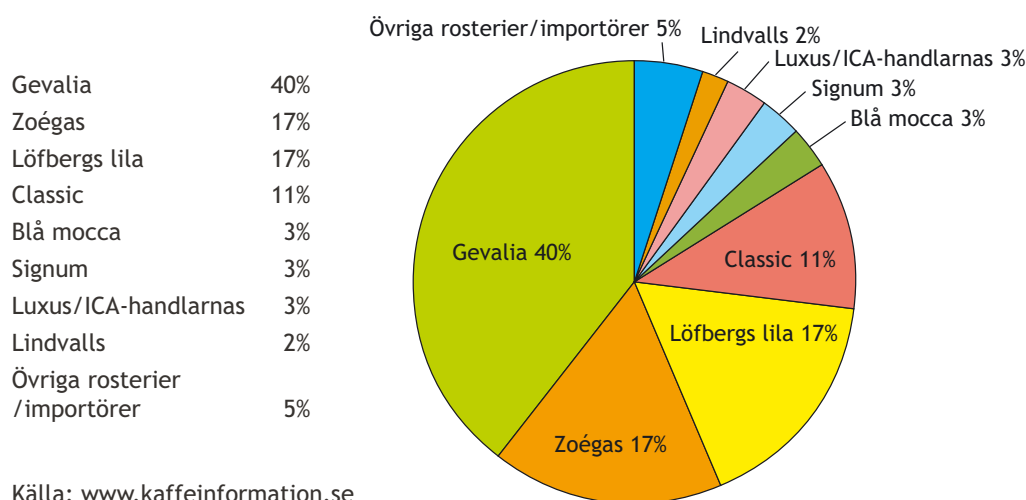
Källa: SCB:s uppgifter på www.kaffeinformation.se

Var i Brasilien kommer det svenska kaffet från?

<u>Kaffemärke:</u>	<u>Ägare/producent:</u>	<u>Ursprung i Brasilien:</u>
Gevalia (arabica)	Kraft Foods	Södra Minas Gerais, nordöstra São Paulo och Cerradon
Zoégas (arabica)	Nestlé	Minas Gerais
Classic (arabica)	Arvid Nordqvist	Södra Minas Gerais, nordöstra São Paulo och Cerradon
Löfbergs Lila (arabica)	Familjen Löfberg	Södra Minas Gerais, norra São Paulo och Cerradon
Axfood Willys kaffe (arabica) Hemköps kaffe (arabica) Eldorado (arabica och robusta)	Belgiska Beyers	Santosdistriktet i São Paulo
ICA Kaffe (arabica) Märkt Utz Kapeh	ICA	Minas Gerais
COOP Änglamark COOP/Signum X-tra	Svenska Kaffehuset	Södra Minas Gerais och norra São Paulo
Lidl	Lidl	Har inte gett någon information
Netto	Danska BKI	
BKI-kaffe (arabica)		Från hela Brasilien
Torrado-kaffe (robusta)		Från hela Brasilien ⁵ Merparten dock från Vietnam

2.2 Två av Sveriges mest populära kaffemärken - Gevalia och Zoégas

Gevalia och Zoégas är två av de kaffemärken som svenskarna köper mest av. Märkena ägs av två stora transnationella företag, Kraft Foods (Gevalia) från USA och schweiziska Nestlé (Zoéga), vilka är två av världens största livsmedelsföretag. Tillsammans med Sara Lee, Procter & Gamble och Tchibo importerar de majoriteten av världens kaffe.

Kaffemärkenas andel av den svenska marknaden.

SwedWatch har begärt information från Gevalia och Zoégas om vilka kaffeexportörer deras kaffe kommer från. Företagen har dock inte velat lämna ut uppgifter om detta. Därför har SwedWatch intervjuat arbetare som arbetar på eller levererar till stora, brasilianska exportföretag och handelshus i södra Minas och på Cerradon under vårt fältarbete. Dessa exportföretag säljer med stor sannolikhet sitt kaffe till de stora uppköparna, det vill säga till Kraft Foods och Nestlé.

Kraft Foods och Nestlé köper framför allt sitt kaffe på kaffebörserna i New York och London. De vet vilken region bönorna kommer från och vilka exportörer som är avsändare, men de vet sällan vilka odlingar som kaffet de köper kommer från. Enligt Nestlé Sverige kan Zoégas bara spåra sitt KRAV-märkta kaffe hela vägen tillbaka till odlingen. Detta beror bland annat på att bönor från flera odlare ofta blandas under transport och under torkningsprocessen samt att det ibland finns många mellanhänder mellan odlare och importföretag.

– Många bönder befinner sig långt från de större orterna och då har du mellanhänder som åker runt och hämtar upp kaffet på oländiga vägar. Det gör att bara mellanhän-

derna vet var de hämtat kaffet, förklarar Marie Louise Elmgren, informationschef på Nestlé Sverige.

Inte heller Kraft Foods vet vilka odlingar merparten av Gevalias bönor kommer från. – Vi vet bara exakt var certifierat och ekologiskt kaffe kommer från. Resten köper vi från exportörer i den brasilianska hamnstaden Santos, säger Annemieke Wijn, hållbarhetschef på Kraft Foods International.

Alex Nicholls är gästforskare i socialt entreprenörskap på Saïd Business School och författare till den nyutkomna boken *Fair Trade*. Institutionen tillhör Oxfords universitet och är en av Europas främsta ledarskapsutbildningar. Han förklarar att kaffeföretagen alltid har försökt att dölja varifrån deras kaffe kommer, eftersom detta ger dem ett överläge.

– Det ger de multinationella företagen möjligheten att utöva makt. Prissättningen döljs för resten av världen och det passar de stora företagen. Det ger dem flexibilitet att pressa ner priserna när de behöver göra det, säger Alex Nicholls till SwedWatch.

Nestlé och Kraft Foods - världens största livsmedelsföretag

Kraft Foods

Gevalia lanserades 1920 av ett lokalt familjeföretag i Gävle. Idag ingår Gevalia i Kraft Foods-koncernen, som är världens näst största livsmedelsföretag. Andra varumärken inom koncernens Nordenavdelning är Blå Mocca, Maxwell House, Estrella, Philadelphia och Marabou. Kraft Foods ingår tillsammans med tobaksjätten Philip Morris i Altria-gruppen (USA). För närvarande har Kraft Foods 98 000 anställda i 68 olika länder världen över. Företagets omsättning uppgick till drygt 244 miljarder SEK 2004⁶.

Nestlé

Zoégas startade som ett lokalt kafferosteri med butik i Helsingborg 1886. Ett århundrade senare köptes företaget upp av den schweiziska Nestlé-koncernen, som är världens största livsmedelsproducent. Nestlé grundades 1866 och har idag 247 000 anställda och verksamheter i nästan alla världens länder. 2004 gjorde koncernen en vinst på 40 miljarder SEK. Omsättningen uppgick samma år till 522 miljarder SEK⁷.

Del 3: Människorna bakom ditt kaffe

När Tania vaknar är det fortfarande mörkt ute. Hon huttrar lite i gryningens bris när hon går längs den lilla gatan till företagets bussar som ska transportera arbetarna till kaffeodlingarna. Något senare stirrar solen på henne som ett glödande öga över kaffebuskarna. Hon har jobbat fyra timmar i sträck och längtar till lunchen. Ryggen värker eftersom hon hela tiden måste böja sig. Förr om åren slutade värken när hon tog en paus, men nu håller den i sig hela dygnet. Hon fruktar att det ska gå för henne som för Jersy, hennes väninna.

Jersy har arbetat ända sedan hon var fem år gammal. Först arbetade hon på sina föräldrars lilla odling, men redan i tonåren började hon jobba som lönearbetare på olika kaffeplantager. Nu är hon drygt 50 år gammal och hennes intensiva ryggsmärtor gör att hon inte längre kan arbeta. Trots att hon har arbetat hela livet har hon inga sociala rättigheter. Hennes arbetsgivare registrerade henne aldrig i socialförsäkringssystemet, INSS. Det är tur att hon har sin man, seu Jocelino, som jobbar som traktorförare på en stor kaffeegendom. Han tjänar lite mer än minimilönen, knappt 1 500 kronor per månad. Pengarna räcker precis till att försörja deras familj, men inte till oförutsedda utgifter vid sjukdom, med mera.

Tania är glad att hennes arbetsgivare, den gigantiska kaffefarmen Ipanema, har erbjudit henne och alla andra på farmen registrering i socialförsäkringssystemet. Hon har jobbat på Ipanema i två år nu och innan dess hade aldrig någon arbetsgivare gått med på att betala detta. Nu är hon dock orolig. Hur ska hon kunna få in pengar så att det räcker till alla utgifter; vatten, el och gas? Hon får betalt per insamlad 60-litersäck som alla andra kaffeplockare på farmen. Det blir knappt 50 kronor per dag. Hon hade hoppats kunna få in mer pengar, men i år är skörden dålig. Det var annat förra året; då slokade grenarna tungt av alla bären, men efter ett rekordår kommer det nästan alltid en mindre skörd. På plantagerna brukar man säga att kaffebuskarna vilar sig.

3.1 Minas Gerais - kaffets Mecka

Tania och Jersy bor i kaffedistriktet södra Minas Gerais. Hälften av alla arbetstillfällen inom kaffeproduktionen i Brasilien finns i delstaten Minas Gerais. Drygt 300 000 människor arbetar med kaffeproduktionen under skördeperioderna och antalet direkta och indirekta arbetstillfällen uppskattas enligt jordbrukarnas och boskapsuppfödarnas intresseorganisation FAEMG till 4,6 miljoner⁸. Några av de främsta kaffeproducerande kommunerna i södra Minas är Tres Pontas, Guaxupé, São Sebastião de Paraíso och Varginha. Här odlas en stor del av det kaffe som slutligen hamnar i de svenska hemmen och på kaféerna. Vissa av landets största kaffefarmer ligger i södra Minas, men majoriteten av jordbruken är fortfarande småjordbruk.

Den brasilianska kaffeproduktionens hjärta

Minas Gerais är en väldig delstat i sydöstra delen av Brasilien. Den är större än Frankrike till ytan och har knappt 20 miljoner invånare. Delstaten är en viktig producent av både jordbruksgrödor och kött. Förutom kaffe odlas sockerrör, majs, soja och apelsiner. Delstaten är den nionde rikaste i landet, men den uppgiften döljer stora regionala skillnader. Nordvästra delen av delstaten är mycket fattig och härifrån kommer många av de migrantarbetare som plockar kaffe under skördesäsongen i södra Minas. Södra Minas Gerais och savannlandskapet Cerradon, där en stor del av kaffet som exporteras till Sverige kommer från, är mer välmående regioner, även om det också här finns en utbredd fattigdom. Barnadödligheten och analfabetismen har dock fallit kraftigt de senaste decennierna, samtidigt som levnadslängden ökat. Denna förbättring sammanfaller med lantarbetarnas inflyttning till städerna, där hälsovården är bättre och tillgången till skolor är större än på landsbygden. Den södra delen av delstaten producerar närmare hälften av allt kaffe och merparten av det kaffe som exporteras. Kvaliteten på kaffet är också högst här.

3.1.1 Anställningsformer och sociala rättigheter

Enligt den fackliga lantarbetar- och småbrukarorganisationen CONTAG arbetar närmare fem miljoner människor inom det brasilianska jordbruket. Institutet *Observatório Social*, som studerar arbetsförhållanden på brasilianska företag, hävdar att majoriteten av dessa saknar grundläggande sociala och ekonomiska rättigheter. Lantarbetarna bor ofta antingen i tätorternas kåkstäder eller på landsbygden, på mark som tillhör olika storgods. De arbetar ofta i riskfyllda miljöer utan tillräcklig skyddsutrustning. De har mycket låga löner, lever ofta i undermåliga bostäder och tvingas i många fall utstå dålig behandling och diskriminering⁹.

Lantarbetarna kan delas upp i tre huvudgrupper:

1. Den första gruppen, runt 1,5 miljoner lantarbetare, har ett permanent arbete på storgodsen, även om de ofta saknar formell anställningstrygghet och därmed inte är registrerade i socialförsäkringssystemet. De omfattas av fackens kollektivavtal, oavsett om de är medlemmar i facket eller inte.
2. En lika stora andel av lantarbetarna är säsongsarbetare som jobbar mellan fyra och åtta månader per år inom jordbruket, under skördetiden för de olika grödorna. Denna grupp omfattas av kollektivavtal under sin tid i jordbruket. Mellan skördarna hankar de sig oftast fram på olika tillfälliga jobb eller så är de arbetslösa i perioder.
3. Den sista gruppen är också den största. Den består av cirka två miljoner lantarbetare. Dessa saknar alla slags rättigheter och arbetar ofta i korta perioder, på mellan 10 och 30 dagar, med att skörda kaffe, bönor, tomater, cashewnötter, med mera. Majoriteten av den här gruppen är migrantarbetare i sitt eget land. De lämnar sina hemorter och beger sig till andra regioner och delstater på jakt efter arbete¹⁰.

Foto: Leon Rebelo

Kvinnorna som arbetar på kaffeplantagerna har oftast en svårare situation än männen. Deras vardag präglas av tungt arbete och låga löner samtidigt som de har huvudansvaret för barnen.

Ana Maria Soares plockar med lugna tag ned bär efter bär och låter dem falla ned på duken nedanför. Hon balanserar på en stege och hennes överkropp är lutad framåt för att nå bären. Hon bär bylsiga kläder och en keps.

Ana Maria kommer från en liten stad i inlandet i delstaten Bahia och är en av de tusentals migrantarbetare från andra regioner och delstater som varje år söker sig till södra Minas Gerais för att plocka kaffe under skörden.

– Jag har jobbat på den här plantagen i flera år. De känner mig och lurar mig inte, säger hon.

Ana Marias familj driver ett litet jordbruk i Bahia. Hon och hennes man bor granne med hennes svärföräldrar.

– Men om vi inte åkte hit under skörden skulle vi aldrig få det att gå ihop. Plantagen betalar bussen för mig och min man, sedan stannar vi under hela skörden. Mina svärföräldrar tar hand om både vår gård och våra två barn under de månader som vi är borta.

Ana Maria och hennes man bor i några baracker som tillhör godsägaren under den tid de deltar i kaffeskörden. Ingen av dem har registrerats i socialförsäkringssystemet. För att bli ansluten till detta system måste arbetaren ha en så kallad *carteira assinada*, vilket ordagrant betyder ”signerad arbetsbok”. Den som har en *carteira assinada* åtnjuter vissa grundläggande rättigheter; pension, semesterersättning, sjuklön, föräldraledighet, och så vidare. Utan *carteira assinada* har arbetaren inga formella sociala rättigheter. Arbetsgivare som avstår från att registrera sina anställda gör dock

en god affär eftersom de sänker sina arbetskraftskostnader genom att inte betala in sociala avgifter. Det är svårt att få fram uppgifter om hur många som saknar *carteira assinada* på kaffeodlingarna i södra Minas Gerais. Landsorganisationen CUT uppskattar dock antalet till cirka en tredjedel av samtliga kaffearbetare¹¹.

Ze Otamár, som tidigare var fackordförande för lantarbetarnas fackförening i kommunen Alfenas, suckar uppgivet:

– Ofta förstår inte plockarna hur viktigt det är att vara ansluten till socialförsäkringssystemet. Odlarna som har mellanstora gårdar betalar lite mer i lön till arbetarna för att slippa all pappersexercis som socialförsäkringssystemet innebär.

År 2005 är det ont om kaffe. Det innebär att det dels inte behövs lika många arbetare från andra regioner som när det är en stor skörd, dels att plockarna inte kan få ihop lika mycket kaffe som annars. Därför får de också lägre lön, eftersom samtliga kaffearbetare får ackordslön under säsong.

Paulo Sebastião, som är den drivande styrelseledamoten på lantarbetarnas fackförening i kommunen Varginha i södra Minas, har sett många exempel på att arbetarnas rättigheter kränks. Förra året tog några plockare från en mellanstor odling kontakt med facket. Plockarna hade kommit dit från norra delen av Minas Gerais, som är en väldigt fattig region. De skulle bo och arbeta på samma egendom.

– För det första fick dom lägre ersättning än dom kommit överens om, men det var inte det värsta. När dom kom till de hus där dom skulle bo fick de en chock. De var närmare 50 personer som skulle fördelas på tre rum och det fanns bara sängar åt några av dom. Resten av dom skulle bo på golvet, trots att det fanns en öppen avloppsbrunn. Dessutom var det hål i taket.

När arbetarna hade larmat facket tog det direkt kontakt med kontrollörerna på Arbetsministeriet som satte stopp för eländet, berättar Paulo Sebastião.

– Den här sortens fall har minskat de senaste åren, men vid varje skörd får vi in flera anmälningar som den här. Och givetvis förekommer det mängder av liknande fall som vi aldrig får tips om.

3.1.2 Mellanhändernas roll

En av de främsta orsakerna till exploateringen av lantarbetare på jordegendomar i Brasilien beror på användandet av mellanhänder, så kallade *gatos*, som används för att rekrytera och kontrollera arbetskraften. Mellanhänder har varit det vanligaste sättet för storgodsägarna att få tag i arbetskraft under många decennier, trots att det formellt varit olagligt.

Användandet av mellanhänder har många fördelar för godsägarna, som inte behöver bekymra sig om administrationen av arbetskraften. De kan förhandla fram ett pris för transport och ersättning för arbetet med mellanhanden och behöver därefter inte förhandla direkt med arbetarna. Mellanhänderna å sin sida försöker pressa ned priset på arbetskraften så mycket som möjligt. Många gånger är mellanhänderna också ansvariga för att övervaka plockarna, som förmän på kaffeodlingarna. Mellanhanden får en bestämd procentandel av den summa som plockarna får ihop, oftast utmätt i kaffesäckar. Detta innebär att mellanhanden har ett intresse av att arbetarna plockar

så mycket kaffe som möjligt, vilket givetvis gör att mellanhänder som är förmän ofta driver på sina arbetare så hårt de kan.

– Mellanhänderna har varit ett av våra största problem. Det är ofta de som tvingat in arbetare i olika former av skuldslaveri och tvångsarbete [se vidare avsnitt 3.1.7] och lurat dem på den lön som de egentligen har rätt till. Våldigt ofta ljuger de också om allt från lönenivåerna till kvaliteten på bostäderna, för att förmå lantarbetare från andra regioner att åka ned hit och plocka kaffe, berättar Paulo Sebastião vid lantarbetarnas fackförening i Varginha.

Förekomsten av mellanhänder i södra Minas Gerais och på Cerradon har dock minskat kraftigt under det senaste decenniet, på grund av att facket och Arbetsministeriet aktivt motarbetat dem. De arbetare som kommer från andra regioner har ofta antingen rest på eget bevåg eller rekryterats direkt av odlarna.

Detta är dock inte en utveckling som skett av sig självt. Så sent som i slutet av 1990-talet uppskattade den fackliga landsorganisationen CUT att en tiondel av alla kaffeplockare rekryterades till odlingarna i södra Minas genom mellanhänder. Exemplet med mellanhänderna visar dock att det är möjligt att åstadkomma förändringar om fackföreningarna anmäler alla lagöverträdelser och om myndigheterna är beredda att göra sitt jobb.

– Vi kan se skillnaden klart. I de kommuner som har ”gula” fackföreningar¹² är förhållandena för plockarna mycket sämre än hos oss och det förekommer fortfarande mellanhänder. Men här i Varginha-distriktet har de stora kaffeodlarna insett att användandet av mellanhänder kostar mer än det smakar. Och nu har även de mellanstora odlarna allt mer insett att vi slår ned på dem direkt om de använder mellanhänder, berättar Paulo Sebastião.

Men situationen är ändå allt annat än perfekt. Paulo Sebastião slår uppgivet ut med händerna:

– Fortfarande har plockarna på de flesta odlingar det för jävligt. I synnerhet migrantarbetarna. De har urusla löner, bostäderna är ofta under all kritik och säkerheten dålig. Men framgången med att få bort mellanhänderna ger oss hopp. Det gäller att ligga på. Jag skulle önska att även de företag som köper upp kaffet försökte försäkra sig om att jobbarna har skäliga arbetsvillkor.

3.1.3 Löner och bostäder

Gatan vilar nästan helt i skugga, enstaka gatlyktor kastar spöklika tunna strängar av ljus över delar av den slitna asfalten. Tania sträcker gång på gång på sig under intervjun och sätter händerna bakom korsryggen. Efter en hel dags plockande brukar det hugga i ryggen. Vi sitter på en bänk utanför det lilla skjul där hon bor. Hennes man, fyra av hennes sex barn och ett par av hennes väninnor lyssnar stilla när vi pratar. Ibland inskjuter de någon kommentar eller iakttagelse.

– Jag fattar inte hur vi överlever egentligen. Vi tjänar ju sällan mer än minimilönen och det räcker ju inte till alla utgifter och mat. Men man hankar sig fram. Jag har sex barn som lever idag; två dog tidigt, två av mina barn är sjuka. Den ene har lunginflammation och vad mitt andra barn lider av är det ingen som vet. Han har andnings-svårigheter och orkar inte göra nåt, ligger bara, säger Tania.

Tania kan ibland få gratis medicin på borgmästarens kontor, men det är sällan hon får den medicin som läkaren har rekommenderat.

Minimilönen i Brasilien uppgår till 300 reais (1 035 SEK). Facken har ofta lyckats höja den med cirka 100 SEK i kollektivavtalen. Under rikliga skördar kan plockarna tjäna åtminstone ytterligare tusen kronor, eftersom de har ackordslön. Under de dåliga skördarna är de dock berättigade till minst en minimilön eller den summa som fastställts i kollektivavtalet.

Vad räcker lönerna till?

Lönenivåerna för kaffeplockare i Brasilien varierar stort. Enligt lagen måste lantarbetarna åtminstone tjäna minimilönen 300 reais (1 035 SEK). I de områden SwedWatch besökte var den lägsta lönen 330 reais (1 140 SEK), beroende på de kollektivavtal fackförbunden förhandlat fram. Eftersom lönen sätts per plockad säck kaffe varierar lönen dessutom kraftigt beroende på om det är en bra eller dålig skörd. Vid en dålig skörd är det inte ovanligt att arbetarna endast tjänar en minimilön, medan en riklig skörd innebär att lönerna oftast ligger runt 450 reais (1 550 SEK). Det händer att snabba arbetare kan få upp sin lön till drygt 600 reais (2 070 SEK) vid extra rikliga skördar.

Utgifter för en genomsnittlig kaffearbetare i södra Minas Gerais per månad (i SEK):

	Billigt alternativ	Dyrt alternativ
Hyra	341	500
Vatten	270	270
El	100	170
Gas	70	70
Kläder	100	170
Mat	700	1 020
Läkarvård		70
Hushållsartiklar		60
Transport		100
Summa	1 580	2 430

Detta är utgiften för ett hushåll med fyra medlemmar. Lönearbetar fler än en familjemedlem går ekonomin runt, annars inte. Många av de familjer som SwedWatch intervjuade hade antingen blivit tilldelade mark eller så bodde de illegalt, vilket minskade boendekostnaden. De var dock oftast tvungna att betala pengar för byggmaterial.

När ekonomin inte går ihop skär de fattiga oftast bort allt som inte upplevs som oundgängligt. De bosätter sig i markområden som de inte har lagfart på och hoppas att de inte ska bli bortkörda. Ibland försöker de tjuvkoppla in sig på elnätet. Kläder kan man ofta ärva eller köpa begagnat för att minska kostnaderna.

Till skillnad från medelklassen så har de fattiga ingen sjukförsäkring, utan de är hänvisade till den offentliga sjukvården som är gratis. Den är dessvärre också oftast mycket dålig.

Det är också viktigt att ha i minnet att många arbetare, främst kvinnor, endast jobbar sporadiskt under resten av året och försöker bygga upp en ekonomisk buffert under kaffeskörden.

Foto: Örjan Bartholdson

Många av kaffearbetarna bor i i undermåliga bostäder i kaffedistriktens kåkstäder. Det är vanligt att bostäderna saknar såväl avlopp som rinnande vatten. De som inte har råd tjuv-kopplar in sig på elnätet.

Tania och Jersy bor i en av Brasiliens många kåkstäder, Pinheirinho i staden Alfenas i den södra delen av Minas Gerais. Här lever cirka 16 000 människor. En stor del av den arbetsföra befolkningen jobbar på de omkringliggande kaffefarmerna. Husen längs huvudgatan består främst av betongruckel. Utanför på den mörka gatan leker barn och vuxna står och pratar. De flesta av invånarna har tilldelats marken gratis av kommunen, men de har fått stå för byggkostnaden själva. Majoriteten av invånarna är, precis som majoriteten av kaffeplockarna i Minas Gerais, av afrobrasiliansk härkomst.

Socialantropologen Nancy Scheper-Hughes har delat in befolkningen i de brasilianska kåkstäderna i tre olika kategorier:

1. De hushåll som klarar sig väl och har flera lönearbetande medlemmar
2. De hushåll som nätt och jämnt klarar sig
3. De hushåll där invånarna ibland tvingas söka sig till kriminalitet, prostitution och tiggeri för att överleva¹³.

Tanias och hennes väninna Jersys familjer tillhör mellankategorin. De hankar sig fram från månad till månad. Ibland tvingas de dra ned på maten eller försöka låna från någon vän eller släkting. Om någon oförutsedd händelse äger rum, om någon blir arbetslös eller inte klarar av att jobba på grund av sjukdom, kan detta innebära att familjen inte längre klarar av att täcka de nödvändigaste kostnaderna. Majoriteten av de fattiga i Brasilien tillhör mellankategorin. Denna mycket ekonomiskt och socialt otrygga situation innebär inte endast att de fattiga har stora praktiska svårigheter att klara sig, utan också att de befinner sig under en svår psykisk press.

Vita chefer och färgade arbetare

Brasilien är det land i den västra hemisfären dit flest slavar transporterades. Åsikterna går isär bland forskarna, men en vanlig uppskattning är att omkring fem miljoner slavar fördes från Afrika till Brasilien mellan åren 1550 och 1850¹⁴. Slaveriet upphörde inte förrän 1888. De forna slavarna kom att bilda ett fattigt och utnyttjat skikt av befolkningen; de var tvungna att fortsätta utföra de sämsta och lägst betalda arbetsuppgifterna¹⁵.

Än idag består det ekonomiska och sociala arvet efter slaveriet. Merparten av kaffeplockarna är afrobrasilianare, medan ledningen på farmarna härstammar från den europeiska elit som länge styr Brasilien.

3.1.4 Från landsbygden till städerna

De kaffeföretagare, fackföreningsrepresentanter och arbetare som SwedWatch talat med är överens om att det har skett en stor förändring av arbetarnas bostadsmönster de senaste 10 till 15 åren. Tidigare levde en stor del av arbetarna på plantagerna. Numera är det dock endast en liten minoritet i södra Minas Gerais som bor kvar på storgodsens. Det har skett en kraftig utflyttning från landsbygden till både mindre och större städer i regionen. Denna inflyttning har haft både positiva och negativa konsekvenser. De positiva konsekvenserna är främst den ökade friheten att välja sin arbetsgivare och inte enbart vara beroende av en enda person, medan inflyttningen till städerna däremot många gånger försvårat arbetarnas möjlighet att försörja sig.

Paulo Sebastião, 40, är styrelseledamot i lantarbetarnas fackförening i distriktet Varginha i södra delen av Minas Gerais. Han är född och uppvuxen i trakten, på ett storgods som odlar kaffe. Hans föräldrar var anställda som lönearbetare på storgodset. De jobbade med kaffeskördarna och alla de andra sysslorna på godset. Redan när Paulo var nio år började han hjälpa pappa med sysslorna på gården, vid 12 års ålder jobbade han själv direkt för storgodsägaren.

– Om jag ser tillbaka på hur vi levde ser jag hur hårt det var. Huset vi levde i var gammalt och förfallet. Vi hade inget vatten och ingen el; sånt som man tar mer eller mindre för givet i stan, säger Paulo.

Redan tidigt började han vantrivas på storgodset. Trots det stannade han kvar tills han var 26 år gammal.

– Jag var tvungen att hjälpa mina föräldrar, men jag kände mig som en av storgodsägarens ägodelar. Man kunde inte välja vem man ville arbeta åt, utan var tvungen att arbeta åt honom. Det var otänkbart att någon skulle vara fackligt ansluten när jag växte upp. Jag ställde allt fler krav och när jag också gick med i facket gick det inte att vara kvar längre.

Det är inte bara Paulo som flyttat, utan alla hans elva syskon har lämnat landsbyg-

den. Hopp om möjlighet till ett bättre liv lockar lantarbetarna till städerna. Allt fler storgodsägare föredrar också att arbetarna inte längre bor på gårdarna, eftersom de då inte behöver anställa och betala lön till dem hela året.

Sammantaget innebär flytten in till städerna att godsägarnas makt minskar, att lantarbetarna får möjlighet att jämföra fördelarna med olika arbetsplatser och att det blir lättare att organisera arbetarna. Men alla förändringar är inte positiva. På storgodsen hade arbetarna nästan alltid möjlighet att odla grödor för husbehov som bönor, ris, majs, etcetera. Detta är inte möjligt i städerna. Inte heller har arbetarnas flytt in till städerna kompensrats genom högre löner.

Ytterligare en negativ faktor är att arbetarnas nätverk av släktingar som ofta utbyter resurser och hjälp av olika slag, så kallad *mutirão*, tycks ha försvagats kraftigt i städerna¹⁶. Merparten av de arbetare som SwedWatch intervjuat i städerna konstaterar att den ekonomiska och sociala ömsesidiga hjälpen mellan nära släktingar är mycket liten i städerna.

– Där får vi klara oss själva. Jag har tio syskon, men vi har mycket liten kontakt och hjälper aldrig varandra ekonomiskt, säger Paulo Sebastião, styrelseledamot i lantarbetarnas fackförening.

3.1.5 Transporterna

Oswaldo Teófilo kör fort längs vägen som slingrar sig mellan de grönklädda bergen. Blicken är stadigt fäst på vägen. Det finns många hål i vägbanan som de våldsamma regnen åstadkommit och det gäller att kunna gira undan. Plötsligt svär han till och bromsar häftigt in. Framför oss skumpar en öppen liten lastbil fram. På träbritsar på flaket sitter en grupp arbetare tätt packade. I händerna håller de hackor och andra verktyg.

– Så här ser det ut överallt på vägarna under kaffeskörden. Det är en ägare till någon kaffeplantage som transporterar sina jobbare. Det är fullständigt lagvidrigt, men ingen verkar bry sig. Jo, vi på facket gör givetvis det, men Vägverket och polisen som har ansvar för kontrollen av vägarna gör inget, muttrar Oswaldo Teófilo, som är ordförande för livsmedelsarbetarfacket i distriktet Varginha och organiserar de som jobbar med att förädla kaffet.

Transporterna av arbetare till de stora kaffegodsen har förbättrats ordentligt det senaste decenniet. Världens kanske största kaffeegendom, Ipanema som är certifierat enligt bland annat Utz Kapeh och Rainforest Alliance¹⁷, transporterar till exempel sina arbetare i bekväma bussar till sina plantager. Men detta gäller bara de allra största kaffeegendomarna, som bedriver direktexport till utlandet.

På de mellanstora egendomarna har transporterna inte förbättrats nämnvärt. Arbetsgivaren måste stå för transporten till plantagen, vilket för det mesta uppfylls. Arbetslagstiftningen föreskriver att arbetarna ska ha bilbälten och att verktygen måste förvaras i ett säkert, avskilt utrymme, men det räcker att ge sig ut på vägarna i kaffedistriktet i södra Minas för att förstå att denna lag sällan respekteras. Det är vanligt att arbetarna inte ens har bänkar att sitta på. De tvingas balansera på flak, inklämda mellan verktyg och säckar av gödsel.

Så här beskriver en lantarbetare transportsituationen:

”Vägverket kräver att det finns ett avskilt och stängt område där verktyg förvaras, för att det inte ska ske några olyckor som skadar oss. Lastbilar, som Mercedes till exempel, har plats för 40-45 personer. Men man ser 70-100 personer på de här lastbilarna. Ibland skjutsas vi i boskapsvagnar. På en yta som räcker till cirka 20 arbetare står 40-50 arbetare hopträngda, utan möjlighet att sitta ned. /.../ Det sker många olyckor”¹⁸.

3.1.6 Barnarbete

Den brasilianska grundlagen och barnlagen förbjuder minderåriga som är under 18 år att arbeta på nätterna och med farliga och ohälsosamma sysslor. Minderåriga under 16 år får endast arbeta som lärlingar. All annan form av arbete är förbjuden¹⁹. FN-organet Unicef uppskattar att runt 3,8 miljoner barn och ungdomar mellan 5 och 16 år arbetar i Brasilien. Unicef skriver vidare att en femtedel av dem som arbetar inte går i skola. Analfabetismen bland arbetande barn uppgår till 20 procent, jämfört med knappt åtta procent bland dem som inte arbetar²⁰.

Merparten av de personer, både män och kvinnor, som intervjuats i den här studien började arbeta inom kaffeproduktionen innan de var tio år gamla. Detta gäller även de barn som vuxit upp på storgods där det odlas kaffe. Dessa barn fick oftast inte själva betalt utan bidrog till föräldrarnas plockning. I samband med att lantarbetarna i allt högre utsträckning flyttat in till städerna har dock barnarbetet minskat på de stora kaffegodsden.

På de små kaffeodlingarna är ofta hela familjen engagerad under kaffeskörden. Kvinnorna arbetar främst med hushållssysslor, men vid skörden hjälper både de och barnen till. I Brasilien går barnen endast halvdagar i skolan, vilket gör att de har tid att hjälpa sina föräldrar, antingen på för- eller eftermiddagen.

Barnarbetet inom kaffeproduktionen har minskat, men det förekommer fortfarande, främst bland migrantarbetare, där hela familjer migrerat för att söka arbete på kaffeplantagerna. Det är också vanligt att barn arbetar på sina föräldrars odlingar och därmed försummar skolarbetet. Joppe Vanhorick på den europeiska kaffefederationen slog fast i juli 2005 att det fortfarande finns barnarbete på många kaffeplantager i Brasilien och att detta är oacceptabelt²¹.

3.1.7 Tvångs- och slavarbete

Varje år avslöjas flera fall av tvångs- eller slavarbete inom den brasilianska jordbrukssektorn. Det som man i Brasilien benämner slavarbete faller många gånger inom ramen för International Labour Organizations (ILO:s) konventioner om tvångsarbete²². Termen tvångsarbete definieras av ILO som ett arbete eller en tjänst som utkrävs från en person under hot om straff. Personen ska inte ha erbjudit sin arbetskraft frivilligt²³.

Den brasilianska strafflagstiftningen, som skärptes av president Lula 2003, talar om situationer där en person ”förminkas till förhållanden som motsvarar en slavs”. Det

kan handla om tvångsarbete, alltför krävande arbetsdagar, förnedrande arbetsvillkor eller att en persons rörelsefrihet begränsas på grund av en skuld till arbetsgivaren eller hans representant²⁴.

Den vanligaste formen av tvångsarbete som förekommer i Brasilien innebär att arbetare tvingas arbeta utan ersättning och att de hindras lämna kaffeplantagen. Arbetsgivaren använder hot eller våld för att tvinga de anställda att vara kvar på hans egendom. Dessutom kan arbetarna vara tvungna att köpa alla sina förnödenheter, såsom mat och kläder, till skyhöga priser på godset. Skulder uppstår och om arbetarna inte kan betala dessa tvingar godsägaren dem att arbeta kvar tills de kan det. Denna form av illegalt tvång brukar betecknas *debt peonage* eller *debt bondage* på engelska, som fritt översatt betyder skuldslaveri.

I mitten av juni 2004 rullade ett par bilar in på storgodset São Bartolomeu, i mellersta delen av delstaten Minas Gerais, 30 kilometer från staden Carmo do Paranaíba. Bilarna innehöll kontrollörer från Arbetsministeriets lokala kontor och från polisen. Detta innebar slutet på den mardröm som 38 kaffeplöckare på egendomen levt under.

Kontrollörerna kunde snabbt konstatera att merparten av arbetarna hade rekryterats i en liten ort i delstaten Bahia, där fattigdomen är än mer utbredd än i Minas Gerais. Det visade sig att arbetarna inte hade registrerats i socialförsäkringssystemet och att de inte fått någon skyddsutrustning. Deras bostäder var i undermåligt skick och dricksvattnet förvarades i orena cisterner.

Arbetarna hade tvingats betala motsvarande 330 kronor för transporten till odlingen, trots att arbetsgivaren lovat att stå för denna kostnad. Dessutom var de tvungna att betala 16 kronor för maten per dag, 82 kronor för madrasser och 170 kronor för de redskap som behövs för att plocka kaffe. Enligt kontrollörerna visade det sig att arbetarnas inkomster inte räckte till att betala utgifterna, vilket gjorde att de hamnade i ett så kallat skuldslaveri. Storgodsägaren dömdes till att betala skadestånd²⁵.

Tvångsarbete, eller slaveri som brasilianerna benämner det, förekommer främst i de delstater där centralmakten har minst kontroll, i de delstater som ligger i nordöstra Brasilien, Amazonas och Mato Grosso. Men även i en delstat som Minas Gerais, där majoriteten av det kaffe som exporteras till Sverige kommer ifrån, händer det alltså att fall uppdragas där arbetare inte har haft möjlighet att lämna plantagen. Den fackliga lantarbetarkonfederationen CONTAG hävdar att kaffet är bland de fem jordbruksaktiviteter där det förekommer mest tvångsarbetskraft. År 2001 upptäcktes fem fall på kaffeodlingar i delstaten Espírito Santo som gränsar till Minas Gerais²⁶.

Enligt ILO uppskattas totalt 25 000 personer befinna sig i ”slavliknande situationer” i Brasilien. Regeringen har dock tillsammans med ILO försökt att ta krafttag mot fenomenet. Mellan 1995 och 2002 befriades 5 893 tvångsarbetare. Under president Lula da Silvas mandatperiod (2002-2005) har drygt 10 000 arbetare släppts fria²⁷.

Rättvisemärkt

Rättvisemärkt är en etisk och social produktmärkning som främjar mänskliga rättigheter. Rättvisemärkt är medlem av Fairtrade Labeling Organizations International (FLO), som idag arbetar med 522 producentorganisationer i 52 länder i Afrika, Latinamerika och Asien.

Kriterierna för Rättvisemärkt bygger på International Labour Organizations (ILO:s) konventioner. De skapar en demokratisk struktur. För anställd personal gäller minst minimilöner och lönerna ska successivt höjas. Alla arbetare har rätt att organisera sig och förhandla kollektivt. Det finns kriterier för att skydda anställdas hälsa och förbud mot diskriminering. Barnarbete motverkas och tvångsarbete får inte förekomma.

Producenterna måste följa nationell och internationell miljölagstiftning. De ska minimera användningen av bekämpningsmedel och konstgödsel och successivt ersätta dem med alternativ. FLO uppmanar även producenterna att lägga om till ekologisk odling²⁸.

Producenterna är i gengäld garanterade ett pris som inte får understiga det minimipris som FLO sätter upp och det finns möjlighet till förskott. Alla producenter av Rättvisemärkta produkter får också en premie, som ska gå till ekonomisk och social utveckling. Sammantaget skyddar detta certifierade bönder och deras anställda mot de värsta effekterna av dramatiska prisfall som under kaffekrisen (se vidare avsnitt 5.1). För närvarande certifieras kaffekooperativ, inte plantager.

Mindre än en procent av allt kaffe som konsumerades i Sverige förra året var Rättvisemärkt. Hela tio länder konsumerar mer Rättvisemärkt kaffe per capita än Sverige. I Storbritannien till exempel är 18 procent av kaffet som säljs Rättvisemärkt. Sveriges konsumtion ökar (med 28 procent under år 2004), men inte i samma takt som i Storbritannien och USA. Det kaffe som säljs som Rättvisemärkt i Sverige kommer främst från Mexiko, Peru, Colombia och Nicaragua. Idag finns det endast sex certifierade kaffeföretag i Brasilien. De exporterar främst till den amerikanska marknaden.

Källa: Rättvisemärkt och FLO.

3.1.8 Samarbetet mellan facket och Arbetsministeriet

På det regionala facket FETAMG:s kontor i delstatshuvudstaden Belo Horizonte sitter Jairo Darcy Passos, som sitter i styrelsen och driver avdelningen för löneanställda. Vid ett annat skrivbord i samma rum sitter hans rådgivare Rômulo Luiz Campos. Att försöka intervju Jairo är nästan omöjligt. Hans telefon ringer hela tiden. Vid flera tillfällen är det lokala fackföreningar i Minas Gerais som ringer och berättar att de upptäckt något kaffegods där ägaren bryter mot arbetslagstiftningen. – Hörde du, skriker Jairo till Rômulo. Det är ett storgods nära Patrocínio där ägaren tydligen drar av så mycket pengar att arbetarna inte får ut nån lön. Och inte har dom *carteira assinada* heller.

Foto: Leon Rebelo

Samarbetet mellan Arbetsministeriet och facken har bidragit till att förbättra situationen för kaffearbetarna. På bilden frågar arbetsmiljöinspektören António Ídolo ut en småbonde om hans situation.

Jairo slår snabbt en signal till Arbetsministeriets lokala kontor och anmäler fallet. De skickar ut ett par kontrollörer och kollar saken.

– Det är så här vi jobbar. Fackföreningarna i de områden där kaffeodlingarna ligger slår larm om lagöverträdelser som de fått kännedom om. Antingen ringer dom oss eller kontaktar dom Arbetsministeriet direkt. Ministeriet har speciella kontrollörer som rycker ut för att undersöka situationen. Dom kan också vidta åtgärder direkt.

Alla representanter för lantarbetarnas och livsmedelsarbetarnas fackföreningar som SwedWatch talat med förklarar att de anser att de har ett mycket gott samarbete med Arbetsministeriet, både på delstatlig och på lokal nivå. Enligt dessa personer gör Arbetsministeriet så gott det kan för att slå ned på brott mot arbetslagstiftningen. Det största problemet är att ministeriets kontrollörer är alldeles för få.

Distriktet Varginha är hjärtat i Brasiliens kaffeproduktion. Runt Varginha ligger mängder av handelshus, stora kaffefarmer samt små och medelstora kaffeodlingar. En stor andel av det kaffe som exporteras till Sverige kommer från detta distrikt. Paulo Andrade Azevedo är en av cheferna på det lokala Arbetsministeriet. Han förklarar uppgivet att ministeriets resurser inte räcker till:

– I vårt distrikt finns det 46 kommuner som vi har till uppgift att bevaka. Enligt vår uppskattning arbetar ungefär en halv miljon människor med arbeten som har med kaffet att göra under kaffeskörden. För att kunna göra våra kontroller har vi två fordon, en läkare, två ingenjörer och sex juridiska experter till vårt förfogande.

I praktiken är de nästan helt beroende av bra tips för att kunna få tag i dem som bryter mot lagstiftningen. Under skördesäsongen får de in anmälningar varje dag. Det är nästan alltid lantarbetarfacket som gör anmälningarna. Paulo Andrade listar de vanligaste brotten mot arbetslagstiftningen som anmäls:

- Arbetarna har inte registrerats i socialförsäkringssystemet, vilket gör att de saknar alla former av sociala rättigheter
- Arbetarna har inte tillgång till fullgod skyddsutrustning
- Arbetarna tvingas bo i undermåliga bostäder
- De får ut mindre lön än de blivit erbjudna från början
- Transporterna till kaffeodlingarna är inte tillräckligt säkra
- Barnarbete förekommer på de mindre kaffeodlingarna

Att utföra inspektioner är inte alltid ett ofarligt arbete. 2004 sköts tre kontrollörer från Arbetsministeriet och deras chaufför ihjäl när de skulle inspektera ett storgods i Minas Gerais där de misstänkte att lantarbetarna hölls under slavliknande förhållanden. En av de misstänkta för mordet valdes till borgmästare i den lilla staden Unai under tiden han satt häktad²⁹.

Detta visar på de stora regionala skillnader som till och med kan råda inom samma delstat. I södra Minas Gerais brukar facken oftast kunna sätta sig ned och förhandla med arbetsgivaren, men i områden där godsägarna behållit den politiska makten och facken inte kunnat eller inte velat ta strid kan arbetsgivarna fortfarande uppträda fullständigt maktfullkomligt.

3.2 Cerradon

Cerradon är ett savannlandskap som täcker större delen av centrala och sydöstra delen av Brasilien. Det sträcker sig från de östra delstaterna Mato Grosso och Mato Grosso do Sul, från delstaterna Goiás och Tocantins i norr, till delar av Minas Gerais, Paraná och São Paulo i söder. Från och med att ett antal städer anlades i centrala Brasilien från 1960-talet och framåt, framför allt huvudstaden Brasília, har den del av landet där Cerradon ligger upplevt en ekonomisk revolution som även haft stora negativa sociala och ekologiska konsekvenser. Den utbredda mekaniseringen har till exempel lett till ett lägre utbud av jobb och en inflyttning från landsbygderna till stadernas kåkstäder.

Totalt produceras 23 procent av Brasiliens kaffe på Cerradon³⁰. Sverige importerar kaffe från bland annat den del av Cerradon som ligger i Minas Gerais. Både produktionsätten och de ekologiska förhållandena skiljer sig kraftigt åt mellan Cerradon och södra Minas Gerais. SwedWatch har därför valt att ta upp båda områdena i denna rapport för att visa på variationerna inom den brasilianska kaffeproduktionen.

3.2.1 Sociala förhållanden

SwedWatch har valt att besöka kaffeodlingar i kommunen Patrocínio på Cerradon. Detta område ligger i nordöstra delen av delstaten Minas Gerais och säljer kaffe till bland annat Sverige. Bara för ett tjugotal år sedan fanns det knappt något jordbruk alls här. Marken var billig och landets dåvarande militärregering uppmanade jordbrukare från São Paulo och Minas Gerais att slå sig ned för att börja odla upp jorden. Den gröda som bönderna främst valde att odla var kaffe och idag är flera städer

helt och hållet beroende av kaffeekonomin. Patrocínio är den kommun som har den största kaffeproduktionen i landet. Produktionen motsvarar drygt fem procent av landets totala kaffeproduktion. Den öppna och plana terrängen i Patrocínio gör det möjligt att använda maskiner för att skörda kaffet.

I Patrocínio har facket lyckats väl med att informera lantarbetarna om deras rättigheter. Fackföreningens personal har fritt tillträde till alla jordbruk för att dela ut informationsmaterial om arbetarnas rättigheter. Eftersom inte alla arbetare kan läsa, uppmanas de som är läskunniga att sprida informationen till sina arbetskamrater.

Enligt lantarbetarnas fackförbund är drygt 90 procent av arbetarna i Cerradons kaffeproduktion registrerade i socialförsäkringssystemet. Vid de kaffeodlingar som inte drivs av familjer utan av företag är oftast alla anställda anslutna till socialförsäkringssystemet. Precis som i södra Minas är det mest problem på de mellanstora gårdarna. Vid SwedWatches besök skulle facket just ta itu med en medelstor jordägare som vägrade att registrera arbetarna i socialförsäkringssystemet. Eftersom facket redan hade skickat två varningar till ägaren, hade man nu ringt Arbetsministeriet som skulle uppsöka jordbruket följande dag.

Majoriteten av kaffearbetarna på Cerradon är säsongarbetare. Fackförbundet uppskattar att endast 5 000 av deras 25 000 medlemmar har anställning året runt. På en av de större kaffeegendomarna som besöktes av SwedWatch var endast 300 av gårdens totalt 1 200 arbetare anställda under hela året. Många arbetare försöker lösa detta genom att delta i skörden för olika grödor som har skilda skördeperioder³¹. Precis som i södra Minas Gerais har många lantarbetare på Cerradon svårt att försörja sig beroende på kombinationen av låga löner och periodvis arbetslöshet.

Utbudet på jobb minskar på Cerradon i Minas Gerais. Den främsta orsaken till detta är den omfattande mekaniseringen av jordbruket i området. Storgodsägarna och kaffeföretagen i Patrocínio investerar stora summor i olika typer av maskiner som kan så, skörda, klippa och behandla kaffeträden. Mekaniseringen har bidragit till att antalet fast anställda i kaffesektorn sjunkit enormt. En enda skördemaskin kan ersätta mellan 150 och 500 personer, beroende på maskintyp³².

Representanterna för fackförbundet i Patrocínios beklagar att det inte funnits något intresse för att försöka skapa arbetsplatser i området. Framför allt anser facket att det borde satsas mer på efterbehandling av kaffe och andra jordbruksprodukter i området, vilket skulle skapa fler arbetstillfällen. Det är endast de större jordbruken som rostar och förpackar kaffe. Det mesta av kaffet säljs obearbetat.

Precis som i södra Minas Gerais finns det betydande skillnader mellan förhållandena på storgodsen och de mindre odlingarna³³. Storgodset Fazenda Santa Maria är på 300 hektar. Här är alla arbetare registrerade i socialförsäkringssystemet och det har slutits ett separat avtal mellan fackföreningen och arbetsgivaren.

– Vi har inga problem med att få lov att vara hemma med barn och ändå få ersättning. Den största förändringen för oss är att vi numera förhandlar direkt med godsägaren. Tills för bara några år sedan sköttes allt genom en mellanhand och då var förhållandena mycket sämre, säger Naide Versiane da Silva, som jobbar med att plocka kaffe.

Precis som i södra Minas Gerais är det lönenivåerna som Naide vill förändra. Hon tjänar mellan 1 600 och 1 900 SEK i månaden. Det är värt att notera att detta är

Foto: Leon Rabelo

Paulo Marcelino är en av de småbönder som inte har kunnat dra nytta av den ekonomiska utvecklingen på Cerradon. Han bor under enkla förhållanden utan indraget avlopp och vatten och har svårt att betala tillbaka sina lån.

mellan 50 och 100 procent mer än kaffeplockarna tjänar i södra delen av delstaten. Det är dock fortfarande en låg lön, men den täcker åtminstone basbehoven.

Fazenda Santa Maria är Patrocínios största kaffeproducent. Vid jordbrukets huvudkontor visar ägarna upp de olika certifieringar som gården har: ISO 14001, Rainforest Alliance (80% av odlingen), Utz Kapeh, med flera (se vidare faktarutor sid 36 och 53)³⁴. Godset har 800 säsongsarbetare och 300 fast anställda. Det har ett utbildningscenter, en sjukstuga och ett daghem för personalen som bor på gården.

All naturlig vegetation har bevarats nära vattendragen. Längs kaffeplantagen odlas solrosor, ett naturligt sätt att bekämpa spridningen av skadedjur. Anställda uppger att de förses med skyddsutrustning som regelbundet byts ut. De har rätt till regelbundna läkarundersökningar och får kontinuerligt utbildning om nya tekniker och om andra ämnen som berör arbetet.

Situationen på Paulo Marcelinos lilla småjordbruk står i stark kontrast till den på Fazenda Santa Maria. Paulo är 50 år gammal och har sju barn. Hans gård är på 15 hektar, varav 11 hektar är uppodlade med majs, ris och kaffe. Han har också lite boskap. Kaffet sålde han tidigare till kooperativet Garcafé, som nyligen gick i konkurs. Kaffet från smågårdarna säljs nästan alltid obehandlat.

På Paulo Marcelinos gård finns det ingen elektricitet, inget indraget vatten eller avloppssystem. För att handla eller besöka en sjukstuga måste familjen åka in till staden Patrocínio. Han fick sin mark genom en ockupation av obrukad mark 1998. Tre år senare fick han lagfart på marken genom det statliga jordreformsinstitutet Incra³⁵. Till skillnad från många andra jordockupanter i Brasilien hade Paulo Marcelino tidigare erfarenhet av jordbruk och detta var egentligen hans enda tillgång

när han skulle starta sin odling. Han fick också ett litet banklån genom regeringens kreditsystem för små familjejordbruk. Paulo Marcelino var tvungen att börja betala tillbaka på lånet efter tre år; det är sammanlagt åtta delbetalningar. Just nu är han försenad med den senaste betalningen. Han får helt enkelt inte ekonomin att gå ihop.

Arbetet på det lilla familjejordbruket är så gott som helt och hållet informellt. Familjen jobbar tillsammans på sin åker och skulle det behövas, kallar man in extra folk som får betalt för antalet dagar de arbetar. Dessa arbetare kallas *peões* och har ingen formell anställning, de saknar alla *carteira assinada*. Många gånger är de släkt med odlarens familj. Det är också vanligt att grannar hjälps åt och utbyter arbetskraft, så kallat *mutirão*.

Paulo Marcelino får för närvarande stöd av EMATER, ett statligt institut som syftar till att förbättra den tekniska nivån på de små familjejordbruken. Enligt EMATERs chef i Patrocínio, Paulo César Thompson, är institutets problem att det har för få tekniker och för lite resurser. Stödet blir därför mycket knapphändigt.

– När EMATER grundades i Patrocínio 1976 hade vi 11 tekniker. Efter 30 år har antalet småodlingar ökat kraftigt, men vi har bara tre tekniker kvar. Vi skulle behöva en tekniker per 130 småjordbrukare, men just nu går det en på 640 småjordbrukare, säger Paulo César Thompson.

3.3 Lågpriskedjornas billigaste kaffe

I södra Minas och på Cerradon odlas främst arabica-kaffe. Drygt en fjärdedel av Brasiliens kaffeproduktion består dock av robusta-kaffe. Robustan har en starkare smak, är billigare men av lägre kvalitet. Denna kaffesort används bland annat till snabbkaffe, lågpriskaffe och espressokaffe. Om espresson ska vara god får dock inte andelen robusta överstiga 30 procent.

Lidl, Netto och Willys är några exempel på butiker som erbjuder kaffeblandningar som har en hög andel robustakaffe. Det billiga Eldorado-kaffet, som säljs på Willys och Hemköp, innehåller robusta och arabica-bönor. Nettos Torrado- och Café-kaffe innehåller bara robusta-bönor. Nestlés Nescafé innehåller både robusta- och arabica-bönor. En del av robustabönorna kommer från Brasilien³⁶.

I Brasilien odlas robustakaffet bland annat i delstaterna Espírito Santo och Bahia. I dessa delstater har myndigheterna sämre kontroll och fackföreningarna har inte varit lika pådrivande som i de arabicaodlande områdena i Minas Gerais och São Paulo. De sociala förhållandena är därför generellt sett klart sämre i de robustaodlande områdena. Lönerna är lägre eftersom priset på robusta är lägre och det är mer vanligt att tvångsarbete förekommer³⁷.

I slutet av augusti 2003 tillkännagav regeringen att den befriat 800 slavarbetare på en kaffeplantage i delstaten Bahia³⁸. Samtidigt som arbetarna befriades fann kontrollörerna från arbetsministeriet även 200 kaffeplockare på ett närbeläget storgods, vilka tvingades leva under vedervärdiga förhållanden. De bodde i usla skjul, maten var inte människovärdig och det saknades rent vatten, handfat, och så vidare³⁹. Precis som i de områden som odlar arabica finner man de främsta problemen med arbetsförhållanden på de små och medelstora odlingarna⁴⁰.

3.4 Manlig makt och kvinnlig produktion

Den fackliga landsorganisationen CUT har gjort en sammanställning över hur arbetsfördelningen mellan män och kvinnor ser ut inom den brasilianska kaffeproduktionen⁴¹.

Aktivitet	Kvinnor	Män
Plantering av kaffebuskar	50	50
Inköp av gödsel	15	85
Bearbetning av marken	5	95
Plantering	30	70
Ogräsrensning	20	80
Spridning av gödsel	50	50
Skördearbete	60	40
Laga till matlådorna	95	5
Torkning	50	50
Sortering av börnorna	95	5
Försäljning	5	95
Paketering i säckar	50	50
Vägning	10	90

Det finns två slutsatser att dra av denna uppställning. Arbetsuppdelningen präglas av föreställningar om sociala och biologiska skillnader mellan män och kvinnor. De sysslor som anses extra fysiskt betungande utförs av män; till exempel bearbetning av mark och plantering. Dessutom är det nästan enbart män som representerar hushållet eller företaget utåt och fattar offentliga beslut. Detta visar den markanta manliga dominansen när det gäller sysslor som inköp av gödsel och bekämpningsmedel samt vid försäljning.

3.4.1 Kvinnorna tjänar mindre än männen

Under kaffeskörden får arbetarna som tidigare nämnts betalt per plockad säck kaffebönor. Ersättningen är densamma för både män och kvinnor. Enligt de lantarbetare som intervjuats finns det egentligen inga skillnader i kapacitet att plocka kaffebönor mellan män och kvinnor, utan endast individuella skillnader. Elisabete Florencio, som tidigare under många år var ordförande för lantarbetarnas fackförbund i staden Guapé, säger dock att kvinnorna tjänar mindre än männen. – Det beror främst på att kvinnorna har det övergripande ansvaret för barnen, vilket gör att de riskerar att missa fler arbetsdagar än männen. Detta leder till lägre löner.

3.4.2 Barnomsorg

Fátima Periera är 42 år gammal och har plockat kaffe sedan tonåren. Hon står på en stege och plockar kaffebönor som faller ned på en stor duk nedanför. Händerna rör sig snabbt och vant längs med buskarnas blad. Varje år längtar hon till plockningen.

Dagis och mammaledighet är blott en dröm för många av kaffeindustrins kvinnor.

– Men skulle ett barn bli sjukt är det ett helsicke, skjuter hennes väninna Tania Vasconcelos in.

De kvinnor som är registrerade i socialförsäkringssystemet har visserligen rätt att få betalt när de följer med sitt barn till läkaren, men inte om de skulle vara tvungna att vara hemma med sjuka barn, berättar fackföreningsrepresentanten Elisabete Florencio. I hennes kommun, Guapé, har facket fört en hård kamp för att förmå kommunen att öppna dagis, både i de små städerna och på landsbygden.

– Numera har vi daghem både i städerna och på landsbygden. Det har underlättat jättemycket för kvinnorna. Men det är nästan bara Guapé som fått igenom det. Jag skulle tro att 90 procent av alla kvinnor som jobbar med att plocka kaffe här i södra Minas Gerais inte har tillgång till dagis. Dom är tvungna att lösa barnpassningen som dom alltid har gjort, genom släkten. Om detta inte går kan kvinnorna helt enkelt inte jobba.

Hon berättar att de kvinnor som reser från andra områden till Minas Gerais för att jobba nästan aldrig kommer ensamma. De reser tillsammans med sina män, sina föräldrar eller andra släktingar.

– Barnen följer ofta med familjerna ut till plantagerna, men det finns också många arbetsgivare som inte längre accepterar det. Jag har märkt att många av kvinnorna som är migrantarbetare väljer att lämna kvar sina barn på den plats där de normalt lever. Men det innebär att de inte får träffa barnen på flera månader, säger Elisabete Florencio.

Då vet hon att det alltid finns jobb. Under resten av säsongen bor hon inne i

Varginha och försöker hanka sig fram på de jobb som erbjuds.

– Min man lämnade mig för några år sedan och numera bor jag ensam med mina fyra barn. Om inte min äldsta son också jobbade och hjälpte mig med pengar vet jag inte hur jag skulle klara mig. Barnen tar en faster hand om när jag plockar.

Claudia da Silva minns också problemet med att få någon att ta hand om hennes barn när hon arbetade med att plocka kaffe under skördarna. Hennes mamma brukade ställa upp, men så blev hon sjuk. En kusin fick hjälpa till tills Claudias äldsta dotter blivit så gammal att hon kunde ta hand om de andra barnen. Men hon tycker att det har blivit bättre. För dagens mödrar finns det ett dagis i området.

3.4.3 Kvinnornas anställningstrygghet

Enligt den brasilianska arbetslagstiftningen får arbetsgivarna inte avskeda gravida kvinnor och de har rätt till 120 dagars ledighet efter det att barnet fötts. Detta förutsätter dock att kvinnorna har så kallad *carteira assinada*. De lantarbetarkvinnor som SwedWatch talat med uppger att godsägarna regelmässigt undviker att anställa gravida kvinnor och med tanke på att de flesta kvinnor bara är anställda och registrerade delar av året är det få kvinnor som verkligen kan åtnjuta mammaledigt. Många är inte registrerade alls.

3.4.4 Det bortglömda kvinnoperspektivet

Elisabete Florencio skrattar lågmält på frågan om kvinnor har många problem på kaffeodlingarna som männen inte har.

– Ja, det kan man verkligen säga. Det finns till exempel inga platser på fälten där kvinnorna kan vara för sig själva och sköta sin hygien. Det finns inga toaletter.

– De fack som vågat ta strid har jobbat hårt med att förändra detta. Vi har faktiskt fått med i kollektivavtalen att det ska finnas möjligheter att tvätta sig och att det ska finnas toaletter. Men det stora problemet är att Arbetsministeriet som utför kontrollerna på arbetsplatserna inte bryr sig om att ta detta på allvar. Därmed saknar avtalen tillämpning. Kontrollörerna anser endast att de ska kontrollera brott mot arbetslagstiftningen. Och dom är ju själva nästan alltid män. Dom bryr sig inte särskilt mycket om kvinnornas situation.

Dessutom är det mycket tungt för många kvinnor att bära kaffesäckarna och utrustningen. De drabbas i högre utsträckning än männen av förslitningsskador. Kvinnorna arbetar lika länge som männen ute på fälten, men deras arbetsbörda tar inte slut där.

– När man kommer hem så måste man ju laga mat, städa och ta hand om barnen. Visst hjälper min man mig ibland, men ofta går han ut på krogen och tar sig en öl, säger Tania Vasconcelos och skrattar uppgivet.

Några av hennes väninnor står runt omkring i det mörka skjul där hon bor. Endast siluetterna av deras kroppar syns i den svaga glöden från spisen. De nickar åt hennes ord.

– Jo, så är det, skjuter en av dem in. Jobbet tar aldrig slut.

3.5 Nestlé och Kraft Foods kommentarer

SwedWatch har redogjort för Nestlé och Kraft Foods om upptäckterna och slutsatserna kring de sociala förhållandena i de områden som företagen importerar sitt kaffe från. Kraft Foods anser att det som kaffeimportör har ett ansvar för att bidra till bättre arbets- och levnadsvillkor bland dem som arbetar med att odla deras kaffe.

Rainforest Alliance

Rainforest Alliance och Sustainable Agriculture Network (SAN) har satt upp sociala och miljömässiga kriterier för bland annat kaffe⁴². SAN är ett nätverk av oberoende latinamerikanska miljöorganisationer. Rainforest Alliance är dess internationella sekretariat. Kriterierna hänvisar bland annat till nationell lagstiftning, ILO:s konventioner och internationella överenskommelser på miljöområdet. Såväl små kooperativ som stora plantager kan certifieras. Sedan ett par år tillbaka arbetar Rainforest Alliance för att det ska bli enklare och billigare för småbönder att certifiera sig⁴³.

Rainforest Alliance är inte en ekologisk märkning. Producenten måste däremot arbeta för att reducera användningen av bekämpningsmedel. De medel som används måste ha godkänts av nationella myndigheter, USA:s miljöbyrå (EPA) och de får inte finnas med på Pesticide Action Networks lista⁴⁴. Kemikalier som är förbjudna i sina ursprungsländer eller av nationella eller internationella överenskommelser får inte användas. Parakvat och 2,4-D, två medel med stora miljö- och hälsorisker som används inom kaffeproduktionen, utesluts därför. I dagsläget finns det dock inget förbud mot bekämpningsmedel som klassas som giftigast av WHO (klass 1 och 2). Rainforest Alliance avråder dock bönder från att använda dessa medel och användningen av WHO:s klass 1-medel måste ha upphört senast tre år efter certifieringen⁴⁵.

Det finns regler om skyddskläder och hur bekämpningsmedel ska hanteras. Kriterierna slår också fast att ekosystem ska bevaras och tillåtas återhämta sig när det är möjligt. Nya och expanderande farmer får inte skada ekosystemen. Avskogning är förbjuden, det finns kriterier som främjar skuggodlingar, med mera.

Anställda ska tjäna minst i nivå med minimilönen. Mellanhänder för arbetskraft tillåts inte. Arbetsmiljön måste vara säker och hälsosam och anställda ska utbildas i hantering av bekämpningsmedel. Säsongsarbetare ges samma rättigheter som fast anställda. Kontroller genomförs av specialister från lokala miljö- och utvecklingsorganisationer som ingår i SAN:s nätverk. På detta sätt får certifieringen en lokal förankring. Kontrollerna sker varje år och ibland är de oannonserade. Såväl ledning som anställda intervjuas under arbetet.

Certifierade odlare garanteras inte ett högre pris, men under vissa av kaffekrisens år har certifierade bönder kunnat tjäna 20 procent över världsmarknadspriset på vanligt kaffe.

30 000 ton Rainforest Alliance-kaffe produceras varje år. Certifieringens marknadsandel ökar snabbt i Europa, USA, Kanada och Japan. Kraft Foods åtog sig 2003 att köpa utlovade volymer certifierat kaffe under flera år framöver. Köpen ska öka i storlek varje år.

Källor: Rainforest Alliance och The Dutch Coffee Coalition (2005), "Codes of Conduct for the Mainstream Coffee Sector".

– Mycket av det SwedWatch nämner borde inte få förekomma. Därför arbetar vi inom etikinitiativet 4C och genom att successivt köpa mer av Rainforest Alliance-certifierat kaffe för att försöka få till stånd en förändring. Ser man på Brasilien går det allt bättre för landet som helhet. Barnarbetet minskar exempelvis. Men mycket är fortfarande inte tillfredsställande, som den ekonomiska och hälsomässiga stress som många kaffearbetare lever under. Arbetet för att detta ska förändras måste fortsätta och där kan vi bidra, säger Annemieke Wijn, hållbarhetschef på Kraft Foods International.

Kraft Foods anser att alla som arbetar inom kaffeindustrin borde ha rätt till anständiga löner. Företaget sätter stort hopp till det nylanserade etikinitiativet 4C, som syftar till att höja den etiska nivån på allt kaffe, inte bara det som är certifierat [se faktabeskrivning sid 38]. Kafferosterier som Kraft Foods och Nestlé har varit med och tagit fram koden. De har lovat att betrakta kaffe som har producerats enligt 4C:s kriterier som kaffe av högre kvalitet och därmed betala mer för detta. Vanligtvis tjänar även Rainforest Alliance-certifierade producenter som Kraft Foods köper kaffe från mer än ocertifierade kaffebönder.

– Det står klart att alla i systemet borde se till att alla kaffearbetare får anständiga löner. Kraft Food måste också arbeta för det. Det är lätt att säga, men det är inte alltid så och det är inte kul, säger Annemieke Wijn.

Kraft Foods vet idag inte säkert om deras kaffe har producerats utan hjälp av barn- och tvångsarbete eller inte.

– Ingen kan garantera att det inte sker. Vi vet som sagt inte varifrån mycket av vårt kaffe kommer, men skulle vi få information om något fall skulle vi givetvis göra vad vi kunde. Vi försöker öka spårbarheten på vårt kaffe genom att köpa mer certifierat kaffe och genom att delta i etikinitiativet 4C.

Nestlé Sverige väljer att inte bemöta många av de uppgifterna om sociala förhållanden som kommit fram under SwedWatchs fältstudier, trots att undersökningarna är gjorda i de områden som Zoégas kaffe kommer från. Marie Louise Elmgren, som är informationschef på Nestlé Sverige, skriver istället i sitt svar om de förhoppningar som sätts till etikinitiativet 4C, men konstaterar samtidigt att projektet tar tid. Kaffebranschens olika aktörer måste enas kring stora frågor.

Marie Louise Elmgren anser inte att Nestlé betalar för lite för det kaffe som företaget köper in. Hon tar migrantarbetarna som arbetar under skördesäsongen inom kaffeindustrin som exempel, den grupp som enligt SwedWatchs studie har det svårast ekonomiskt:

”Deras lön är kanske inte så hög, men den ska heller inte jämföras med våra svenska förhållanden utan mot landets egna. /.../ Vi betalar inte något underpris för kaffet”, skriver Marie Louise Elmgren.

Hon menar att Nestlés uppköpare har blivit mer ”kritiska” och mer vaksamma på etiska aspekter när de kommer till olika kaffestationer för att göra sina inköp. ”Samtidigt får vi inte glömma att det mesta kaffe som säljs idag, köps upp vid rensstationerna dit kaffebönderna lämnar sina säckar med kaffe, ibland endast ett par säckar och ibland några fler. Då vet man inte hur kaffet är odlat eller under vilka förhållanden. Det enda jag vet säkert är att vi betalar ett högre pris för högre kvalitet”, skriver hon till SwedWatch.

Inte heller Nestlé vet om kaffe som ingår i Zoégas och andra av Nestlés kaffeblandningar ibland produceras med hjälp av barn- eller tvångsarbete.

”Det enda man eventuellt skulle kunna säga om kaffeplantager och barnarbete är att det, tack och lov, är mer sällsynt med barnarbete. Detta beror på att kaffet växer på buskar som små barn helt enkelt inte når upp till”, skriver Marie Louise Elmgren på Nestlé Sverige.

The Common Code for the Coffee Community (4C)

I september 2004 presenterade en internationell allians bestående av kaffeproducenter och importörer, fackliga representanter samt NGO:s i Nord och Syd en gemensam kod för kaffesektorn. Den kallas för *The Common Code for the Coffee Community* eller 4C. Sociala, miljömässiga och ekonomiska kriterier har utvecklats. Koden är ingen certifiering eller märkning, utan är till för att höja nivån på allt kaffe.

De värsta formerna av barnarbete, människohandel, diskriminering, tvångs- och slavarbete är till exempel förbjudet enligt 4C:s kriterier. Ingen får förhindra facklig organisering. Arbetarbostäderna ska hålla en viss nivå och rent vatten ska finnas tillgängligt. Minst minimilön ska gälla, med mera.

Koden förbjuder att urskog skövlas och att andra naturområden som skyddas av nationell och eller internationell lagstiftning förstörs. Användningen av bekämpningsmedel och konstgödsel ska minimeras. De farligaste pesticiderna betraktas som oacceptabla inom all kaffeproduktion. Disulfoton (som ingår i Baysiston), parakvat, 2,4-D och endosulfan bör till exempel fasas ut. Dessa ämnen är förenade med stora miljö- och hälsorisker och används i kaffeodlingarna i de områden SwedWatch besökt.

Odlare ska kontrolleras av oberoende tredjepartskontrollanter, oannonserade kontroller kommer att ske. Procedurer för klagomål och den avgörande frågan om hur arbetet ska finansieras är dock inte fastslagna ännu. Koden kommer att testas fram till slutet av 2006.

Kodens stora styrka är den breda uppslutningen bakom den. Kaffesektorns huvudaktörer, inklusive Nestlé och Kraft Foods, har accepterat tanken om att hela produktionskedjan ska leva upp till en ”anständig nivå”. Spårbarheten ska öka. Småbönder ska ges stöd och utbildning så att det inte bara blir de större plantagerna som kan leva upp till kodens kriterier.

Källor: 4C och The Dutch Coffee Coalition (2005), ”Codes of Conduct for the Mainstream Coffee Sector”.

Del 4: Miljöproblemen

4.1 Kaffe - en källa till en ekologisk katastrof

Det brasilianska kaffets historia är också en historia om miljöförstöringen i landet. I sin klassiska skildring av skövlingen av den brasilianska Atlantkusten, *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Rainforest*, beskriver historikern Warren Dean hur miljön i sydöstra Brasilien föröddes på 1800- och 1900-talen för att ge plats åt de framväxande kaffeplantagerna⁴⁶.

Under torrperioderna, som infaller i maj till augusti, högg timmerhuggare mängder av träd längs sluttningarna i São Paulo. Men de högg inte ned dem helt, utan lät dem stå och gunga halvhuggna i vinden. Därefter kom arbetsledaren till platsen för att hitta det träd som var störst och mest strategiskt placerat. När det trädet sedan höggs ned drog det med sig alla andra träd längs sluttningen i fallet. Ur molnet av fallande träd steg skrämde flockar av fåglar upp mot himlen. Efter några veckor tände man eld på alla fallna trädstammar, vilket medförde att solen i stora delar i detta område doldes av ett gulaktigt dis.

De nedbrunna träden skapade ett tillfälligt asklager som fungerade som gödsel för de första kaffeplantorna som planterades. Längs kullarna som tidigare varit överväxta av träd sträckte sig nu kaffebuskar i symmetriska rader. Kaffeodlarna övervägde inte ens att låta plantorna växa i den ursprungliga vegetationen så att man fick så kallat skuggkaffe. Arvet av denna odlingspolitik är uppenbar idag, då de så kallade solkaffeodlingarna breder ut sig i de kaffeodlande distriken på bekostnad av de ofta mindre miljöbelastande skuggkaffeodlingarna (se avsnitt 4.3). Eftersom kaffet inte skyddades av skugga från omgivande träd växte buskarna än snabbare, men marken berövades snabbt sin näring om inte konstgödsel tillsattes⁴⁷.

Det brasilianska jordbruket byggde redan från början på att alla träd brändes ned och att jordbrukarna under en cykel på cirka 20-30 år sög ut det tunna näringsskiktet ur jorden. Därefter flyttade sig odlarna helt enkelt till en nya platser där samma procedurer upprepades. Jordbrukarna hade också problem med att hålla elden under kontroll och det var vanligt att odlarna brände ned skogsområden som var mångdubbelt större än dem de avsåg att odla upp.

En av egenheterna med kaffebuskar är att de då och då ger väldiga skördar och därefter behöver återhämta sig. Men istället för att låta marken vila övergav kaffeodlarna istället ofta odlingarna efter en rekordskörd och odlade istället upp nya, tidigare skogsområden. I Brasilien kom odlarna tidigt att sätta kvantitet före kvalitet och långsiktighet.

I slutet av 1800-talet hade kaffet utarmat marken i delstaten Rio de Janeiro och kaffebönderna hade istället etablerat sig i andra delstater, som São Paulo och Minas Gerais. Samtidigt formligen exploderade kaffeproduktionen. 1890 producerades 5,5 miljoner säckar kaffe. Elva år senare hade antalet stigit till 16,3 miljoner⁴⁸. Det skulle inte dröja många decennier innan det även i delstaten São Paulo endast återstod mindre fragment av den atlantiska regnskogen och kaffeodlingarna allt mer kom att förläggas till Minas Gerais⁴⁹.

Foto: Mårten Glieman

Tidigare sträckte sig den atlantiska regnskogen från norra till södra Brasilien. Numera återstår endast några procent. Resten har huggits ned för att ge plats åt plantager av socker, soja, kaffe, kakao, med mera.

Enligt uppgift har närmare en tredjedel av de stora ekosystemen i Brasilien (regnskogen i Amazonas, Atlantskogen i sydöstra Brasilien och savannlandskapet Cerradon) huggits ned eller röjts⁵⁰. Sammanlagt rör det sig om en yta av 2,7 miljoner km². Det är mer än sex gånger Sveriges yta. Det område som drabbats allra hårdast är utan tvekan Atlantskogen. När portugiserna anlände till Brasilien beräknas Atlantskogens ursprungliga yta ha uppgått till cirka en miljon kvadratkilometer. Idag återstår endast ungefär sju procent av skogen, fördelade på omkring 450 skogsområden⁵¹. Resten har fått ge plats åt städer, betesmark och plantager av bland annat socker, bomull, eukalyptus och kaffe. Savannlandskapet Cerradon beräknas ha reducerats till betydligt mindre än hälften av sin ursprungliga storlek och området fortsätter idag att minska i snabb takt.

Från och med mitten av 1990-talet har exportjordbruket utgjort det främsta skälet till Brasiliens ekonomiska tillväxt. Förutom kaffet är Brasilien en av världens största producenter av soja, bomull, majs, bönor, ris, socker, cellulosa, kyckling, nötkött, apelsin, sockerrörsetanol, tobak och andra jordbruksprodukter⁵².

”Brasilien har blivit världens största supermakt på jordbrukssidan”, konstaterade USA:s före detta försvarsminister Colin Powell för ett par år sedan⁵³. Men denna expansion har väldiga biverkningar på miljön. Detta visar inte minst den nuvarande miljösituationen på Cerradon där kaffe odlas för export till exempelvis den svenska marknaden.

4.2 Cerradon

Cerradon uppvisar en stor biologisk mångfald. Slätten uppskattas innehålla 10 000 växtarter, varav 44 procent enbart förekommer på Cerradon. Ny forskning från Leeds universitet visar att det faktum att den ursprungliga miljön försvinner när jordbruket breder ut sig i området, i kombination med de pågående klimatförändringarna, kan komma att få katastrofala konsekvenser. Forskargruppen har studerat 163 trädarter och förutspår att drygt 40 procent av dem kan komma att utrotas. Totalt är troligen flera tusen växtarter hotade. Inga lagar finns idag som på ett effektivt sätt skyddar det som återstår av Cerradon. Brasiliens regering har deklarerat att Amazonas och den Atlantiska regnskogen utgör nationella miljöarv, men Cerradon nämns inte⁵⁴.

Washington Novães, en av Brasiliens främsta miljöjournalister, beräknar att Cerradon kommer att vara utplånad som självständigt ekologiskt system på 15 års sikt. Växtligheten kommer endast finnas kvar fläckvis, i nationalparker och fragment som bevarats på mark som tillhör storgods.

Satsningen på de väldiga monokulturerna av kaffe och soja har samtidigt orsakat en explosionsartad spridning av skadedjur på Cerradon. Dessa behandlas med bekämpningsmedel som utsätter hela det ekologiska kretsloppet, människorna inkluderade, för stora risker. Det intensiva jordbruket har också lett till erosion samt problem med grundvattnet och flodernas ekosystem.

4.2.1 Minskade vattentillgångar och jorderosion

Bevattningen av de vidsträckta kaffeplantagerna på Cerradon utgör ett hot mot vattentillgången i området. Plantagerna använder sig av en bevattningsmetod som kallas *pivô central* på portugisiska. Detta innebär att plantagerna bevattnas med hjälp av vattenrör på flera hundra meter. Rören är uppsatta på en ställning med hjul som rör sig vinkelrätt längs med linjen av kaffebuskar. Enligt det statliga institutet för vatten och mineralresurser, CPRM, leder systemet ofta till en överbevattning, även om det på senare tid har kommit maskiner som kan regleras efter typ av odling och växternas höjd⁵⁵. De största *pivô central*-systemen använder under en enda dag lika mycket vatten som behövs för att försörja en stad på tjugo tusen innevånare⁵⁶.

Det faktum att odlarna hugger ned den ursprungliga vegetationen bidrar ytterligare till att grundvattennivåerna sjunker på Cerradon. Eftersom torrperioden i området varar flera månader i sträck är det viktigt att grundvattnet bevaras under denna period. Ursprungsvegetationen binder vanligtvis vatten, både ovanför jordytan genom blad och stammar och under jorden genom sina rötter. Cerradon fungerar alltså som en svamp som binder nederbörd och leder till att grundvattennivåerna fylls på, men i takt med att vegetationen röjs undan blir marken allt mer kompakt. Vattnet tränger inte längre ned i jorden som förut, utan rinner bort och för med sig mängder av jord, som inte längre binds upp av växtlighetens rötter. Denna jord lagras på botten av vattendragen. Vattendragen blir därmed allt grundare, vilket i sin tur leder till att de svämmar över och att flodernas ekosystem rubbas.

De sinande vattentäkterna på Cerradon kan på långt sikt få allvarliga konsekvenser

även utanför Cerradon. Källorna till flera viktiga floder har sitt ursprung i Cerradon. Dessa floder försörjer bland annat delar av Amazonas i norr och flodsystemen Paraná och São Francisco i södra och nordöstra Brasilien⁵⁷.

4.3 Solkaffe - ett hot mot den biologiska mångfalden

Kaffebuskarna står symmetriskt i täta rader så långt ögat kan se. Det är alldeles stilla, men så hörs ett våldsamt morrande som kommer närmare och närmare. Buskarna börjar plötsligt skaka som om en orkan svept förbi. Sedan reser sig en väldig maskin framför oss, som tycks suga in buskarnas blad och bär i sitt innanmäte. Detta är ett typiskt storgods som odlar så kallat solkaffe. Detta innebär att kaffebuskarna inte växer bland annan vegetation och de står oskyddade under den brännande julisolen.

Man skiljer mellan så kallat solkaffe och skuggkaffe. Något förenklat kan man säga att ekologiska odlingar oftast är skuggkaffeodlingar medan konventionella odlingar för det mesta är solkaffeodlingar. Solkaffet har en liten biologisk mångfald, eftersom kaffet många gånger är den enda grödan på dessa plantager. Detta gör odlingen känsligare för allvarliga insektsangrepp och sjukdomar och därför används mer konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel inom denna odlingsform. Bekämpningsmedlen minskar den biologiska mångfalden ytterligare, eftersom de slår ut insekter med mera som annars skulle ha fungerat som naturliga fiender till vissa skadeorganismer.

Monokulturer kan leda till jorderosion och att jorden utarmas på näring då tropiska regn för med sig jorden i sluttande terräng. I skuggodlingarna däremot dämpar andra träd styrkan i skyfallen och skyddar jorden. Om solkaffe odlas på plan mark, vilket är fallet på Cerradon, är dock risken för erosion mindre.

Skuggkaffet odlas tillsammans med andra träd, frukt och grödor som ger tillgång till mat och viktiga alternativa inkomstkällor, inte minst för småbönder. Träden bland kaffebuskarna kan ge virke till husbyggen och möbler. Det förekommer också en form av skuggodling där kaffet odlas i mer heltäckande skog. Skuggträden stärker hela ekosystemet. Ju större artrikedomen är desto bättre kan odlingen försvara sig mot sjukdomar och skadeangrepp. Skuggkaffet är också positivt för faunan. En skuggkaffeodling visar ofta upp en imponerande mångfald av djur. I Latinamerika utgör de till exempel viktiga miljöer för många flyttfåglar. Undersökningar i Colombia och Mexiko har visat att över 90 procent färre fågelarter funnits i områden med solkaffe i jämförelse med områden där skuggkaffe odlats⁵⁸. I Brasilien odlas dock främst solkaffe. Detta är en av anledningarna till att en låg andel ekologisk odling sker i landet.

Odling av skuggkaffe skulle kunna skapa korridorer av skog som bidrar till att binda samman de områden av Atlantskog som ännu återstår i Brasilien. Landets regering har antagit en lag som slår fast att markägare måste bevara minst en femtedel av den Atlantskog som finns på deras mark. Dessvärre är dock oftast de fragment av skog som markägarna bevarar inte förbundna med varandra⁵⁹.

4.4 Bekämpningsmedlens effekter

4.4.1 Förgiftningar och oanade hälsoeffekter på sikt

Maurílio Debarbi har en liten kaffeodling i Espírito Santo. Under 15 års tid besprutade han marken runt sina kaffeodlingar med olika former av bekämpningsmedel utan att använda någon form av skyddsutrustning. 1999 drabbades han av svåra konvulsioner och skakningar när han höll på att bespruta sina odlingar. Han har opererats sex gånger för hudcancer de senaste tre åren och säger att han numera inte ens klarar av att gå igenom en odling som besprutats med herbicider utan att känna starkt fysiskt obehag⁶⁰.

Flera forskare och experter på arbetsmiljö betonar att mörkertalet för drabbade av kemiska bekämpningsmedel troligen är mycket stort. Nästan alla de personer som söker hjälp hos sjukvården har drabbats av akut förgiftning. Mindre akuta symptom och gradvis påverkan rapporteras sällan eller så rapporteras de så sent att det är omöjligt att avgöra orsaken till symptomen.

Det är ofta svårt att avgöra om en persons symptom beror på användningen av bekämpningsmedel eller inte, speciellt om det handlar om så kallade kroniska skador som kan ha skapats under en lång tids användning av ett eller flera bekämpningsmedel. Det är till exempel mycket troligt att Maurílio Debarbi har fått skador av de bekämpningsmedel han använt, men det är svårt att slå fast om det är just bekämpningsmedlen, andra miljöfaktorer eller en kombination av dessa som har framkallat hans sjukdomar.

Hur allvarlig en förgiftningsskada är beror inte enbart på medlets giftiga ämnen utan också på hur stor dosen är, hur länge personen ifråga varit i kontakt med det, hur personen kommit i kontakt med medlet (via inandning, via konsumtion eller hudkontakt), vilka andra gifter han eller hon har kommit i kontakt med och på den drabbades kön, ålder, livsstil och allmänna hälsotillstånd⁶¹.

Sony de Freitas Itho är expert på förgiftningsskador vid det toxologiska centret *Centro de Atendimento Toxicológico* i staden Vitória i delstaten Espírito Santo. Han uppskattar att endast tio procent av alla som drabbats av förgiftningsskador kommer i kontakt med sjukvården⁶².

År 2001 rapporterades 475 förgiftningsskador på grund av bekämpningsmedel enbart i delstaten Espírito Santo. De flesta av dessa ägde rum inom kaffeproduktionen. I hela landet registrerades året innan drygt 5 000 förgiftningsskador inom jordbruket. Och detta utgör förmodligen endast toppen på isberget⁶³. Enligt *Fundacentro*, den avdelning inom Arbetsministeriet som sysslar med arbetsmiljöfrågor, uppgår förmodligen de drabbade till hela 200 000 personer⁶⁴. Detta är ett av de värsta hälsoproblemen i Brasilien, menar Eduardo Garcia Garcia, som skrivit en licentiatavhandling i ämnet.

I slutet av 1990-talet utförde det brasilianska Arbetsministeriet en undersökning av utbredningen av förgiftningsskador bland 3 000 jordbrukare fördelade över 100 kommuner i staten São Paulo. Detta område exporterar bland annat kaffe till Sve-

rige⁶⁵. Undersökningen visade att 230 av dessa jordbrukare blivit inlagda på sjukhus på grund av att de blivit förgiftade av olika bekämpningsmedel som de använt. Det visade sig också att en majoritet av de intervjuade inte hade fått information om hur man ska bekämpa skadedjur och sjukdomar. Hela åtta av tio kände inte ordentligt till säkerhetsföreskrifterna för de bekämpningsmedel de använde och hela nio av tio hade inte haft handskar på sig när de blandade ut produkten⁶⁶.

4.4.2 Orsakerna till det låga antalet anmälningar

– Över 90 procent av arbetarna inom kaffeindustrin känner inte till att de ska anmäla arbetsskador. Dessutom vet personalen på sjukstugorna ofta inte hur de ska hantera förgiftningsskador, berättar arbetsmiljöexperten António Ídolo.

Elisabete Florencio, fackföreningsrepresentant i staden Guapé i södra Minas, anser att det kanske främsta skälet till att så få fall av förgiftningar av bekämpningsmedel registreras beror på de nära sociala banden mellan läkare och storgodsägare. Enligt henne tillhör de samma klass och de är dessutom ofta vänner.

– Här i Guapé är till exempel läkaren gudfar till barnen till en av de största storgodsägarna och de har en mycket nära relation. Han skulle aldrig ange att hans nära vän använt ett bekämpningsmedel på ett sätt som är regelvidrigt.

Kommunen Cabo Verde i södra Minas Gerais har ett grundmurat dåligt rykte hos lantarbetarnas fackföreningar. Här uppdagades bland annat fall av slavarbete för några år sedan. Elisabete Florencio berättar att ägaren till ett lokalt apotek också var brorson till ägaren till ett gods. Det visade sig att några arbetare, som hållits kvar på kaffeodlingen mot sin vilja, blivit förgiftade. Man gjorde allt för att fallet inte skulle registreras och uppdagas. Istället kom apoteksägaren dit och gav de förgiftade jobbarna medicin på plats.

– Numera är det inskrivet i arbetslagstiftningen att arbetarna måste skyddas. Det är viktigt att kommunerna tar detta på allvar och ser till att det finns adekvat hälsovård och att kontrollörerna från Arbetsministeriet verkligen anmäler lagbrott, säger Elisabete Florencio.

Samtliga fackföreningsledare som SwedWatch har träffat anser att det borde vara en mycket starkare debatt om bekämpningsmedlens effekter. Elisabete Florencio anser att det varit en ökning av antalet förgiftningsfall i södra Minas Gerais den senaste tioårsperioden. Hon tror att detta beror på att kaffeodlarna hela tiden strävar efter att öka sina arealer av kaffe och att de därmed behöver mer bekämpningsmedel.

– Enligt mitt sätt att se det lurar man dessutom in arbetarna i en falsk säkerhet när man erbjuder dem skyddsutrustning som masker och handskar. Detta räcker ju inte alltid för att skydda dem. Enligt den brasilianska lagstiftningen ska arbetare som håller på med bekämpningsmedlen kunna duscha eller bada efter halva arbetsdagen före lunch. Men detta gör ingen. Arbetarna jobbar istället hela dagen med bekämpningsmedlen, påpekar Elisabete Florencio.

Foto: Melker Dahlstrand/IKON

Kaffeplantan är känslig för bland annat ogräs och insekter. Ett alternativ till miljö- och hälsofarliga bekämpningsmedel är ekologisk odling. Tåligare varianter av kaffeträdet testas också fram.

4.4.3 Miljöeffekterna

Det finns alldeles för lite lokala studier gjorda i Brasilien för att man ska kunna få en heltäckande bild av bekämpningsmedlens effekter på miljön i de kaffeproducerande områdena. De studier som finns är många gånger ofullständiga. Gil Marcos, jordbruksforskare på Agronomiinstitutet vid *Universidade Federal de Goiás*, berättar att pengar och kunskap ofta saknas för att göra välbehövliga laborietester och vetenskapliga undersökningar.

– En enda provtagning kostar runt 1 600 SEK i ett modernt och oberoende laboratorium. En komplett studie behöver tiotal eller ibland hundratals prover. Dessa pengar finns många gånger inte, säger Gil Marcos.

Många av bekämpningsmedlens miljörisker beskrivs dock i internationell forskning. Parakvat och endosulfan är två medel som används inom kaffeproduktionen i Brasilien. Båda ansamlas lätt i naturen. Endosulfan hotar också fåglar, fisk och bin. Det finns risk för att parakvat förgiftar grundvattnet och att det skadligt påverkar fåglar och harar (se vidare avsnitt 4.4.4).

– Ett problem vi ser är att kaffeodlarna ofta besprutar för nära vattendragen. Enligt de föreskrifter som råder ska det vara åtminstone 300 meter mellan det besprutade området och vattendragen, men detta bryts det ofta emot. Dessutom är det vanligt att odlarna har huggit ned vegetationen vid vattendragen, vilket ökar den mängd bekämpningsmedel som läcker ut i vattnet, säger António Ídolo, arbetsmiljöexpert på *Fundacentro*, till SwedWatch.

Enligt studier gjorda av det brasilianska institutet för geografi och lantmäteri (IBGE) uppger en dryg femtedel av Brasiliens kommuner att bekämpningsmedel och konstgödsel förorenat naturen i dessa områden i någon form. Av dem som har problem med förorenat vatten uppger 43 procent att produkter som används i jordbruket är den viktigaste orsaken till föroreningarna. Även om det finns en lag från 2002 som säger att tomma förpackningar för bekämpningsmedel ska samlas in, säger drygt 18 procent av kommunerna att de inte har förvaringslager för detta. Endast 11 procent uppger att de har förvaringslager för behållarna⁶⁷.

I Minas Gerais har förbättringar skett när det gäller hanteringen av giftbehållare inom kaffejordbruket, berättar Elisabete Florencio, fackföreningsrepresentant i södra Minas. SwedWatches undersökning visar dock att dumpade giftbehållare fortfarande utgör ett problem på vissa småodlingar, åtminstone på Cerradon.

4.4.4 De vanligaste medlen

Enligt den statistik som arbetsmiljöinspektören António Ídolo har tagit fram för Minas Gerais är följande medel de som kaffearbetarna främst kommer i kontakt med:

Insektsgifter

Baysiston är det bekämpningsmedel som António Ídolo pekar ut som det allra farligaste. Enligt Ídolo används medlet på nästan alla stora kaffefarmer i Minas Gerais och även på många av de mellanstora. Baysiston används mot insekts- och svampangrepp. Det innehåller två farliga substanser: disulfoton och triadimenol.

Disulfoton klassas av Världshälsoorganisationen (WHO) som en extremt riskabelt substans (klass 1a) och bör enligt det nylanserade kaffekoden 4C:s förslag bytas ut mot andra medel så fort som möjligt inom all kaffeproduktion⁶⁸. EU förbjöd medlet 2003⁶⁹. Substans kan tränga in i kroppen genom inandning, genom att man sväljer det eller genom hudkontakt. När ämnet väl trängt in i kroppen transporteras det via blodet till organen och vävnaderna. Disulfoton slår ut viktiga enzym, vilket gör att det centrala nervsystemet kan skadas. De synliga symptomen består bland annat av kräkningar, diarré, andningssvårigheter och konvulsioner. Även dödsfall kan inträffa om en tillräckligt stor mängd av ämnet tränger in i kroppen⁷⁰.

– Ett problem som jag ofta blivit vittne till är att kaffeodlare och lantarbetare inte väntar tillräckligt länge med att ge sig ut på plantagerna efter att de besprutats med Baysiston. Men hur ska man kunna avgöra vad som orsakat skadorna hos en plockare som söker sig till läkare efter att under många år ha exponerats för olika bekämpningsmedel? frågar sig António Ídolo.

Djur som svält disulfoton när de varit dräktiga har därefter fött avkomor med underutvecklad benstomme samt skador på lever och njurar. Disulfoton samlas i jorden vid besprutning och kan läcka ut i grundvattnet och i vattendrag. Nedbrytningstiden för disulfoton i marken varierar från 3,5 till 290 dagar⁷¹. Disulfoton som läckt ut i vattendrag tas upp av fiskar och halten av ämnet i dem kan vara flera hundra gånger högre än i själva vattnet⁷². Djur som fått i sig disulfoton uppvisar flera av de biverkningar som drabbade människor lider av.

Baysiston innehåller även triadimenol som är ett medel mot svamp. Detta ämne, som sedan länge är förbjudet i Sverige, har aldrig ordentligt utvärderats här. WHO placerar medlet i klass 3, som indikerar en viss risk för människan. Experiment på råttor och hundar visar att triadimenol i höga doser orsakat åtskilliga skador på djuren. Dessa omfattade bland annat hud- och ögonskador, uppkomsten av levertumörer, kräkningar och påverkan på benstommen⁷³.

Baysiston framställs av det tyska kemi- och läkemedelsföretaget Bayer AG. Företaget är världens näst största tillverkare av bekämpningsmedel. Försäljningen av Baysiston i Brasilien har bidragit till kritiken mot företaget. I slutet av 1997 avled en jordbrukare i Minas Gerais hastigt, efter att ha visat klara tecken på förgiftning. Miss-tankarna föll tidigt på att Baysiston orsakat hans död. Det visade sig vid en påföljande kontroll att bönder och lantarbetare i detta område endast hällde på giftet ur ett ämbar och att majoriteten inte bar tillräcklig skyddsutrustning. Staten hotade att åtala Bayer AG, men företaget utvecklade en ny besprutningsutrustning för Baysiston och skickade även ut egen personal för att instruera bönderna⁷⁴.

Ogräsmedel

De vanligaste herbiciderna är märkena Roundup, Gramoxone och Tordon, vilka innehåller substanserna glysofat, parakvat och 2,4-D.

Parakvat är ett av världens mest sålda bekämpningsmedel och säljs främst av företaget Syngenta⁷⁵. Medlet är billigt och minskar behovet av arbetskraft. Det används mest i Sydamerika och Asien. Brasilien är den tredje största marknaden för parakvat⁷⁶.

Medlet förbjöds i Sverige 1983, men EU fattade beslut om att godkänna parakvat 2003. Sverige deltog i omröstningen, genom representanter från Kemikalieinspektionen, och röstade emot förslaget eftersom man ansåg att ett godkännande skulle strida mot försiktighetsprincipen. Även miljöorganisationer var starkt kritiska till EU-beslutet och Sverige har därefter överklagat beslutet till EG-domstolen. Kemikalieinspektionen ser parakvat som ett av världens absolut farligaste bekämpningsmedel och har beskrivit EU:s beslut som en allvarlig motgång i sitt arbete med att skydda människors hälsa⁷⁷.

Medlet är förenat med stora risker för både människa och miljö. Ögonskador, hudutslag, sår, nagelskador och näsblod har till exempel observerats bland arbetare som arbetat med medlet. Precis som när det gäller många andra bekämpningsmedel finns det dock dåligt med statistik över skadorna, fler studier behövs. Eftersom parakvat är akut giftigt är risken för olycksfall stor, inte minst i länder där skyddsutrustningar ofta är bristfälliga och informationen om bekämpningsmedlens risker dålig. Det finns inget motgift mot parakvat⁷⁸.

– Flera tusen människor dör varje år efter att ha utsatts för medlet avsiktligt eller oavsiktligt. Medlet angriper lungorna och leder till döden genom kvävning. Det finns idag inga kända möjligheter att motverka skadorna, säger Lennart Romert, toxikolog vid Kemikalieinspektionen.

Parakvat ansamlas i jorden, vilket riskerar att leda till att skadliga halter byggs upp

efter flera år. Det finns också risk för att medlet förgiftar grundvattnet. Miljöeffekterna av parakvat är dock svåra att bevisa och uppfattningarna går isär om hur farligt medlet är. EU-kommissionens vetenskapliga växtkommitté har uttryckt sin oro över hur parakvat påverkar fåglar och harar. Om fågelägg nås av medlet under besprutningarna kan fågelungarna födas med allvarliga missbildningar⁷⁹.

Produkter som är märkta med KRAV, Rättvisemärkt och Rainforest Alliance får inte besprutas med parakvat. Ett alternativ till medlet är en integrerad ogräshantering där olika tekniker och naturliga fienden till ogräs används. I vissa kaffeproducerande länder odlas till exempel kaffe utan parakvat, genom växelbruk och med hjälp av komposttäckning. Skuggträd hjälper också till att begränsa ogräset⁸⁰.

Endosulfan klassas av WHO som en måttligt riskabel substans, men den amerikanska miljöskyddsbyrån (EPA) klassar den som mycket riskabel. Endosulfan är mycket farligt om det fås i munnen eller tas upp av huden. Ordentlig skyddsutrustning (skyddsglasögon, handskar, långärmad tröja, långbyxor och andningsskydd) är därför oerhört viktig. Enligt EPA riskerar endosulfan att störa människans hormonsystem. Substansen är giftig för fisk, fåglar och bin och ansamlas lätt i naturen. 4C föreslår att medlet inte används i kaffeproduktion⁸¹. Medlet är förbjudet i Sverige sedan 1995 och EU beslöt att förbjuda medlet i februari 2005⁸². I Colombia förbjöds medlet 2001, efter att det hade lett till hundratals förgiftningar och ett antal dödsfall bland landets kaffeodlare⁸³. I Brasilien är dock medlet fortfarande tillåtet.

2,4-D klassas som måttligt riskabel av WHO, men 4C:s slutsats är att medlet är för farligt för att få lov att användas inom kaffeproduktion. Medlet tros till exempel störa människans hormonsystem⁸⁴. Personer som kommit i kontakt med stora mängder 2,4-D har ökad risk för att få cancerformen non-Hodgkin's lymphoma. 2,4-D förbjöds i Sverige 1990⁸⁵.

Medlets miljöeffekter är på många sätt oklara. Brasiliansk media rapporterade dock i slutet av 1980-talet om allvarliga konsekvenser på miljön i delstaten Mato Grosso do Sul. Gårdar som låg längs floden Miranda hade överanvänt bekämpningsmedlet Tordon som innehåller 2,4-D. 200 ton fiskar dödades. Vilka effekter användningen fick på befolkningen längs floden vet ingen. Skandalen fick stor uppmärksamhet i Brasilien och bidrog till ett beslut om en ny lagstiftning kring bekämpningsmedel⁸⁶.

Både på små och stora kaffeplantager används de medel som anges ovan. Enligt arbetsmiljöinspektören António Ídolo är dock miljö- och hälsoriskerna oftast störst på smågårdarna. Småodlarna har ofta svårt att ta till sig informationen som medföljer bekämpningsmedlen. Detta gäller både information om hur de ska skydda sig och vilken kvantitet de ska använda sig av.

– När de ska räkna ut hur mycket av ett bekämpningsmedel de ska använda sig av per hektar följer de ofta inte anvisningarna utan tar i i överkant för att vara på den säkra sidan. Detta gör att de utsätter både sig själva och miljön för onödiga risker, säger António Ídolo.

Han menar att det inte är ovanligt att arbetare på små- och medelstora odlingar använder Baysiston helt utan skyddskläder. Han säger sig ha sett personer som kastar ut Baysiston med oskyddade händer.

– Får man Baysiston på huden måste man direkt tvätta sig och få första hjälpen, men

det vet många av de små och medelstora kaffeodlarna inte ens om, säger António Ídolo.

António Ídolo påpekar också att kaffeplockarna ofta ger sig ut på plantagen för tidigt; innan medlen brutits ned. Detta beror också på att odlarna antingen inte förstått säkerhetsföreskrifterna eller att de struntat i dem.

Precis som Sverige har Brasilien föreskrifter om hur de farliga bekämpningsmedlen ska användas. Den brasilianska arbetslagstiftningen ställer till exempel krav på skyddskläder. De storgods som SwedWatch besökte under sin fältstudie verkar följa den brasilianska lagstiftningen om skyddskläder. Problemet ligger främst hos de små och mellanstora producenterna, vilket António Ídolo intygar.

Är medlen farliga för kaffedrickaren?

Så vitt man vet utgör bekämpningsmedlen ingen hälsorisk för kaffekonsumenterna. Eventuella rester av bekämpningsmedel försvinner när kaffet rostar. Varken Sverige eller EU testar därför för närvarande kaffet. I te däremot kan giftrester finnas. Därför har Livsmedelsverket satt upp gränsvärden för detta.

Källa: Livsmedelsverket.

4.5 Konstgödslets effekter

I det intensiva och konventionella jordbruket i Minas Gerais och på Cerradon används också stora mängder konstgödsel. Detta gäller både inom odling av kaffe och av andra grödor. Den totala användningen av konstgödsel har ökat kraftigt sedan början på 1970-talet, då Cerradon började odlas upp rejält⁸⁷.

Konstgödsel består till största delen av kväve (nitrat), fosfor (fosfater) och kalium (kaliumoxid). När dessa näringsämnen läcker ut i vattendragen finns det risk för övergödning. På Cerradon har övergödningen fått stora konsekvenser för miljön, berättar Gil Marcos, jordbruksforskare på Agronomiinstitutet vid *Universidade Federal de Goiás*.

– Det börjar med att alger och floran i floderna ökar explosionsartat. Vattnet blir grumligt och det skapas en akut syrebrist. Detta rubbar de lägre sikten i näringskedjan, vilket i sin tur får följder för fisklivet och de djurarter som lever längs floden och livnär sig av den, säger Gil Marcos.

Problemen är likartade i södra Minas och i delstaten São Paulo, som också odlar kaffe för export till den svenska marknaden. En studie gjord vid *Universidade Estadual Paulista (Unesp)* i São Paulo mot 1990-talets slut beskriver hur de konstgjorda dammarna som byggts längs floden Rio Grande påverkats av övergödningen. Ett tjockt lager av alger och vattenväxtlighet bildades på grund av övergödningen. Tungmetaller koncentrerades i växtligheten, vilket i sin tur påverkade fiskarna i dammarna. Växtlagret behövdes slutligen behandlas som kemiskt avfall. Den ekologiska obalansen i floder och vattendrag fortsätter dock än idag i området⁸⁸.

Vid användning av konstgödsel påverkas också själva jorden negativt. Mullhalten, det vill säga det organiska materialet i jorden minskar, vilket är problematiskt eftersom mullen i jorden påverkar jordens långsiktiga bördighet och förmåga att producera mat. När halten av organiskt material minskar blir jorden också mer mottaglig för torka och erosion, och den biologiska mångfalden minskar⁸⁹.

4.6 Torr- och våtmetoden

När kaffebären skördats måste fruktköttet och skalen runt bönorna avlägsnas och själva bönan torkas. Detta kan ske genom den våta eller den torra metoden. Den torra metoden innebär att bären får ligga och torka i solen. Sedan avlägsnas det torra fruktköttet och skalen mekaniskt. Avfallet som skapas kan med fördel föras tillbaka till odlingen eftersom det innehåller värdefulla näringsämnen. Denna metod anses ge en mer ojämn smak på bönorna, men är många gånger mer skonsam för miljön⁹⁰.

I våtmetoden avlägsnas först fruktköttet med en skalmaskin. Sedan får bönorna ligga i en vattenlösning för jäsning. Jäsningsprocessen avlägsnar fruktköttsresterna från bönorna utan att påverka kaffets smak. Processen förbrukar stora mängder vatten och leder ofta till förorenade vattendrag. Rester som är svåra att ta rätt på åker ut i vattendrag och leder till övergödning. pH-värdet i vattnet kan också förändras eftersom resterna är sura och kan skada växtligheten lokalt.

Foto: Örjan Bartholdson

På de små- och mellanstora gårdarna torkas kaffet oftast genom att det bredds ut på marken eller på ett underlag av cement. Där får det ligga under solen i några veckor innan det genomgår nästa steg i efterbehandlingen.

När bönorna slutligen ska torkas inträder nästa miljörisk. Ofta används ved i denna torkprocess. Har odlaren inte träd på sin egen måste han köpa in veden.

– Ursprunget är sällan kontrollerat. Det finns därför risk för att veden kommer från naturskyddade områden, säger arbetsmiljöinspektören António Ídolo på *Fundacentro*.

I Brasilien använder kaffeodlarna sig framför allt av torrmetoden. De jordbruk som vill satsa på att förbättra kvaliteten på sitt kaffe har dock på senare tid börjat använda sig av den mer miljöbelastande våtmetoden.

Jordbruksavfall får inte dumpas hur som helst, enligt Brasiliens miljölagstiftning. Större jordbruk som är certifierade brukar ta hand om avfallet från torkningsprocessen, berättar Domingos Tiveron Filho som är jordbruksforskare vid *Universidade Federal de Goiás*.

– De mindre jordbruken däremot släpper många gånger ut vattnet som förorenar miljön. Myndigheterna har svårt att komma åt detta eftersom de har för lite personal och utrustning för att inspektera så stora områden som det handlar om, berättar Domingos Tiveron Filho för SwedWatch.

4.7 Vad finns det för alternativ?

Ekologisk odling är bra för både människa och miljö. Odlingen sker utan kemiska bekämpningsmedel och konstgödsel. Den biologiska mångfalden gynnas när kemiska bekämpningsmedel inte används; det blir bland annat fler blommor, fåglar och insekter i odlingen. Istället för kemiska bekämpningsmedel kan bland annat icke genmodifierade svampar och bakterier samt växtbaserade extrakt och naturliga oljor användas för att hålla odlingen i schack. Ogräs regleras även med mekaniska metoder, men ibland behöver odlaren också hacka ogräs för hand. Skuggträden som ofta finns i ekologiska kaffeodlingar gör också att odlingen kan försvara sig bättre mot sjukdomar och skadeangrepp⁹¹.

Istället för konstgödsel används naturligt gödsel i ekologisk kaffeodling. Organiskt avfall i form av kaffefruktens skal och fruktkött återförs ofta till odlingen. På så sätt blir odlaren av med sitt avfall, istället för att det dumpas och orsakar de störningar i naturen som beskrivits i föregående avsnitt. Ytterligare en miljöfördel är att den totala energiförbrukningen är mycket lägre i ekologisk odling, bland annat för att konstgödsel inte används. Tillverkningen av konstgödsel är extremt energikrävande. Konstgödsel bidrar också till övergödning av vattendragen⁹².

Endast 0,2 procent av Brasiliens totala kaffeproduktion är för närvarande registrerad som ekologisk. Motsvarande siffra för Mexiko är 10 procent och för Bolivia drygt 20 procent⁹³. Det är ovanligt med kaffeodlingar som producerar Rättvisemärkta produkter, vilka annars många gånger använder ekologiska metoder.

KRAV

IFOAM är en världsomspännande paraplyorganisation för den ekologiska rörelsen i 108 av världens länder. Organisationen ackrediterar kontrollorgan, som KRAV i Sverige. KRAV är namnet på den svenska ekologiska märkning som står för bra miljö, god djuromsorg, god hälsa och socialt ansvar. KRAV-märkt kaffe innebär bland annat att produktionen skett utan kemiska bekämpningsmedel⁹⁴ och konstgödsel.

Märkningsarbetet görs i vissa fall av lokala institutioner i respektive land och i andra fall av organisationer som är baserade i USA och Europa⁹⁵. Produktionen kan underkännas om arbetsvillkor och sociala förhållanden på produktionsplatsen är undermåliga. Bedömningen baserar sig bland annat på ILO:s kärnkonventioner.

Försäljningen av KRAV-märkt kaffe i Sverige motsvarade år 2004 ungefär 4 procent av den totala försäljningen, trots att det oftast inte kostar mer i butiken än kaffe som inte är KRAV-märkt. Ekologiskt kaffe är dock ett segment som ökar kraftigt i omsättning. KRAV-kaffet som säljs i svenska butiker kommer främst från Peru, Mexiko och Uganda. Mindre volymer importeras också från Brasilien, Guatemala, Bolivia och Honduras.

Källa: KRAV, Svensk Kaffeinformation och Sustainable Markets Intelligence Center (CIMS) "Organic Coffee in Latin America".

Philippe Barreca, inköpschef på det svenska rosteriet Arvid Nordquist, ger en förklaring till att Brasilien odlar såväl lite certifierat ekologiskt som lite Rättvisemärkt kaffe. Odlarna får ingen bra information om hur de ska gå till väga, anser han. Fram till 1991 fanns ett statligt organ för kaffe, *Instituto Brasileiro do Café* (IBC), som bland annat stod för rådgivning till de brasilianska kaffebönderna. Idag är frågan utspridd på ett flertal myndigheter, vilket har gett ett sämre resultat, anser Philippe Barreca.

– Jämför man med Colombia till exempel så ser man skillnaden. Där finns en statlig myndighet som garanterar kvalitet och ger rådgivning till bönderna. Men i Brasilien får bönderna ingen bra information, säger Philippe Barreca.

I det vakuum som uppstått har utländska exportörer trätt in för att introducera och efterfråga olika certifieringar, fortsätter han. Utz Kapeh är ett exempel, som startades av holländska Ahold Coffee Company⁹⁶. Utz Kapeh är ingen ekologisk märkning. Det problematiska Parakvat är till exempel tillåtet i Utz Kapeh-certifierade odlingar. Systemet saknar också en motsvarighet till Rättvisemärkts garanterade minimipris

Utz Kapeh

Utz Kapeh grundades 1997 genom ett samarbete mellan producenter i Guatemala och det holländska kafferosteriet Ahold Coffee Company⁹⁷. Utz Kapeh betyder gott kaffe på mayaspråket quiché och certifieringens uppförandekod består av ekonomiska, sociala, miljö- och hygienrelaterade kriterier. Koden ställer bland annat krav på skydd av arbetarnas rättigheter enligt bland annat ILO:s kärnkonventioner och tillgång till bebodiga bostäder och utbildning för anställda och deras familjer.

Kriterier finns för att minska risken för avskogning, minskad biologisk mångfald, jorderosion och vattenföroreningar. De främjar skuggodlingar och återvinning av restprodukter. Användningen av bekämpningsmedel ska minimeras och dokumenteras. Kemikalier som är förbjudna inom EU, i Japan och USA får inte användas på grödor som är ämnade för export till dessa länder. De är dock tillåtna i produktion som är ämnad för andra marknader. Kemikalier som klassas som giftigast av WHO (klass 1 och 2) förbjuds inte uttryckligen.

Kafferosterier, producenter och representanter från det civila samhället samarbetar i Utz Kapehs stiftelse. Plantager certifieras och kontrolleras årligen av oberoende certifieringsorgan. Anställda intervjuas under kontrollerna som ibland kan vara oannonserade.

Utz Kapeh utbildar agronomer som kan ge teknisk support till odlare och ser till att producenter lättare beviljas lån. För att förbättra producenternas förhandlingsläge under prissättningen förser Utz Kapeh dem med uppdaterad information om marknadspriset på certifierat kaffe genom en gemensam databas. För närvarande certifierar Utz Kapeh en procent av världens kaffe, en andel som stadigt växer. I Sverige köper ICA och Arvid Nordquist (Classic) in Utz Kapeh-kaffe.

Källor: Utz Kapeh och The Dutch Coffee Coalition (2005), "Codes of Conduct for the Mainstream Coffee Sector".

och premie. Certifieringen leder dock, precis som många andra certifieringar, till positiva förändringar. Många småbönder har dock inte råd att certifiera sig.
– Min bild är dock att de förändringar som de certifierade odlarna genomför så småningom smittar av sig på medelstora och små odlare också, säger Barreca.

Ett område i Brasilien som trots svårigheter odlar ekologiskt kaffe är Viçosa, som ligger i sydöstra delen av Minas Gerais. Distriktet består av 142 kommuner. I Brasilien är det ovanligt att makthavarna sätter småjordbruk i centrum för export-satsningar. Istället öronmärks merparten av de ekonomiska investeringarna till storgodsen. Småjordbruken lider oftast av låg utbildningsnivå och små ekonomiska och teknologiska resurser. I distriktet Viçosa är drygt 90 procent av kaffeodlingarna mindre än 50 hektar. Småodlarna har traditionellt haft svårt att ens kunna konkurrera med sitt kaffe på den lokala marknaden.

Sedan 1998 har dock den politiska ledningen för Viçosa valt att satsa stora ekonomiska och tekniska resurser på att höja de små kaffeodlarnas produktivitet och konkurrenskraft. Man har även byggt en förädlingsanläggning för kaffe där de små kaffeodlarna kan förädla sitt kaffe till ett lågt pris. Avsikten är att det kaffe som produceras ska vara ekologiskt och kunna certifieras. Hittills har det certifierats enligt lokala kriterier, men man förhandlar för närvarande om att kaffeodlingarna även ska kunna bli certifierade genom Rättevisemärkt.

Ett annat område som odlar ekologiskt kaffe är Mulungu i delstaten Ceará, som ligger i nordöstra Brasilien. Det ekologiska kaffe som odlas här ingår i projektet CEPEMA, som syftar till att försöka bevara så mycket av Atlantskogen i området som möjligt. Småbönderna i området hade vägrat att hugga ned skogen för att odla kaffe, trots att detta länge var det enda sättet att få tillgång till jordbrukslån. I det här området uppger bönderna att man odlat ekologiskt kaffe sedan 1800-talet.

1996 slöt Arvid Nordquist ett avtal med CEPEMA. Under några år såldes kaffe härifrån till Sverige under beteckningen Arvid Nordquist ECO-skuggkaffe. Det rörde sig om mycket små volymer, endast cirka 300 säckar årligen. Efter två år upphörde dock Arvid Nordquist med importen. Enligt Arvid Nordquist fann företaget ekologiskt kaffe som var billigare och av bättre kvalitet i Peru och Nicaragua.

– Vi blev helt enkelt utkonkurrerade av andra kaffeländer som kunde skära ned sina kostnader mer än vi, säger Adalberto de Alencar, som är en av de ansvariga för CEPEMA.

Enligt Adalberto de Alencar har svårigheten att kunna exportera kaffe på ett lönsamt sätt gjort att kaffeodlarna i Mulungu enbart inriktar sig på den inhemska marknaden. Han hävdar själv att det lönar sig bättre att satsa på ekologisk turism än att exportera miljömärkt kaffe i Brasilien idag.

Under SwedWatchs fältstudie intervjuas Paulo César Thompson, chef för EMATER i Patrocínio på Cerradon. EMATER är ett statligt institut som syftar till att ge teknisk hjälp till familj jordbruken (småjordbruken). Han bekräftar bristen på statliga resurser, vilket skulle behövas för att sprida kunskap om alternativa och miljömässigt acceptabla bekämpningsmedel och metoder.

– Talande nog har företag som säljer bekämpningsmedel mycket fler representanter än EMATER, säger han.

Han visar upp en broschyr om ett naturligt växtskyddsmedel som utvinns ur den indiska trädsorten Neem eller Nim som det heter i Latinamerika (*Azadirachta indica*). Neem har använts inom ekologisk odling i flera tusen år, framför allt för att bekämpa skadeinsekter, men det kan även användas mot svampangrepp. Medlet skadar varken människan eller miljön. Problemet är bara att det inte finns resurser för att kunna sprida kännedom om medel som Neem, säger Paulo César Thompson .

Småbonden Paulo Marcelino på Cerradon berättar att kemiföretagens försäljare brukar söka upp honom på hans gård och att de många gånger erbjuder honom rabatterade medel i samband med att han köper gödsel. Han minns inte de exakta namnen på bekämpningsmedlen han använder men säger ”att det är två olika sorter”.

Även om Paulo César Thompson på EMATER är väl medveten om småböndernas underläge är han ändå hoppfull.

– De minsta småjordbruken har en tendens att trots allt odla ekologiskt eller åtminstone inte använda bekämpningsmedel, eftersom de saknar ekonomiska resurser och har så pass små odlingar. Många bekämpningsmedel är trots allt dyra.

Nackdelen är bara att de inte får bättre betalt för sitt ekologiska kaffe, eftersom det inte är märkt. SwedWatch träffade flera småodlare i södra Minas som förklarade att de ville odla ekologiskt och försöka sälja kaffe inom denna nisch, men att de inte hade en aning om hur de skulle bära sig åt. En av dessa var Levanderlei Cloves Santos, som både arrenderar mark och själv äger några hektar.

– Det enda bekämpningsmedel jag använder är Roundup mot ogräs och det skulle jag kunna sluta med utan problem om det fanns en anledning. Jag och de andra odlarna i området använder till exempel kaffebönornas skal som gödsel. Men jag har aldrig stött på någon representant för ekologiskt kaffe här i Varginha och det är ändå Brasiliens största centrum för kaffeodling, säger han till SwedWatch.

En kaffeindustri i förändring

Från 1900-talets början till 1960-talet var kaffet livsnödvändigt för Brasiliens överlevnad. *Instituto Brasileiro do Café* (IBC) var den myndighet som administrerade och reglerade kaffehandeln, på gott och på ont. Prisskillnaden mellan kvalitetskaffe och kaffe av sämre kvalitet var liten. Därför fanns det inga direkta incitament för att odla kvalitetskaffe. Myndigheten satte volym framför kvalitet.

1991 upplöstes IBC och industrin fick i stor utsträckning fortsätta på egen hand. Så småningom genomfördes större förändringar på initiativ av utländska kaffeimportörer och de större jordägarna. Efter 1991 har Brasilien kunnat erbjuda ett bredare utbud av kaffe. Den inhemska konsumtionen liksom produktionen av specialkaffe har ökat efter att IBC avvecklades. De stora egendomarna, *fazendas*, har gått i bräschen för denna utveckling, medan rådgivning och stöd till småbönderna har haltat efter.

Källa: www.teaandcoffee.net/0900/coffee.htm och www.coffeeresearch.org/coffee/brazil.htm

4.8 Nestlés och Kraft Foods kommentarer

Annemieke Wijn, hållbarhetschef på Kraft Foods International, känner till miljökonsekvenserna av bland annat kaffeodlingarna på Cerradon. Samtidigt anser hon att Brasilien själv måste få bestämma vilken miljöpolitik landet ska föra.

– Europeiska länder har länge bråkat med Brasilien och sagt att de måste skydda Amazonas. Brasilien menar att de måste skapa tillväxt. Jag känner sympati för dem. Europa har huggit ner all sin skog för att göra ekonomiska framsteg, men sedan kommer man och kräver att Brasilien inte ska göra likadant. Förhoppningsvis inser Brasilien de långsiktiga vinsterna av att skydda viktiga nationella ekosystem.

Kraft Foods strategi på miljöområdet är att stödja Rainforest Alliance. Ett av Rainforest Alliances krav är att ekosystem ska skyddas och tillåtas återhämta sig när det är möjligt. Avskogning är förbjuden.

– Vi kan försöka uppmana dem till att lära av våra misstag, säger Annemieke Wijn.

Zoégas köper också in kaffe från Cerradons kaffeplantager.

”Det är riktigt att det förekommer en intensiv produktion. Men träden som tas bort ersätts av kaffeträd, så marken är fortfarande täckt av gröda, vilket i alla fall minskar risken för erosion. I Minas-området har man också satsat mycket på vatten”, skriver Nestlé Sveriges informationschef Marie Louise Elmgren till SwedWatch.

Nestlé deltar i FN:s etikinitiativ Global Compact som bland annat innebär att den så kallade försiktighetsprincipen ska följas på miljöområdet. De företag som deltar förbinder sig också att ta initiativ till att främja ett större miljöansvar och uppmuntra spridning och utveckling av miljövänliga teknologier⁹⁸.

”Där vi gör direktinköp via våra partnerskap, som i exempelvis Thailand, har vi möjlighet att ge tips och råd, men det är ALLTID bonden själv som bestämmer”, skriver Marie Louise Elmgren till SwedWatch.

14 procent av Nestlés totala inköp är vad företaget kallar för direktinköp. I dessa fall har Nestlé ett partnerskap med bonden eller kooperativet, vilket går ut på att Nestlé köper direkt av dem. Kaffebonden får gratis kaffeplantor av Nestlé som också kan ge teknisk rådgivning, utbildning och ekonomiskt stöd i vissa fall. I Thailand deltar 16 000 bönder i partnerskap med Nestlé. I Brasilien finns dock inga partnerskapsprojekt. Marie Louise Elmgren skriver i sitt svar till SwedWatch att Nestlé dessvärre inte kan påverka miljön överallt.

Kraft Food eller Nestlé vet sällan om det är sol- eller skuggkaffe som de köper. Det är generellt sett inget företagen frågar efter.

– Det är inget som på något sett ingår i några kontrakt. Det är typen av kaffeböna och hur den smakar rostad som är det viktiga, säger Kjell Disenborg, före detta inköpschef på Kraft Foods Sverige.

Enligt Kraft Foods är det Rainforest Alliance-certifierade kaffe som Gevalia köper in skuggkaffe. Inget tyder dock på att Kraft Foods när det gäller övrigt kaffe kommer att efterfråga skuggkaffe specifikt eller ta reda på om deras kaffe är odlat som skuggkaffe eller inte i framtiden.

– Det går inte att säga att det ena är bättre än det andra. I vissa områden kan man bara odla solkaffe, i andra lämpar sig skuggkaffe bra. Däremot är det viktigt att arealer av

skogsområden skyddas genom skydds-zoner, att mångfaldheten värnas och att vattendragen inte förstörs. Men om det ska vara sol- eller skuggkaffe, det är mest en fråga om geografi, anser hållbarhetschefen Annemieke Wijn.

Nestlé håller däremot med SwedWatch om att skuggodlingar exempelvis minskar risken för insektsangrepp. För närvarande uppmuntrar och hjälper företaget också bönder på Filippinerna att odla mer än en gröda på sina odlingar för att få stabilare och mer kontinuerliga inkomster.

”Men tyvärr innebär tullarna i USA och Europa att det är mycket svårt för bönderna i dessa länder att få avsättning [för dessa produkter]. Därför vill Nestlé att dessa tullar avskaffas”, skriver Marie Louise Elmgren på Nestlé Sverige.

Kraft Foods och Nestlé är väl medvetna om att ytterst farliga bekämpningsmedel används i produktionen av det kaffe de köper in.

– Det står helt klart att vissa medel inte borde säljas. Det vore det enklaste sättet att bli av med dem, säger Annemieke Wijn, på Kraft Foods International.

Hon tar medlen som finns uppsatta på miljöorganisationen Pesticide Action Networks lista över världens farligaste medel som exempel.

– Om olika experter är ense om att vissa medel är för farliga eller inte kan användas i Syd på ett säkert sätt bör de inte användas.

Kraft Foods ställer dock inga krav kring aspekter som rör miljö och bekämpningsmedel på sina leverantörer.

Nestlé kräver att företagets kaffeleverantörer ser till att alla anställda har en säker arbetsmiljö. Nestlé Sverige svarar dock inte på SwedWatchs fråga om hur företaget ser på bekämpningsmedlens effekter bland arbetarna i de områden som företaget importerar bönor från i Brasilien. På de platser där Nestlé gör inköp direkt med bonden eller kooperativet ger företaget rådgivning för att odlarna ska kunna minimera sin användning av pesticider, uppger Marie Louise Elmgren. Endast 14 procent av inköpen är dock på direktinköp och inga av dessa sker i Brasilien. Hennes bild är att kaffeböndernas inställning till bekämpningsmedel har förändrats de senaste åren.

”Odlarna själva har blivit mycket mer medvetna om den negativa effekten av användningen av bekämpningsmedel och tack vare en större kunskap sprutar man idag inte för att skydda en odling utan endast när odlingen blivit angripen av insekter”, skriver Marie Louise Elmgren.

Nestlés bild är också att skyddskläder används i betydligt större utsträckning än förut. ”Trots detta kan det naturligtvis ändå förekomma att vissa enskilda odlare eller lantarbetare ännu inte använder skydd. Men även här hoppas vi att vi genom att upplysa dem vi arbetar tillsammans med också ska nå ut till andra odlare”, skriver Marie Louise Elmgren.

Del 5: Makten i produktionskedjan

5.1 Bönder går med förlust, rosterier går med vinst

Sedan 1999 pågår en kaffekris i de kaffeproducerande länderna, vilken kraftigt påverkat såväl hela länders ekonomier som de 25 miljoner människor som arbetar inom kaffeindustrin. En viktig bakgrund till krisen är slopandet av det tidigare kvotsystemet. Under nästan tre decennier rådde det en rätt stor enighet kring att det behövdes ett kvotsystem för att skapa ordning på kaffemarknaden och för att se till att kaffepriiserna inte sjönk för lågt. Detta skulle minska fattigdomen i världen, särskilt i de länder som var beroende av ett fåtal produkter⁹⁹. 1989 kollapsade dock kaffekartellen och kvotsystemet som reglerade kaffeproduktionen avskaffades. Detta sammanföll dessvärre med att Vietnam beslöt att kraftigt öka sin produktion av kaffe. Ny teknologi gjorde det möjligt att öka produktionen av den billigare kaffebönan robusta, på bekostnad av arabica-kaffet¹⁰⁰. En överproduktion skapades och priserna sjönk.

Sedan krisens värsta år (2001/2002) har priserna dock återhämtat sig. Då kostade ett pound brasilianskt arabicakaffe 45-50 US cents. I maj 2005 hade priset fördubblats och *International Coffee Organization* anser nu att kaffekrisen har nått sitt slut, även om priserna ännu inte kan betraktas som hållbara¹⁰¹. De ekonomiska och humanitära effekterna märks fortfarande i många av de kaffeproducerande länderna. På vissa håll har bönder tjänat mindre än vad som täcker produktionskostnaderna. Enligt det nordamerikanska biståndsorganet USAID förlorade 600 000 lantarbetare sina jobb världen över under kaffekrisen¹⁰².

Alltfler hushåll kom under kaffekrisens år att leva under fattigdomsgränsen. Krisen har lett till högre arbetslöshet, ökad skuldsättning och migration till städerna, minskade export- och skatteintäkter samt mindre pengar till sjukvård och utbildning i de kaffeproducerande länderna. Krisen har också haft negativa konsekvenser för miljön. Skuggträd har exempelvis huggits ner för att användas som timmer. Enligt FN bidrar det låga priset på kaffe och andra betydelsefulla jordbruksprodukter starkt till världens fattigdom. Kaffekrisen har gjort det svårare att nå upp till FN:s så kallade millenniemål, som bland annat går ut på att utrota svält och extrem fattigdom samt se till att alla barn får chansen att gå ut grundskolan¹⁰³.

Den ojämna fördelningen mellan Nord och Syd märks i statistiken. I slutet på 1980-talet hade de kaffeproducerande länderna i Syd exportinkomster på runt 10-12 miljarder USD om året. 2004 hade de halverats. Återförsäljningsvärdet i kaffekonsumerande länder nära nog tredubblades under samma tid, från 30 miljarder USD till 80 miljarder USD¹⁰⁴. Under kaffekrisens tuffaste år ökade Nestlé sin vinst före skatt med nästan 9,2 miljarder SEK¹⁰⁵.

Marie Louise Elmgren, informationschef på Nestlé Sverige, betonar att kaffet bara står för 9,5 procent av Nestlés totala omsättning. Hon anser att företaget betalade skäliga priser under kaffekrisens år, särskilt för det kaffe som direktinköptes via partnerskapen, men är glad över att priserna vänt uppåt. Kaffepriiserna går i cykler, konstaterar hon.

”Åren 1987 till 1992 uppnåddes de högsta kaffepriiserna, något som man inte talar så mycket om idag”, skriver Marie Louise Elmgren.

Hon anser att de brasilianska kaffebönderna tjänar ”ganska mycket” för kvalitetskaffe idag.

”En viktig uppgift när det gäller långsiktighet är att få odlaren att på olika sätt ”spara/ investera” så mycket som möjligt av överskottet, för att använda det när dåliga år kommer. Genom såväl 4C som SAI [se vidare sid 38 och 65] kommer en sådan långsiktighet att skapas, även om det kommer att ta tid.”

Tvärtemot Nestlé anser Kraft Foods att kafferosterierna betalade för låga priser till världens kaffeproducenter under kaffekrisen.

– Under krisens år var det mycket smärta och lidande. Det pris vi betalade ledde inte alltid till att alla bönder kunde överleva på sina inkomster i det långa loppet. Inte ens med dagens priser kan alla bönder klara sig, men majoriteten av världens kaffeodlare bör kunna leva gott idag, säger Annemieke Wijn, hållbarhetschef på Kraft Foods International.

Hon anser att kafferosterierna har ett visst ansvar för att liknande krisår inte inträffar igen. Kraft Foods försöker framför allt att motverka detta genom att fortsätta köpa kaffe, säger Annemieke Wijn.

– Vi gör vad vi kan för att hjälpa våra leverantörer genom att helt enkelt fortsätta sälja kaffe. Kaffemarknaden i världen växer, men priserna kommer fortsätta att gå upp och ner. Därför är det viktigt att vi försöker arbeta för att bönderna ska vara mer motståndskraftiga mot nya prisfall genom att förse dem med kunskap om hur de bättre ska klara sin gröda och genom att uppmana dem och regeringarna till att göra rätt investeringar.

Kraft Foods försöker också att uppmuntra kaffebönder till att producera mer hållbart kaffe, eftersom kafferosterierna betalar mer för detta. En mer hållbar produktion leder även till ekonomiska fördelar för producenten, säger Annemieke Wijn.

– Skaffar du rent vatten till dina anställda, vilket är en liten utgift, blir de inte sjuka och de vill komma tillbaka och arbeta för dig. I Centralamerika idag är det inte så lätt att hitta kaffearbetare. Att investera i bättre arbetsvillkor är logiskt även ur en ekonomisk synvinkel. Vi försöker motivera kaffeproducenterna till detta, säger Annemieke Wijn.

Som tidigare skrivits vet dock Kraft Foods ofta inte vilka odlingar som producerar det kaffe som företaget köper in.

Foto: Melker Dahstrand/KON

Kaffekrisen har lett till en ökad fattigdom. Värst har länder i Afrika, Asien och Centralamerika drabbats.

5.1.1 Kaffekrisens effekter i Brasilien

Kaffekrisen har slagit hårdast mot länder i Afrika, Asien och Centralamerika. Brasilien har jämförelsevis klarat sig bättre på grund av landets låga produktionskostnader och det faktum att valutan nedvärderades under krisåren, vilket till viss del skyddat landet mot en del av krisens effekter. Landet har också en relativt stor inhemsk kaffekonsumtion, vilket också hjälpt till att mildra effekterna.

Ytterligare ett skäl till att Brasilien klarat sig bättre än de flesta andra exportländerna är att landet har världens lägsta omkostnader för att odla arabica-kaffe. Brasiliens komparativa fördelar heter låga markpriser, låga löner och ett fördelaktigt klimat för att odla kaffe. Dessutom har de största kaffeföretagen i världen i allt större utsträckning börjat använda sig av kaffesorten robusta. Brasilien är världens största exportör av robusta och dess andel på världsmarknaden har ökat¹⁰⁶.

Kaffekrisen slog dock ändå hårt mot landets kaffebönder och arbetare. 1994 uppgick värdet av en säck arabica-kaffe från södra Minas Gerais och regionen Mogiana i delstaten São Paulo till ett värde av mellan 150 och 200 USD. I slutet av 2002 hade priset sjunkit till mellan 35 och 40 USD. Samtidigt sjönk reallönen för kaffeplockarna med cirka en tredjedel. Institutet *Observatório Social* jämför prisskillnaden på kaffe genom att studera hur realvärdet på en kaffesäck sjönk i slutet av 1990-talet. 1997 räckte värdet av en säck robusta-kaffe till att köpa 105 kilo kött. Fem år senare tvingades kaffeodlaren sälja fem säckar för att kunna köpa motsvarande kvantitet kött.

Enligt Francisco Alves, som är professor i jordbruksteknologi vid det federala universitetet *São Carlos* i São Paulo, har borttagandet av exportkvoter på kaffe lett till ökade svårigheter för lantarbetarna på kaffeodlingarna i Brasilien. Många familjeodlingar har avvecklats och mängder av före detta småodlare har antingen tvingats sälja sin arbetskraft till ägarna av de stora kaffeodlingarna eller flytta in till storstädernas svällande kåkstäder. Denna utveckling har ytterligare påskyndats av den pågående mekaniseringen av kaffeodlingarna, till exempel på Cerradon i Minas Gerais. I ett försök att konkurrera med de mekaniserade odlingarna pressar övriga odlare priset på den manuella arbetskraften.

5.2 Utvecklingsmöjligheter, handelshinder och Nordts ansvar

Bönder som har haft svårt att överleva under kaffekrisen har haft svårt att sadla om eftersom alternativa inkomstkällor saknas i många kaffeproducerande regioner. Även i länder där alternativa grödor finns har problem uppstått, eftersom kaffet inte är den enda varan som befinner sig i kris. Marknaderna för socker, kakao, ris, majs och te präglas också av överproduktion och låga priser. Produktiviteten har höjts och konkurrensen har hårdnat inom jordbruket generellt. Priset på de viktigaste jordbruksprodukterna har sjunkit med mellan 50 och 86 procent de senaste 20 åren¹⁰⁷.

International Coffee Organization har under de senaste åren uppmanat nationella och internationella organ att inte ge sig in i projekt som riskerar att öka kaffeproduktionen i världen. Organisationen har istället förespråkats insatser som leder till ökad

kaffekonsument i producentländerna och på nya marknader som Kina och Ryssland. För tillfället råder det återigen en jämvikt mellan utbud och efterfrågan¹⁰⁸.

Alla är dock eniga om att det finns ett stort behov av att öka kaffeodlarnas och producentländernas inkomster. Ett råd som internationella institutioner ofta ger till de producerande länderna är att de bör satsa på förädling så att en större andel av slutproduktens värde hamnar hos dem. För närvarande bearbetas dock kaffet nästan uteslutande i de rika länderna¹⁰⁹. Ofta gör rosterierna sina egna blandningar utefter kundkretsens speciella smak. Blandningarna innehåller nästan alltid bönor från många olika länder och kafferosterierna föredrar att rosta och mala kaffet i samma land som det ska säljas för att det ska vara så färskt som möjligt.

Foto: Melker Dahlstrand/IKON

Förädling skulle kunna vara en väg till utveckling för kaffeproducenterna i Syd, men importländernas tullmurar bidrar till att hindra detta.

I Brasilien rostatas och mals kaffe för inhemsk konsumtion och för export till Östeuropa. Tekniken och kunskapen finns. En orsak till att Brasilien inte exporterar till EU och USA är dessa länders tullar för rostat brasilianskt kaffe. Orostat brasilianskt kaffe som importeras till EU är tullfritt, medan importören måste betala 7,5 procent i tull för rostat kaffe¹¹⁰.

Constantino Casasbuenas, som är policyrådgivare för Latinamerika i Oxfam Internationals handelsgrupp, anser att en bra utvecklingsstrategi för många kaffeproducerande länder skulle vara att satsa på att sälja färdiga produkter.

– Men frågan är om det skulle accepteras av dem som har kontroll över marknaden idag. De har sina ekonomiska och politiska intressen och de kommer att försvara dem, säger Constantino Casasbuenas.

EU har däremot beslutat att rostat kaffe från många av de andra kaffeproducerande länderna ska vara tullfritt eller beläggas med lägre tull¹¹¹. Ekonomiskt mer framgångsrika länder, som Brasilien, får dock inte sådana avtal. EU är en viktig aktör på kaffemarknaden. Unionens länder importerar för närvarande nästan hälften av världens kaffe¹¹². Tullnivåerna har lett till att icke producerande länder, som Italien och Tyskland, är världens största återexportörer av kaffe¹¹³.

Att satsa på nisch- eller specialkaffe av hög kvalitet är ett annat sätt att skapa större inkomster till kaffeproducenterna. Odlare som satsar på detta får ofta mycket bättre betalt för sin produkt. Det kan handla om smaksatt kaffe, iskaffe på burk, cappuccino

som konsumenten själv gör genom att bara tillsätta vatten eller högkvalitativt gourmetkaffe. Efterfrågan på dessa produkter ökar snabbt¹¹⁴. Enligt Jorge Maisch på den brasilianska organisationen för gourmetkaffe, *The Brazil Speciality Coffee Association*, producerar Brasilien ungefär en miljon kaffesäckar kvalitetskaffe om året, vilket motsvarar drygt tre procent av landets totala kaffeproduktion. Jorge Masich menar att allt fler odlare väljer att satsa på kvalitetskaffe. Mest är det dock gourmetkaffe från Kenya och Colombia som efterfrågas.

Ekologiskt och Rättvisemärkt kaffe utgör två andra exempel på så kallat specialkaffe. Försäljningen av Rättvisemärkt kaffe i världen ökade med 12 procent 2001 medan den totala kaffekonsumtionen endast ökade med 1,5 procent under samma tid¹¹⁵. Som tidigare beskrivits är bara 0,2 procent av Brasiliens totala produktion ekologisk. Rättvisemärkt produktion är ovanlig i landet.

5.3 Rättvist eller orättvist kaffe?

Ett sätt att garantera bönder och deras anställda inom kaffeindustrin bättre priser är att köpa Rättvisemärkt kaffe, men både Kraft Foods och Nestlé har länge avstått från att sälja detta. Företagen har inte öppet kritiserat initiativet, men sagt sig vilja välja andra vägar för att få in produkter som är producerade på ett mer hållbart sätt i sina sortiment.

Gevalias ägare Kraft Foods har valt att satsa på Rainforest Alliance, en certifiering som ställer krav på miljöaspekter och grundläggande sociala rättigheter (se faktaruta sid 36). 2005 lanserade Gevalia sitt första Rainforest Alliance-märkta kaffe, 'Gevalia Ekologiskt', som också är KRAV-märkt¹¹⁶. Kaffebönorna i 'Gevalia Ekologiskt' kommer från två kooperativ i Peru, vilka båda odlar skuggkaffe. De är också godkända av lokala ekologiska certifieringsorgan.

Omärkt Gevaliakaffe ska också innehålla böner från Rainforest Alliance-certifierade odlingar. Hur stor andel som ingår i varje paket betraktar dock Kraft Foods som en affärshemlighet. Tanken är att andelen ska öka successivt, uppger företagets informationsavdelning, som ser strategin som ett bredare grepp än att ta in en Rättvisemärkt produkt i sortimentet.

– Sverige importerar totalt runt 89 000 ton kaffe varje år. Kraft Foods har tagit in 840 ton Rainforest Alliance-certifierat kaffe till Sverige under 2004/05, vilket redan är i nivå med vad Rättvisemärkt tar in. Vi kommer att fortsätta att använda alltmer certifierat kaffe, både i vår vanliga Gevalia och i Gevalia Ekologiskt, och kommer att komma upp i allt större volymer varje år. På så sätt lyfter vi etiskt kaffe från att ha varit en nischprodukt till att bli en självklarhet också i vanligt svenskt kaffe. Vi talar om hela distrikt som hjälps av detta, säger Irene Gulbransen, som är informationschef på Kraft Foods Norden.

Alex Nicholls, gästforskare på Saïd Business School och författare till boken *Fair Trade*, ger en annan förklaring till varför ett rosteri som Kraft Foods inte tar in Rättvisemärkt kaffe i sitt sortiment. Hans analys är att det finns en oro bland de stora kaffeföretagen för att konsumenterna skulle dra slutsatsen att allt annat de säljer är orättvist om de börjar erbjuda Rättvisemärkta produkter.

Nestlé har i 25 år valt att satsa på så kallade partnerskap eller direktinköp där man har direkt kontakt med odlaren eller kooperativet. Nestlé hävdar att företaget då har bättre kontroll, insyn och möjlighet att påverka de lokala förhållandena. 14 procent av Nestlés inköp görs för närvarande på detta sätt. Enligt Nestlé får leverantören ett ”skäligt pris” och kvalitetspremier betalas ut för att uppmuntra odling av kvalitetskaffe. Kaffebonden får gratis kaffeplantor av Nestlé som också kan ge teknisk rådgivning, utbildning och ekonomiskt stöd i vissa fall. Inga direktinköp sker dock i Brasilien.

2004 skrev Nestlé Sverige i sin offentliga information att företaget ansåg att Rättvisemärkt på ett förtjänstfullt sätt fokuserar på kaffeböndernas problematik, men att företaget inte ställde sig bakom alla dess värderingar.

”Att alltid betala över världsmarknadspriset oavsett kvalitet, kan till exempel skapa ett överskott av kaffe med dålig kvalitet, vilket på sikt missgynnar såväl odlaren som kaffeimportörerna. Att betala odlaren i förskott kan också missgynna odlaren om exempelvis priserna på kaffe stiger, skrev företaget.”¹¹⁷

I slutskedet av författandet av denna rapport meddelade dock Nestlé SwedWatch att Zoégas kommer att börja erbjuda sina kunder ett rättvisemärkt kaffe under 2006.

Allt fler märkningar på butikshyllorna

Konsumentorganisationer i flera europeiska länder är oroliga över att det finns allt fler sociala och miljömässiga märkningar och certifieringar på marknaden för kaffe. Det är svårt för konsumenten att lätt få information om skillnaden mellan dem och risken är stor att detta skapar förvirring. Mångfalden av certifieringar är ibland också ett problem i de kaffeproducerande länderna. Ofta behöver en och samma odlare certifiera sig enligt många olika certifieringssystem för att nå ut till många olika uppköpare, vilket blir väldigt kostsamt. Många småbönder har över huvud taget inte råd att certifiera sig idag. Om certifieringarna samordnades skulle pengar som går till certifieringsorgan och kontrollanter istället kunna satsas på högre löner till anställda eller andra investeringar.

5.4 Kraft Foods och Nestlés etikarbete

Kraft Foods

Kraft Foods har en uppförandekod som gäller hela koncernens verksamhet, inklusive Gevalias. I den förbinder sig Kraft Foods exempelvis att arbeta aktivt med sina leverantörer och andra intressegrupper för att eliminera barn- och tvångsarbete. Många andra storföretag riktar mer långtgående krav på sina leverantörer än vad Kraft Foods gör genom att inkludera aspekter som fackliga rättigheter, förbud mot diskriminering, med mera, aspekter som ingår i ILO:s kärnkonventioner. Vissa storföretag väljer också att ta upp faktorer som löner och en säker arbetsmiljö i sina uppförandekoder. Annemieke Wijn, hållbarhetschef på Kraft Foods International, säger att företagets kod inte är statisk utan att fler aspekter kan komma att läggas till i framtiden.

– Idag kräver vi så klart också att leverantörerna följer lagen, men vi är ingen polisstyrka som kontrollerar detta, säger Annemieke Wijn.

Kraft Foods har ingen kontakt med relevanta myndigheter, fackföreningar eller organisationer i de områden som det köper sitt kaffe från. Företaget utför egna leverantörsbesök, men då kontrolleras främst aspekter som rör hygien och mat-säkerhet. Leverantörerna ska se till att barn- och tvångsarbete inte förekommer längre ner i produktionskedjan.

– Vi vet att leverantörerna utför kontroller, men vad vi vet har de inte funnit några fall, säger Annemieke Wijn.

Som tidigare nämnts har Kraft Foods ett samarbete med certifieringsorganisationen Rainforest Alliance sedan 2003. Företaget åtog sig då att köpa större volymer certifierat kaffe under flera år framöver. Köpen ska öka i storlek varje år. Totalt kommer Kraft Foods att köpa 6 400 ton certifierat kaffe under 2005, varav 540 ton kommer att användas i Gevalias kaffe. År 2006 har företaget förbundit sig att köpa 9 700 ton. Enligt Gevalia kommer kaffet från odlingar som också är certifierade enligt ekologiska kriterier. (För mer information om Rainforest Alliance se sid 36.)

– Det bästa vi kan göra är att köpa certifierat kaffe, om det så är 4C-kaffe eller kaffe som är certifierat enligt Rainforest Alliance. På så sätt gör vi klart för marknaden att vi är intresserade av dessa aspekter och att vi är redo att betala mer för kaffe som är producerat på ett hållbart sätt. Men världen blir inte perfekt över en dag. Det behövs utbildning och en infrastruktur för detta och det tar tid, säger Annemieke Wijn.

Tycker du att ni skulle kunna göra mera än vad ni gör idag på det etiska området?

– Man kan alltid göra mera. Men att kasta pengar på projekt som inte fungerar hjälper ingen. Det behövs rätt folk och expertis för att få det att fungera. Samtidigt måste vi göra det på ett sätt så att vi kan stanna kvar i branschen. Om vi bara säljer dyrare kaffe funkar det ändå inte i längden, säger Annemieke-Wijn.

Nestlé

I koncernens affärsprinciper slår Nestlé fast att företaget ska följa FN:s etikinitiativ Global Compacts principer om miljö och mänskliga rättigheter samt ILO:s konventioner. Nestlé kräver att företagets leverantörer ser till att produktionen inte har skett med hjälp av barn- eller tvångsarbete, att alla anställda behandlas med respekt och att de har en säker arbetsmiljö. Nationell lagstiftning om arbetstider, löner och övertid ersättning ska följas och fackliga rättigheter ska respekteras. Kraven riktas mot exportören som sedan ansvarar för att principerna följs neråt. Endast nyckelleverantörer kontrolleras av Nestlé. SwedWatch har bett om information om vilka kriterier som revisorerna kontrollerar, men enligt Nestlé Sverige är denna information inte offentlig. Som tidigare nämnts vet inte företaget vilka odlingar som allt deras kaffe kommer från.

Marie Louise Elmgren, informationschef på Nestlé Sverige, anser precis som Kraft Foods att rosterierna kan göra mer för att förbättra sociala och miljömässiga förhållanden hos sina leverantörer.

– Man kan alltid göra så mycket mer - kaffebönderna har haft några mycket svåra år. Nestlés engagemang i 4C, SAI och i de egna partnerskapen visar att vi strävar efter en långsiktig förändring i form av bättre förhållanden för världens kaffebönder. Vi är helt övertygade om att Fair Trade också bidrar till att förbättra för kaffebönderna och därför kommer vi nu även vara med i Fair Trade's initiativ, skriver Marie Louise

Elmgren till SwedWatch.

Hon anser dock att påståendet om att de stora kaffeföretagen har en stor makt är överdriven.

”Egentligen är inte frågan om dominans riktigt relevant. Nestlé har 12,5 procent volym och Kraft har ungefär lika mycket. Genom dessa volymer styr man inte världsmarknaden. Och därför är det enormt viktigt att vi arbetar tillsammans för att få så bra förutsättningar för den enskilde bonden och miljön som möjligt. Därför är långsiktigt projekt som SAI och 4C oerhört viktiga”, skriver Marie Louise Elmgren.

Både Kraft Foods och Nestlé har ställt sig bakom etikinitiativet *The Common Code for the Coffee Community* (4C), som samlar producenter, inköpsföretag, fack och enskilda organisationer i ett försök att höja den etiska nivån på allt kaffe (se faktaruta sid 38). De två företagen deltar också i tekniksamarbetet *The SAI Platform*, livsmedelsindustrins eget initiativ för att skapa ett hållbart jordbruk. Plattformen består av stora livsmedelsföretag som byter teknisk kunskap och stödjer olika testprojekt. Kunskapen ska vara tillgänglig för alla¹¹⁸. Båda initiativen ska ses som långsiktiga projekt som tar tid att fullt ut implementera, säger Marie Louise Elmgren på Nestlé Sverige.

”Både 4C och SAI är planlösningar för mycket långsiktiga projekt. Det är inte relevant att diskutera något annat, inte minst med tanke på att det tar flera år för en kaffeplanta att bära frukt. Dessutom innebär teknisk rådgivning och hjälp kanske ett behov av investeringar. Dessa kan inte heller göras på kort sikt. Så det vore mer skäligt att tro att när dessa båda projekt är i hamn har det kanske gått 10 år - men det är 10 mycket värdefulla år - därför att slutresultatet i princip innebär att större delar av det producerade kaffet kommer att odlas och säljas enligt mer ”rättvisa” principer”, skriver Marie Louise Elmgren på Nestlé Sverige till SwedWatch.

Slutsats

Merparten av det kaffe som dricks i Sverige produceras inte på ett etiskt försvarbart sätt. Produktionen är inte miljömässigt hållbar och har ofta svåra sociala konsekvenser. De svenska konsumenterna har inte märkt något av den svåra ekonomiska och humanitära kris som drabbade kaffeodlarna i Syd runt millennieskiftet eller den kraftiga förödelse av naturen som de ökande kaffearealerna har gett upphov till.

Även Brasilien har drabbats av kaffekrisens effekter, om än i mindre utsträckning än vissa andra kaffeproducerande länder. Den värsta krisen tycks för närvarande vara över, men det har inte skapats några garantier för att förhindra att den upprepas.

SwedWatchs rapport visar att många av de lantarbetare som arbetar på Brasiliens kaffeodlingar förnekas grundläggande sociala rättigheter. Dessutom har kaffeproduktionen ett mycket högt pris, både för arbetarnas hälsa och för miljön. I de områden som Kraft Foods (Gevalia), Nestlé (Zoégas) och många andra svenska kaffeimportörer köper sitt kaffe från ser de sociala problemen ut på följande vis:

- Kaffeplockarna har så låga löner att de har svårt att klara sig. Det är också vanligt att arbetsgivarna ger lägre ersättning än de utlovat från början.
- Arbetarna registreras ofta inte i socialförsäkringssystemet, vilket gör att de saknar sociala rättigheter. Detta är olagligt.
- Arbetarna har ofta inte tillgång till fullgod information, utbildning och skyddsutrustning vid besprutning med kemiska bekämpningsmedel, trots att de många gånger använder ytterst farliga medel.
- Transporterna till kaffeodlingarna är ofta farliga och följer inte lagstiftningen.
- Tvångsarbete och olaglig skuldsättning av arbetare förekommer fortfarande, även om det minskat.
- Det tas inga speciella hänsyn till kvinnornas situation på plantagerna, trots att de ofta utgör hälften av arbetsstyrkan.
- Det förekommer emellanåt barnarbete på de mindre kaffeodlingarna. Detta har dock minskat kraftigt.
- När arbetarna bor på kaffegodsen uppfyller bostäderna många gånger inte de krav som lagen ställer.

Miljöproblemen i odlingsområdena är också stora. De sträcker sig från övergripande frågor som berör hela ekologiska system till detaljfrågor på de enskilda odlingarna.

- Kaffets expansion sker på bekostnad av Atlantskogen och savannområdet Cerradon. Detta, liksom valet att använda kemiska bekämpningsmedel och främst odla solkaffe, slår hårt mot den biologiska mångfalden.
- Den utbredda användningen av konstgödsel har lett till övergödning av vattendrag i

kaffeproducerande områden.

- På Cerradon minskar grundvattennivåerna på grund av det intensiva jordbruket. Bortröjningen av ursprunglig vegetation leder till allvarlig jorderosion.
- Vissa av bekämpningsmedlen som används i odlingen riskerar att ansamlas i mark, förgifta grundvattnet och påverka exempelvis fisk- och fågellivet negativt. På småjordbruken förekommer det fortfarande att giftbehållare dumpas i naturen.

SwedWatches undersökning visar att problemen är störst på de mindre och mellan-stora kaffeodlingarna. Såväl svenska kafferosterier, återförsäljare som konsumenter har ett delansvar för att se till att förbättra situationen på dessa odlingar.

I Brasilien har en rad förbättringar av arbetsvillkor och miljöproblem skett de senaste åren, till följd av bland annat fackens arbete, myndigheternas insatser och kraven från olika certifieringar. Ännu återstår dock mycket att göra. På miljösidan har till och med vissa problem förvärrats. Det är därför viktigt att arbetsvillkoren förbättras ytterligare och att de negativa miljöeffekterna minskas. Detta måste omfatta allt kaffe som produceras.

KRAV och Rättvisemärkt är de märkningar som ställer högst krav på miljöförhållanden respektive social rättvisa. Kaffeföretagens arbete med olika former av system som syftar till att höja den miljömässiga och sociala standarden, som Rainforest Alliance, Utz Kapeh och 4C, innehåller positiva inslag men har fortfarande vissa allvarliga brister.

Mer genomgripande förändringar kommer att innebära ökade kostnader och dessa måste även Nord vara med och finansiera. Kostnaderna måste bland annat täckas genom att producenterna får ett skäligt pris för kaffet även om detta kan innebära högre priser för kaffe i butikerna eller lägre vinster för företagen. Ett gemensamt ansvar måste också tas om småodlarna inte ska slås ut från marknaden. Denna grupp har många gånger inte råd med certifieringar och saknar ofta grundläggande kunskaper om utrustning, bekämpningsmedel och marknaden i stort.

Rekommendationer till kaffeföretagen

SwedWatch riktar, tillsammans med sina medlemsorganisationer Lutherhjälpen/Svenska Kyrkan och Svenska Naturskyddsföreningen, ett antal rekommendationer till kaffeföretagen och de svenska konsumenterna. Rekommendationerna baserar sig bland annat på dem som den brasilianska lantarbetarkonfederationen Contag, den fackliga landsorganisationen CUT och Oxfam International för fram.

Ekonomiska förhållanden

Svenska kaffeimportörer bör betala skäliga priser för det kaffe de köper in. Ett skäligt pris innebär att producenterna med marginal kan täcka sina produktionskostnader och att de anställdas löner ska vara anständiga. Detta innebär att det är viktigt att importörerna ställer krav på producenterna så att de betalar ut levnadslöner till sin arbetskraft¹¹⁹.

Sociala förhållanden

Kaffeföretagen bör försäkra sig om att relevanta ILO-konventioner respekteras i hela kaffets produktionskedja¹²⁰. De bör också verka för att Brasilien och andra kaffeproducerande länder skriver under ILO:s konvention 184 som syftar till att skydda lantarbetares hälsa och säkerhet¹²¹. Kaffeföretagen bör försäkra sig om att arbetsgivarna registrerar alla sina anställda i det brasilianska socialförsäkrings-systemet så att de får tillgång till de sociala rättigheter som den brasilianska lagstiftningen ger dem. Särskild hänsyn bör tas till kvinnornas och migrantarbetarnas utsatta situation.

De svenska kaffeimportörerna måste ta ett större ansvar för att se till att deras etiska krav omsätts i verkligheten. De bör samarbeta med relevanta myndigheter, fackförbund och organisationer som redan besitter en stor kunskap om de brister och möjligheter som finns och som redan arbetar med att förbättra förhållandena på kaffeodlingarna. Stickprovsundersökningar där även anställda intervjuas bör göras av en tredje part i hela kedjan.

Miljöförhållanden

Kaffeföretagen måste se till att allt kaffe som importeras till Sverige är producerat i enlighet med nationell och internationell miljölagstiftning. Företagen bör premiera producenter som återför organiskt avfall till jorden, minimerar energianvändningen för torkning av kaffet, odlar ekologiskt skuggkaffe eller på annat sätt bidrar till att bevara och öka den biologiska mångfalden.

Importföretagen bör verka för en minimering av bekämpningsmedel i kaffeproduktionen. Bekämpningsmedel som är förbjudna enligt Stockholmskonventionen¹²², Rotterdamskonventionen¹²³ och Montrealprotokollet¹²⁴ skall inte förekomma. Medel som är klassade i Världshälsoorganisationens giftklass 1¹²⁵ eller som finns uppsatta på Pesticide Action Networks (PAN:s) lista över de farligaste medlen bör fasas ut¹²⁶. De kaffeföretag som ingår i kaffebranschens initiativ 4C bör verka för att de kriterier för bekämpningsmedel som nu testas inom initiativet permanentas.

Rättvisemärkt och KRAV-märkt kaffe

Företagen bör successivt öka sitt utbud av KRAV- och Rättvisemärkt kaffe och bredda sortimentet av märkta produkter (olika rostningar, espresso, snabbkaffe, med mera). De bör utforska möjligheterna att importera KRAV- och Rättvisemärkt kaffe även från Brasilien. Företagen bör i större utsträckning än tidigare köpa kaffe direkt från odlarna, inte minst från små- och mellanstora odlare samt ge stöd till dessa då sociala och miljömässiga brister förekommer.

Kraft Foods bör introducera kaffe som produceras och märks enligt både KRAV:s och Rättvisemärkts regler. Rättvisemärkt fyller en viktig funktion i att peka på det faktum att världsmarknadspriserna periodvis är för låga för att småbönder och deras anställda ska kunna klara sig på sina inkomster.

Många konsumenter önskar att köpa kaffe som är både KRAV- och Rättvisemärkt. Detta är också bäst för miljön och för dem som arbetar i produktionen. Strävan efter

dubbelmärkning bör också gälla det rättvisemärkta kaffe av märket Zoégas som Nestlé kommer att erbjuda sina kunder 2006.

Spårbarhet och öppenhet

Nestlé och Kraft Foods har nekat SwedWatch uppgifter om vilka exportörer de köper sitt kaffe från. De vet ofta inte heller vilka odlare som har producerat det kaffe de importerar. Företagen har ett ansvar att ta reda på detta. Allmänheten har rätt att veta varifrån kaffet kommer.

Initiativ för en bättre produktion av allt annat kaffe

The Common Code for the Coffee Community (4C) är ett initiativ som har presenterats av ett antal stora aktörer inom branschen. Koden innebär - om den verkställs med i huvudsak sitt nuvarande innehåll - betydande framsteg både vad gäller arbetsvillkor, miljö och spårbarhet på de plantager som inte är anslutna till någon social eller ekologisk märkning. De kaffeföretag som ännu inte har gjort det bör ansluta sig till eller förbinda sig att följa 4C. Kaffebranschen bör verka för att koden snarast möjligt blir operativ i alla led.

Livsmedelskedjorna och kaféerna

Livsmedelskedjor och kaféer har stora möjligheter att påverka kafferosterierna och bidra till att allt kaffe som importeras till Sverige köps in till anständiga priser. De bör därför kräva att kaffeföretagen redovisar hur de garanterar sociala rättigheter och miljömässig hållbarhet. Livsmedelskedjor och kaféer bör också i större utsträckning efterfråga och främja försäljningen av kaffe med social och ekologisk märkning.

Konsumenterna

Konsumenter i Sverige har stora möjligheter att påverka kaffeföretagen och därigenom förhållandena i produktionen. Genom att ställa frågor i butiker, på kaféer och restauranger, och efterfråga KRAV- och Rättvisemärkt kaffe kan de påverka företagen så att dessa erbjuder kaffe som producerats med miljömässigt hållbara och rättvisa metoder. Konsumenter bör i första hand köpa KRAV- och Rättvisemärkt kaffe, vilka är de enda märkningar som garanterar en ekologisk produktion (KRAV), respektive ger odlarna ett garanterat minimipris (Rättvisemärkt).

Fotnoter

- 1 Svensk Kaffeinformation www.kaffeinformation.se. Bara Finland, Belgien/Luxemburg, Norge och Danmark konsumerar mer kaffe per capita än Sverige gör, visar statistik om kaffedrickandet år 2004 från International Coffee Organization (2005). *Coffee Market Report May 2005*.
- 2 Gresser C och Tickell S. 2002. *Mugged - Poverty in your Coffee Cup*. Oxfam International.
- 3 Kaffebönorna i Nettos, Willys och Hemköps blandningar kommer från flera olika områden i Brasilien. Lidl har inte gett SwedWatches någon information om varifrån livsmedelskedjans kaffe kommer. Se vidare tabellen på sid 13.
- 4 Statistiska Centralbyråns Statistikdatabas.
- 5 SwedWatch har endast valt ut några av de större rosterierna och försäljarna av kaffe.
- 6 Uppgifter från www.kraftfoodsnordic.com, www.kraft.com, och www.philipmorrisinternational.com. Som en jämförelse kan nämnas att Ericsson, ett av Sveriges största företag, hade en omsättning på nästan 132 miljarder SEK 2004.
- 7 Uppgifter från www.nestle.com
- 8 Veras, Dauro (2002), *Café do Brasil. O sabor amargo da crise*. Instituto Observatório Social. När det gäller uppgifter om antalet anställda under kaffeskördarna råder det en viss osäkerhet om det exakta antalet. Detta beror på att många anställda saknar formella kontrakt och att arbetsgivarna underlåter att registrera dem.
- 9 Veras, Dauro (2002), *Café do Brasil. O sabor amargo da crise*. Instituto Observatório Social.
- 10 Ibid.
- 11 Menasche, Renata (1998), *O Café do Sul de Minas. Produção, Trabalho e Vida*. Escola Sindical 7 de Outubro/Christian Aid.
- 12 Fackföreningar som snarare tjänar arbetsgivarnas än arbetarnas intressen.
- 13 Scheper-Hughes, Nancy (1992), *Death Without Weeping. The violence of everyday life in Brazil*. Berkeley. University of California Press
- 14 Se Ribeiro, Darcy. 1997. *O povo brasileiro. A formação e o sentido do Brasil*. São Paulo. Companhia das Letras
- 15 För en historisk betraktelse över slaveriet se följande böcker: Skidmore, Thomas E. 1974. *Black into white. Race and nationality in Brazilian thought*. New York. Oxford University Press. Stuart B. Schwartz. 1992. *Slaves, peasants, and rebels : reconsidering Brazilian slavery*. Urbana. University of Illinois Press. Livio Sansone, bland många andra, behandlar den afrobrasilianska befolkningens situation idag. Livio Sansone. 2003. *Blackness without ethnicity*. New York. Palgrave.
- 16 Denna form av utbyte finns beskrivet av många forskare, se till exempel Forman, Shepard (1975), *The Brazilian Peasantry*. New York. Columbia University Press.
- 17 Utz Kapeh-certifierat kaffe säljs i Sverige av ICA. Arvid Nordquist blandar sedan hösten 2005 in en viss andel Utz Kapeh-kaffe i sina Classic-blandningar. Rainforest Alliance-certifierat kaffe säljs av Gevalia.
- 18 Menasche, Renata (1998), *O Café do Sul de Minas. Produção, Trabalho e Vida*. Sid. 23. Escola Sindical 7 de Outubro/Christian Aid.
- 19 Den brasilianska deputeradekammaren, http://www.camara.gov.br/cdh/ultimos_informes/ (2005-09-08)
- 20 Unicef Brasil. *Prevenção e combate infantil ao trabalho infantil e à exploração sexual*. <http://www.unicef.org/brazil/prevencaoecombate.htm> (2005-08-23)
- 21 <http://www.observatoriosocial.org.br/conex/> 2005-07-05 (2005-09-08)

- 22 Gränsen mellan tvångs- och slavarbete är många gånger svår att dra och olika länder använder sig av olika termer för att beskriva fenomenen. Enligt ILO är slaveri en form av tvångsarbete, men också mycket mer. Se vidare: ILO (2005), *A Global Alliance Against Forced Labour*, sid 7-8.
- 23 ILO:s konvention nr 29 artikel 2:1. Brasilien har skrivit under ILO:s konventioner om tvångsarbete.
- 24 S. 149, ändrad genom artikel 10,803 den 11 dec 2003. Källa: ILO (2005), *A Global Alliance Against Forced Labour*, sid 22.
- 25 Ministerio do Trabalho e Empregos. 2004-06-24. www.mte.gov.br/geral.
- 26 Veras, Dauro (2002), *Café do Brasil. O sabor amargo da crise*, sid 15. Instituto Observatório Social.
- 27 ILO (2005), *A Global Alliance Against Forced Labour*, sid 23 och 41 samt Ministerio do Trabalho e Emprego. 2005-07-11. <http://www.mte.gov.br/Noticias/> (2005-09-07)
- 28 Producenterna får över huvud taget inte använda bekämpningsmedel som finns uppsatta på WHO:s lista (klass 1a+b), Pesticide Action Networks lista över de tolv farligaste medlen samt FAO/UNEP:s PICP-lista. Därför får till exempelvis inte medel som parakvat, disulfoton och 2,4-D användas på odlingarna (se vidare avsnitt 4.4.4).
- 29 Berzoini, Ricardo. 2004-02-07. O trabalho escravo vai persistir no Brasil? I *Folha de São Paulo*.
- 30 FAO (2004), *Fertilizer use by crop in Brazil*.
- 31 En arbetare som skördar kaffe under några månader i Patrocínio kan sedan åka ett 50-tal mil sydväst och arbeta med att plocka apelsiner i det område av Minas Gerais som kallas triangeln, *triângulo mineiro*. De arbetare som inte har möjlighet att vara så rörliga tvingas istället ta andra tillfälliga, lågt betalda och många gånger informella jobb.
- 32 Trots att tendensen i Brasilien generellt har varit att det bildas allt större kaffeodlingar där arbetskraftskostnaden sänks genom att allt fler moment mekaniseras har utvecklingen i södra delen av Minas Gerais snarast varit den omvända. Här har marken istället delats upp på allt fler arvtagare och odlingslotterna har blivit allt mindre. Området är också svårt att mekanisera på grund av det kuperade landskapet. Källa: Instituto Observatório Social, (2004). *Café: vida, produção e trabalho - agricultores familiares e assalariados rurais*.
- 33 Enligt chefen för Patrocínios Jordbruksdepartement, Rubens Rocha Machado, finns det cirka 1 050 små familjeägda kaffeodlingar i kommunen Patrocínio. Detta är en knapp tredjedel av alla kaffeodlingar. 40 procent är medelstora kaffeodlingar, medan resten är storgods.
- 34 Utz Kapeh-märkt kaffe säljs i Sverige av ICA. Arvid Nordquist blandar sedan hösten 2005 in en viss andel Utz Kapeh-certifierat kaffe i sina Classic-blandningar. Gevalias Gevalia Ekologiskt är Rainforest Alliance-märkt.
- 35 Brasilien har en av världens skevaste jordägarstrukturer. En procent av markägarna äger 44 procent av den odlingsbara jorden, samtidigt som närmare fyra miljoner lantarbetarfamiljer saknar egen mark. Detta har lett till att det är vanligt att jordlösa ockuperar obrukad mark och kräver att den exproprieras och delas ut till jordlösa. En sådan jordreform pågår, men hittills har fördelningstakten varit långsam och de jordlösas sociala rörelse, MST, har kraftigt kritiserat detta faktum. Se Kjörling, Lennart (2004), *Så länge det finns hunger - De jordlösas rörelse i Brasilien*. Ordfront.
- 36 Företagens egna uppgifter.
- 37 Observatório Social (2004), *Café: vida, produção e trabalho - agricultores familiares e assalariados rurais*. CUT, Contag, Oxfam Internacional, Coalizão do Café.
- 38 Ministerio Publico do Trabalho (2004), *Existencia de trabalho escravo leva a acordo na Bahia*. MPT Noticias. www.pgt.mpt.gov.br/noticias/2004/10/n582.html 27 oktober (2005-08-31) samt Reuter (Brasília). 2003. Pior caso de escravidão em quase 10 anos é descoberto na Bahia. 1 september. <http://br.groups.yahoo.com/group/listageografia/mes->

safe/18232 (2005-08-31)

- 39 Rede Sindical (2005), Trabalho escravo: 30 novos nomes entram na lista suja do Ministério do Trabalho. *Boletim das redes sindicais nas empresas multinacionais*. Instituto Observatório Social. No. 97. 27 juli.
- 40 Observatório Social (2004), *Café: vida, produção e trabalho - agricultores familiares e assalariados rurais*. CUT, Contag, Oxfam Internacional, Coalizão do Café.
- 41 Menasche, Renata (1998), *O Café do Sul de Minas. Produção, Trabalho e Vida*. Escola Sindical 7 de Outubro/Christian Aid.
- 42 Andra matgrödor som Rain Forest Alliance certifierar är kakao, bananer och apelsiner.
- 43 Detta arbete sker genom så kallade gruppcertifieringar. I och med att bönderna certifieras i grupp sänks kostnaderna. Längst har man kommit i Colombia och Peru där 427 respektive 1 624 småhushåll har certifierats på detta sätt. Än så länge har inga gruppcertifieringar genomförts i Brasilien, men före nästa skörd lär två grupper vara certifierade innehållande sammanlagt cirka 120 producenter. Källa: Rainforest Alliances internrapport *Smallholder certification in Coffee as of June 2005* samt uppgifter från Eduardo Trevisan Gonçalves, koordinatör på IMAFLORA.
- 44 På PAN:s lista finns 17 ytterst riskfyllda medel uppsatta, bland annat parakvat.
- 45 Producenten måste också visa att 1) inga praktiskt genomförbara ekonomiska eller tekniska alternativ finns för skadeangreppet 2) angreppet har haft eller kommer att få väsentliga ekonomiska konsekvenser samt 3) att steg tas för att ersätta klass 1 och 2- medlen.
Källa: Chris Wille, ansvarig för jordbruksfrågor på Rainforest Alliance.
- 46 Dean, Warren (1995), *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Rainforest*. Berekely. California University Press.
- 47 Pendergast, Mark (1999), *Uncommon Grounds : The History of Coffee and How It Transformed Our World*. New York. Basic Books.
- 48 Ibid.
- 49 Metzger, Jean Paul (1997), Relationships between landscape structure and tree species diversity in tropical forests of South-East Brazil. I *Landscape and Urban Planning*. Vol 37:29-35.
- 50 Silveira, Vilma (2000), Quinhentos anos de desmatamento. I *Jornal do Brasil*. 2000-04-18.
- 51 Warren Dean hävdar också att de europeiska kolonistörerna inte begrep vilken negativ påverkan avverkningarna hade på de tropiska och subtropiska skogarna. De var vana vid skogar i tempererat klimat där det endast fanns cirka 20 olika träd. Denna typ av skogar går relativt lätt att återplantera, till skillnad från de tropiska skogarna, som kan ha över 400 trädarter per hektar och som ofta skadas ohjälpligt när den röjs. Dean, Warren. (1995), *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Rainforest*. Berekely. California University Press.
- 52 Mobilizacao Nacional do Trabalhadores Rurais (2002), *Situação e Perspectivas da Agricultura Brasileira*. Goiânia. Comissão Pastoral da Terra.
- 53 Morais, Richard C (2005), The Great Brazilian Land Grab. I *Forbes*. Vol. 176: Issue 2. 25th of July.
- 54 Pressmeddelande Leeds universitet den 7 januari 2004. Se även C.D.Thomas et al., 2004, Extinction risk from climate change, *Nature*, vol 427, proof pages 145-148.
- 55 Marcos Correntino som arbetar på CPRM i delstaten Goiás.
- 56 Miljöjournalisten Washington Novaes.
- 57 Intervju med Horieste Gomes, professorn i geografi vid Instituto do Trópico Sub-Úmido, Universidade Católica de Goiás. 2005-07-28.
- 58 Migratory Birds Center, *Why Migratory Birds Are Crazy for Coffee*, Fact Sheets http://nationalzoo.si.edu/ConservationAndScience/MigratoryBirds/Fact_Sheets/default.

cfm?fxsh=1.

Skillnaden vad gäller artrikedom är störst om man jämför skuggkaffeodlingar i skogsliknande miljö med rena solkaffeodlingar. Huruvida bekämpningsmedel används i kaffeodlingen eller inte är en annan faktor som påverkar artrikedomen.

- 59 Metzger, Jean Paul (1997), Relationships between landscape structure and tree species diversity in tropical forests of South-East Brazil. I *Landscape and Urban Planning*. Vol. 37:29-35
- 60 Veras, Dauro; Lerrer, Débora F. Lerrer (2002), *Café do Brazil. O sabor amargo da crise*, sid: 27. Florianópolis. Oxfam/CUT/Contag.
- 61 Public Health Statement for Disulfoton 1995. www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/phs65.html (2005-07-25)
- 62 Veras, Dauro; Lerrer, Débora F. Lerrer (2002). *Café do Brazil. O sabor amargo da crise*. Sid: 27. Florianópolis. Oxfam/CUT/Contag.
- 63 Ibid, sid 27. Denna siffra över drabbade är officiell enligt tidskriften *Epoca*. *Epoca*. Comida em pratos limpos. 1998-11-16.
- 64 *Epoca*. Comida em pratos limpos. 1998-11-16.
- 65 Gevalia, Classic, COOP och Löfbergs Lila uppger att de köper in kaffe från São Paulo till sina blandningar.
- 66 *Epoca*. Comida em pratos limpos. 1998-11-16.
- 67 Novaes Washington, artikel i tidningen *O Popular*, Goiânia, 2005/05/19.
- 68 Jansen, Anna-Elisabeth (2005), *Plant protection in Coffee - Recommendations for the Common Code for the Coffee Community- Initiative*, på uppdrag av tyska Ministeriet för ekonomiskt samarbete och utveckling, sid 32.
- 69 Peter Bergkvist, myndighetsexpert på Kemikalieinspektionen, 2005-09-29.
- 70 Public Health Statement for Disulfoton. 1995. www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/phs65.html (2005-07-25)
- 71 Chapman RA, Harris CR, Tolman JH, et al. (1993). Further comparison of the persistence in clayloam of single and repeated annual applications of some granular insecticides. *Journal of Environmental and Scientific Health*. Part B: Pest Food Contamination in Agriculture. 28(2):151-170.
- 72 Public Health Statement for Disulfoton. 1995. www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/phs65.html (2005-07-25)
- 73 Triadimenol. Pesticide residues in food: 1989 evaluations. Part II Toxicology. www.inchem.org/documents/jmpr/jmpmono/v89pr14.html 2005-07-13 , Jansen, Anna-Elisabeth (2005), *Plant protection in Coffee - Recommendations for the Common Code for the Coffee Community- Initiative*, på uppdrag av tyska Ministeriet för ekonomiskt samarbete och utveckling, sid 30.
- 74 *Epoca*. Comida em pratos limpos. 1998-11-16.
- 75 Syngenta bildades 2000 genom en fusion av svensk-brittiska AstraZeneca och schweiziska Novartis. Aktien är noterad på Stockholmsbörsen.
- 76 Dinham Barbara, The Perils of Paraquat - Sales Targeted at Developing Countries, artikel i *Pesticide News* nr 60 juni 2003 sid 4-7, Pan UK.
- 77 Kemikalieinspektionen, http://www.kemi.se/templates/Page___1976.aspx. WHO klassar parakvat som måttligt riskfylld. Ämnet finns med på Pesticide Action Networks lista över medel som nätverket vill ska förbjudas.
- 78 Wesseling m fl, Paraquat in developing countries, publicerad i *International Journal of Occupational and Environmental Health*, okt/dec 2001, 7:275-286.
- 79 Madeley John. 2002. *Paraquat - Syngenta's Controversial Herbicide*, på uppdrag av Svenska Naturskyddsföreningen med flera sid 12-13.

- 80 Ibid, sid 12-13 samt 21.
- 81 Jansen, Anna-Elisabeth (2005), *Plant protection in Coffee - Recommendations for the Common Code for the Coffee Community- Initiative*, på uppdrag av tyska Ministeriet för ekonomiskt samarbete och utveckling, sid 32-33.
- 82 Peter Bergkvist, myndighetsexpert på Kemikalieinspektionen, 2005-09-29.
- 83 SNF <http://www.snf.se/verksamhet/internationellt/kaffe-solkaffe.htm> .
- 84 Jansen, Anna-Elisabeth (2005), *Plant protection in Coffee - Recommendations for the Common Code for the Coffee Community- Initiative*, sid 34-36.
- 85 Institutionen för fysik, kemi och biologi vid Linköpings universitet
http://www.ifm.liu.se/chemistry/courses/mknkec73/milj%9Agifter_kap_6.pdf
- 86 Lag 7802/89 - Lei Nacional do Agrotóxicos. Källa: Pinheiro Sebastiao (1993), *Agricultura Ecológica e a Máfia dos Agrotóxicos no Brasil*, Fundacao Juquira Candiru.
- 87 FAO (2004), *Fertilizer Use Per Crop In Brazil*, sid 21.
- 88 Robson Pitellis studie, Universidade Estadual Paulista, refererad av Gil Marcos.
- 89 Gunnar Rundgren, vd för Grolink, som arbetar med certifieringsprogram för ekologiskt jordbruk.
- 90 Om avfallet dumpas i naturen kan det dock leda till övergödning.
- 91 www.krav.se med flera.
- 92 Ibid.
- 93 Sustainable Markets Intelligence Center (CIMS), *Organic Coffee in Latin America*.
- 94 KRAV tillåter en rad naturprodukter i produktionen. En del av dem klassas som kemiska bekämpningsmedel. En mer korrekt term för vad som inte tillåts är därför syntetiska kemiska bekämpningsmedel. I mer förenklade beskrivningar till allmänheten använder dock KRAV termen kemiska bekämpningsmedel.
- 95 Ibland görs kontroller av både lokala institutioner, europeiska eller amerikanska organisationer.
- 96 I Sverige köper ICA och Arvid Nordquist in Utz Kapeh-certifierat kaffe.
- 97 Ahold Coffee Company ingår liksom svenska ICA i Ahold-koncernen.
- 98 Global Compacts princip 7-9.
- 99 ICO (2004), *Lesson from the World Coffee Crisis: A Serious Problem for Sustainable Development*.
- 100 Brasilien och Vietnam står tillsammans för drygt 40 procent av produktionen av robusta i världen. Stein, Nicholas; Burke, Doris (2002), *Crisis in a Coffee Cup*. I Fortune. 12th of September. Vol. 146: Issue 12.
- 101 International Coffee Organization (2005), *Coffee Market Report, May 2005* och *International Coffee Councils Overview of the Coffee Market* inför organisationens 93:e session i maj 2005. ICO anser att det genomsnittliga kaffepriset bör ligga på 120 cent per pound för att kaffesektorns ekonomiska hållbarhet ska kunna garanteras. I augusti 2005 låg genomsnittet för kaffe på 85,31 US cents per pound.
- 102 Stein, Nicholas; Burke, Doris (2002), *Crisis in a Coffee Cup*. I Fortune. 12th of September. Vol. 146: Issue 12.
- 103 FN:s vice generalsekreterare citerad i ICO (2004), *Lesson from the World Coffee Crisis: A Serious Problem for Sustainable Development*.
- 104 ICO (2004), *Lesson from the World Coffee Crisis: A Serious Problem for Sustainable Development*.

- 105 Eagleton, Dominic. 2005. *Power Hungry: Six Reasons to Regulate Global Food Corporation*, på uppdrag av ActionAid International, sid 14 -15 samt 60.
- 106 Stein, Nicholas; Burke, Doris (2002), Crisis in a Coffee Cup. I *Fortune*. 12th of September. Vol. 146: Issue 12.
- 107 ICO (2004), *Lesson from the World Coffee Crisis: A Serious Problem for Sustainable Development* samt Eagleton, Dominic. 2005. *Power Hungry: Six Reasons to Regulate Global Food Corporation*, på uppdrag av ActionAid International, sid 14-15.
- 108 Uppgifter från International Coffee Organization samt ICO (2004) *Lesson from the World Coffee Crisis: A Serious Problem for Sustainable Development*.
- 109 Enligt International Coffee Organization exporterades 94 procent av utvecklingsländernas kaffe i orostad form år 2000/2001. Hälften av Nestlés snabbkaffe Nescafé produceras dock i utvecklingsländerna. En femtedel av produktionen sker i kaffeproducerande länder.
- 110 Uppgifter om koffeinhaltigt kaffe från Tullverket, juni 2005.
- 111 Rostat kaffe från många syd- och centralamerikanska samt afrikanska länder är tullfritt, medan rostat kaffe från Vietnam, Indien och Filippinerna har en tulltaxa på 2,6 procent.
- 112 Oxfam International, pressmeddelande *EU to take Action on Global Coffee Crisis*, den 14 april 2003.
- 113 Financial Times, *Brazil Looks Beyond Sales of Green Coffee*, den 3 juni 2002.
- 114 UNCTAD (2000), *Strategies for Diversification and Adding Value to Food Exports: A Value Chain Perspective*, sid 35-37.
- 115 Gresser C och Tickell S. 2002. *Mugged - Poverty in your Coffee Cup*, Oxfam International, sid 41.
- 116 Det är viktigt att påpeka att Rainforest Alliance inte är en ekologisk märkning. Vissa Rainforest Alliance-certifierade odlingar är dock även certifierade enligt såväl ekologiska som Rättvisemärkts (FLO:s) kriterier. Generellt sett försöker dock Rainforest Alliance att arbeta med odlare som inte redan är certifierade enligt Fair Trade Labelling Organizations (FLO:s) eller ekologiska certifieringsorgans kriterier.
- 117 Offentlig information skickad till SwedWatch 2004-06-23.
- 118 För mer information om The SAI Platform se www.saiplatform.org.
- 119 ILO:s konvention no 26 och 131.
- 120 Se bland annat de konventioner som gäller fackliga rättigheter (no 87, 98 och 105), diskriminering (no 100 och 111), barnarbete (138 och 182), tvångsarbete (no 29 och 105) och arbetstider (no 1).
- 121 Konvention 184 syftar till att säkerställa att säsongarbetare får samma skydd när det gäller hälsa och säkerhet som fast anställda. Den tar upp frågor som behovet av en sund användning av kemikalier, riskutvärderingar, information och utbildning samt anställdas inflytande när det gäller dessa frågor. Konventionen tar även upp kvinnors särskilda behov i samband med exempelvis graviditet och amning.
- 122 Mirex är ett av de medel som förbjuds i Stockholmskonventionen. Det används i kaffeodlingar i bland annat Peru och Centralamerika.
- 123 Användningen av lindan regleras i Rotterdamkonventionen, men flera av de större kaffeproducerande länderna tillåter användning. Det giftiga metylparationet (WHO klass 1a) nämns också. Användningen av båda dessa är belagda med restriktioner i Brasilien.
- 124 Användningen av metylbromid begränsas genom Montrealprotokollet. Metylbromid är en giftig gas som används i plantskolor för att bekämpa skadeorganismer i jordar. Ämnet bidrar till nedbrytningen av jordens skyddande ozonlager.
- 125 Disulfoton som ingår i Baysiston är ett exempel. Metylparation är ett annat. Medlen är närbesläktade.
- 126 Parakvat och metylparation står med på PAN:s lista.

Referenser

Berzoini, Ricardo. 2004. O trabalho escravo vai persistir no Brasil? I *Folha de São Paulo*. 2004-02-07

Camara do Governo do Brasil. 2005. http://www.camara.gov.br/cdh/ultimos_informes/29082002%20-%20Relatorio%20VII%20Conferencia%20Nacional%20de%20Direitos%20Humanos,%20com%20fotos.html (2005-09-08)

Chapman RA, Harris CR, Tolman JH, et al. (1993). Further comparison of the persistence in clay loam of single and repeated annual applications of some granular insecticides. *Journal of Environmental and Scientific Health*. Part B: Pest Food Contamination in Agriculture. 28(2):151-170.

Sustainable Markets Intelligence Center (CIMS), *Organic Coffee in Latin America*.

Dean, Warren. 1995. *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Rainforest*. Berkeley. California University Press.

Dinham Barbara, The Perils of Paraquat - Sales Targeted at Developing Countries, artikel I *Pesticide News* nr 60 juni 2003 sid 4-7, Pan UK, <http://www.pan-uk.org/pestnews/pn60/pn60p4.htm> .

Dutch Coffee Coalition. 2005. *Codes of Conduct for the Mainstream Coffee Sector*.

Eagleton, Dominic. 2005. *Power Hungry: Six Reasons to Regulate Global Food Corporation*, på uppdrag av ActionAid International, http://www.actionaid.org.uk/wps/content/documents/power_hungry.pdf

Epoca. Comida em pratos limpos. 1998-11-16.

FAO. 2004. *Fertilizer use by crop in Brazil*. www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/docrep/007/y5376e/y5376e00.htm

Financial Times. 2002. Brazil looks beyond sale of green coffee, den 3 juni 2002.

Forman, Shepard. 1975. *The Brazilian Peasantry*. New York. Columbia University Press.

Gresser, Charis och Tickell, Sophia. 2002. *Mugged - Poverty in your Coffee Cup*, Oxfam International http://www.oxfamamerica.org/newsandpublications/publications/research_reports/mugged

International Coffee Councils *Market Overview* inför organisationens 93:e session i maj 2005.

International Coffee Organization, statistik www.ico.org
International Coffee Organization (2005), *Coffee Market Report, May 2005*.
ICO (2004), *Lesson from the World Coffee Crisis: A Serious Problem for Sustainable Development*.

ILO (2005), *A Global Alliance Against Forced Labour, Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*.

Instituto Observatório Social. 2004. *Café: vida, produção e trabalho - agricultores familiares*

e assalariados rurais. CUT, Contag, Oxfam Internacional, Coalizão do Café

Jansen, Anna-Elisabeth (2005). *Plant protection in Coffee - Recommendations for the Common Code for the Coffee Community-Initiative*, på uppdrag av tyska Ministeriet för ekonomiskt samarbete och utveckling. <http://www.sustainable-coffee.net/download/4c-pesticide-annex.pdf>.

Kjörling, Lennart. 2004. *Så länge det finns hunger - De jordlösas rörelse i Brasilien*. Ordfront.

Madeley John. 2002. *Paraquat - Syngenta's Controversial Herbicide*, på uppdrag av Svenska Naturskyddsföreningen med flera, <http://www.snf.se/pdf/rap-inter-syngenta-paraquat.pdf>.

Menasche, Renata. 1998. *O Café do Sul de Minas. Produção, Trabalho e Vida*. Escola Sindical 7 de Outubro/Christian Aid.

Metzger, Jean Paul (1997), Relationships between landscape structure and tree species diversity in tropical forests of South-East Brazil. I *Landscape and Urban Planning*. Vol 37:29-35.

Migratory Birds Center. 2005. *Why Migratory Birds Are Crazy for Coffee*, Fact Sheets http://nationalzoo.si.edu/ConservationAndScience/MigratoryBirds/Fact_Sheets/default.cfm?fxsh=1

Ministerio Publico do Trabalho. 2004. *Existencia de trabalho escravo leva a acordo na Bahia*. MPT Noticias. www.pgt.mpt.gov.br/noticias/2004/10/n582.html 27 oktober (2005-08-31)

Mobilização Nacional do Trabalhadores Rurais. 2002. *Situação e Perspectivas da Agricultura Brasileira*. Goiânia. Comissão Pastoral da Terra.

Montrealprotokollet www.unep.org/ozone/Montreal-Protocol/Montreal-Protocol2000.shtml

Morais, Richard. C. 2005. The Great Brazilian Land Grab. I *Forbes*. Vol. 176: Issue 2. 25th of July.

Novaes, Washington. 2005. O custo dos agrotóxicos. I *O Popular*, Goiânia, 2005/05/19.

Nicholls A och Opal C. 2005. *Fair Trade - Market-Driven Ethical Consumption*. Sage.

Oxfam International. 2003. Pressmeddelande *EU to take Action on Global Coffee Crisis*, den 14 april 2003.

PAN International www.pan-international.org

Pendergast, Mark. 1999. *Uncommon Grounds : The History of Coffee and How It Transformed Our World*. New York. Basic Books.

Pinheiro Sebastião. 1993. *Agricultura Ecológica e a Máfia dos Agrotóxicos no Brasil*. Fundação Juquira Candiru.

Promar International. 2002. *Brazil Coffee to 2010 - Implications for Global Players*. <http://www.promarinternational.com/pdfs/IndustryStrategicStudies/AgriFoodAgriInputs/Brazil%20coffee%20management%20summary.pdf>

Public Health Statement for Disulfoton 1995. www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/phs65.html

(2005-07-25)

Rainforest Alliance, www.sustainable-coffee.net

Rainforest Alliance, *Smallholder certification in Coffee as of June 2005*, internrapport.

Reuter (Brasilia). 2003. *Pior caso de escravidão em quase 10 anos é descoberto na Bahia*. 1 september. <http://br.groups.yahoo.com/group/listageografia/messafe/18232> (2005-08-31)

Ribeiro, Darcy. 1997. *O povo brasileiro. A formação e o sentido do Brasil*. São Paulo. Companhia das Letras

Rotterdamkonventionen. www.pic.int

Sansone, Livio. 2003. *Blackness without ethnicity*. New York. Palgrave.

Scheper-Hughes, Nancy. 1992. *Death Without Weeping. The violence of everyday life in Brazil*. Berkeley. University of California Press.

Stuart B. Schwartz. 1992. *Slaves, peasants, and rebels. Reconsidering Brazilian slavery*. Urbana. University of Illinois Press.

Skidmore, Thomas E. 1974. *Black into white. Race and nationality in Brazilian thought*. New York. Oxford University Press.

Silveira, Vilma. 2000. Quinhentos anos de desmatamento. I *Jornal do Brasil*. 2000-04-18.

Statistiska Centralbyrån, Handelsstatistik för 2004.

Stein, Nicholas; Burke, Doris. 2002. Crisis in a Coffee Cup. I *Fortune*. 12th of September. Vol. 146: Issue 12.

Stockholmskonventionen. www.pops.int

Svensk Kaffeinformation. www.kaffeinformation.se

The Common Code for the Coffee Community. www.sustainable-coffee.net

Thomas, C.D. et al. 2004. Extinction risk from climate change. I *Nature*. Vol. 427: 145-148.

UNCTAD. 2000. *Strategies for Diversification and Adding Value to Food Exports: A Value Chain Perspective*.

Unicef Brasil. 2005. *Prevenção e combate infantil ao trabalho infantil e à exploração sexual*. <http://www.unicef.org/brazil/prevencaoecombate.htm> (2005-08-23)

Wagner, Phillip. 2003. *The Coffee Growers of Mulungu*. February. www.iei.net/~pwagner/brazarticles/January2003.htm (2005-08-30)

Veras, Dauro. 2002. *Café do Brasil. O sabor amargo da crise*. Instituto Observatório Social.

Wesseling m fl. 2001. Paraquat in developing countries, publicerad i *International Journal of Occupational and Environmental Health*, okt/dec 2001, 7:275-286.

WHO:s klassificeringslista för pesticider

www.who.int/ipcs/publications/pesticides_hazard/en/

Bilagor - Företagens kommentarer

Kraft Foods: Kraft Foods tar ansvar för hållbart, etiskt kaffe

Mer och mer av det kaffe svenskarna dricker produceras på ett hållbart, etiskt försvarbart sätt. Att välja etiska produkter är det sätt med vilket flest svenskar vill bidra till en bättre värld. 44 procent uppger att de redan väljer produkter som gynnar utvecklingsländer. I perioden 2004/05 ökade vi förbrukningen av etiskt kaffe i Sverige med ca. 840 ton, bara genom försäljning av Rainforest Alliance-certifierat Gevalia-kaffe. Till det tillkommer volymer från Rättvisemärkt, Utz Kapeh och andra som också arbetar mot samma mål.

Men detta är långt ifrån tillräckligt. Därför har vi förbundit oss att öka andelen certifierat kaffe i alla våra mest sålda kaffemärken under kommande år, i takt med att tillgången ökar. Kraft Foods kommer att arbeta vidare med strategin för att långsiktigt hållbart odlat kaffe ska bli standard för det ”vanliga” kaffet, inte bara i nischprodukter. Det gör vi på två sätt. För det första använder vi stadigt större andel Rainforest Alliance-certifierat kaffe i våra mest populära varumärken i Sverige och i andra länder (Gevalia, Maxwell House, Jacobs, Kenco osv.). Det är detta som på sikt kommer att göra ”allt kaffe” etiskt. Dessutom har vi lanserat 100% certifierade varianter, som Gevalia Ekologiskt (som också är KRAV-märkt, dvs odlat helt enligt ekologiska kriterier).

Rainforest Alliance-certifieringen bygger på totalt 200 sociala och miljömässiga kriterier och ger flera ekonomiska fördelar för kaffebonden. Förbättrade jordbruksmetoder leder till lägre produktionskostnader och högre kaffekvalitet vilket ger ett högre pris på marknaden. Kraft Foods betalar mellan 1,30 - 1,90 kronor mer per kg än marknadspriset, för det certifierade kaffet. Att få ett pris på det odlade kaffet, som utifrån kvaliteten är högre än världsmarknadspriset - men ändå följer det, stärker kaffebondens oberoende och bidrar till marknadens och kaffeländernas utveckling.

En av rekommendationerna i rapporten är att vi bör satsa på Rättvisemärkt, som hittills har varit det mest marknadsförda etiska kaffet i Sverige. Rekommendationen är fullt begriplig när man vet att Rättvisemärkt AB delvis ägs av Svenska Kyrkan som genom Lutherhjälpen är en av fem medlemmar i SwedWatch. Vi instämmer i att näringslivet, liksom vi alla, har ett ansvar för att lösa de allvarliga utvecklingsproblem som världen står inför och vi gör hela tiden en värdering av vad vi anser att vårt bästa bidrag är. Att stärka långsiktig hållbarhet i samarbete med Rainforest Alliance är vårt val.

Rapporten skriver också att vi inte öppet kritiserar Rättvisemärkt och det är riktigt. Vi väljer en annan samarbetspartner, men är positivt inställda till allt arbete som leder till bättre förhållanden för våra råvaruproducenter i fattiga länder. Därför är vi inte heller intresserade av att kritisera Rättvisemärkt, varken dolt eller öppet. Som SwedWatchrapporten visar finns tillräckligt att ta tag i. Då är det viktigt att ha respekt för olika sätt att bedriva etisk handel, även om det skiljer sig något från vad man själv väljer. I stället för att karaktärisera förhållandet som en konkurrenssituation skulle vi föredra en öppen dialog och lära av varandras arbete på vägen mot ett gemensamt mål.

Nestlés kommentarer till SwedWatch rapport

På Nestlé och Zoégas anser vi att SwedWatch satt fingret på ett för oss alla viktigt ämne - kaffearbetarnas situation. Bra levnadsbetingelser för dem som odlar vår råvara är lika viktigt som att vi som företag lever efter våra etiska förhållningsregler. Nestlés affärsprinciper stödjer både ILO och FN:s Global Compact.

Många av världens kaffeodlare har den senaste tiden, precis som rapporten visar, fått det bättre. Men fortfarande finns det många odlare som har det mycket svårt både ur ekonomiskt som socialt perspektiv.

Många olika orsaker har bidragit till låga kaffepriser. Problemet är komplext vilket kräver uthållighet, samarbete och långsiktiga lösningar. Rättvist betalt för kaffet, uthållig kaffeodling med hög kvalitet och reducering av stora kaffelager är viktiga steg på vägen.

Sedan 25 år tillbaka har Nestlé utvecklat ett system som innebär att vi köper kaffe direkt från odlare genom ett sk Partnerskap. Detta samarbete omfattar hela kedjan från rådgivning till teknisk assistans, utbildning och uppköp och i många fall även sociala engagemang. Projekten innebär också att vi uppmuntrar till alternativa odlingar och kompletterande inkomstkällor liksom att miljömässigt bidra till att minska användningen av bekämpningsmedel.

Nestlé har idag Partnerskapsprojekt i Mexiko, Filippinerna, Elfenbenskusten, Indonesien och Kina samt Thailand. Tyvärr har vi dagsläget inte något Partnerskap i Brasilien. Men Nestlé har sedan mycket lång tid tillbaka engagerat sig i det brasilianska samhället bland annat genom ett omfattande stöd till utbildning, hälsa och nutrition*.

Långsiktiga projekt som involverar odlare, kaffeproducenter, myndigheter, hjälp- och intresseorganisationer, fackföreningar med flera är den enda vägen att komma till rätta med de problem som nämns in SwedWatch-rapporten. Därför är Nestlé en av initiativtagarna till såväl SAI (The Sustainable Agriculture Initiative) som 4C (Common Code for Coffee Community) som tillvaratar såväl sociala, ekonomiska som miljömässiga förhållanden för världens kaffeodlare. Naturligtvis tar projekt av denna dignitet tid innan de visar resultat.

Vi sympatiserar också med Fair Trades arbete att förbättra villkoren för kaffeodlarna och har under året inlett ett samarbete som innebär att Zoégas' under 2006 kommer att lansera ett Fair Trade-certifierat kaffe. Zoégas erbjuder också KRAV-märkta alternativ.

Detta är några exempel på vårt långsiktiga samt aktiva engagemang, där vi ständigt är öppna för nya arbetssätt. Det finns dock ingen enkel lösning, vi försöker göra vårt bästa för att bidra till en förbättring.

- *Nestlés arbete i Brasilien består av: Medverkan i projekt "Zero Hunger tillsammans med brasilianska staten, där Nestlé bidragit med 1.8 miljoner kilo mat till behövande 40 000 människors hjälp
- Nestlé har också med hjälp av tusentals frivilliga medarbetare medverkat till ett program som heter

Nutrir - som bygger på att kunskapsmässigt informera barn vilka lokala råvaror, som innehåller mest vitaminer, mineralet etc som man bör använda för att bemästra undernäringensproblematiken - en uppgift som de sedan får lära vidare till sina föräldrar. Programmet bygger också på kunskap i hälsa, välmående och livskvalitet. År 2003 nådde Nestlé ut till mer än 50 000 barn.

- Ett annat viktigt projekt har varit att hjälpa ungdomar undgå den allmänt utbredda alfabetismen. Därför har Nestlé etablerat ett projekt - Programa Alfabetizacao Solidaria, i ett samarbete med den kommunala hjälpaorganisationen, utbildningsministeriet och privata företag, universitet och lokala myndigheter och har under de två senaste åren nått ut till mer än 275000 barn. Motsvarande projekt är också genomförda i flera jordbruksområden.

Du som vill veta mer kring hur vi arbetar kan läsa mer i:
”Faces of Coffee” på vår hemsida www.nestle.se.

<http://intranet.nestle.com/publicaffairs/upload/indexable/Coffee/nestlé%20coffee%20report.pdf>

Nestlé in the Community http://www.nestle.com/NR/rdonlyres/632AD11A-7DA2-490F-8434-F15A5D39ADCA/0/Community_English.pdf

Har du synpunkter eller frågor är du varmt välkommen att kontakta mig direkt.

Marie Louise Elmgren
Informationschef
Nestlé Sverige AB
Tfn 042-19 91 27
Mobil 070-340 92 85

SwedWatchs tidigare rapporter

Expansion i låglöneländer med etiska risker - Assa Abloy i Rumänien och Mexiko (2005)

Lång väg till självklara rättigheter - Trelleborgs försök att hindra bildandet av en fackförening på Sri Lanka (2005)

En vara bland andra? - en rapport om migrantarbetarnas situation och svenska företag i Saudiarabien (2005)

Handelskung med bristande etik - en rapport om Clas Ohlsons inköp i Kina (2005)

Swedish pulp in Brazil - The case of Veracel (2005)

Människor och miljö i fruktindustrin - två fallstudier från Chile och Sydafrika (2005)

Billig, snabb och lydig - en rapport om kinesiska leksaksarbetare och företagens ansvar (2004)

Svensk handel med Burma (2004)

Rapporterna går att ladda ner på www.swedwatch.org.
På hemsidan kan du även beställa vårt nyhetsbrev!

